AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Fatma TÜRKBEN BİTERGE

KUR'AN YOLU TÜRKÇE MEAL VE TEFSİR'İN MÜNÂSEBÂTÜ'L KUR'AN İLMİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Fatma TÜRKBEN BİTERGE

KUR'AN YOLU TÜRKÇE MEAL VE TEFSİR'İN MÜNÂSEBÂTÜ'L KUR'AN İLMİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hatice TEBER

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

T.C.

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Fatma TÜRKBEN BİTERGE'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Mehmet DAĞ	(İmza)
Üye (Danışman)	: Dr. Öğr. Üyesi Hatice TEBER	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA	(İmza)

Tez Başlığı: KUR'AN YOLU TÜRKÇE MEAL VE TEFSİR'İN MÜNÂSEBÂTÜ'L KUR'AN İLMİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 08/01/2025

Mezuniyet Tarihi : …./…./2025

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "KUR'AN YOLU TÜRKÇE MEAL VE TEFSİR'İN MÜNÂSEBÂTÜ'L KUR'AN İLMİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ" adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Fatma TÜRKBEN BİTERGE

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

03 / 02 / 2025

TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Fatma TÜRKBEN BİTERGE
Öğrenci Numarası	202152049006
Anabilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Hatice TEBER
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'in Münâsebâtü'l Kur'an İlmi Bakımından Değerlendirilmesi
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2578480679
Rapor Tarihi	03.02.2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %14 Alıntılar dahil: %15

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 147 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Danışman Öğretim Üyesi
Unvanı, Adı-Soyadı
Dr. Öğr. Üyesi Hatice TEBER
İmza

İ Ç İ N D E K İ L E R

KISALTMALAR ..... **vi**

ÖZET ..... **vii**

SUMMARY ..... **viii**

ÖNSÖZ ..... **ix**

GİRİŞ **2**

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜNÂSEBÂT'ÜL KUR'AN İLMİ

1.1. Tenâsüb ve Münâsebet Kavramları 14

1.2. Münâsebâtü'l Kur'an İlmi ve Bir İlim Dalı Olarak Ortaya Çıkışı 15

1.3. Münâsebâtü'l Kur'an İlmini Benimseyen Müfesirler ve Eserleri 17

1.4. Münâsebâtü'l Kur'an İlmini Kabul Etmeyen Müfessirler 19

1.5. Münâsebâtü'l Kur'an İlminin Diğer Kur'an İlimleri ile İlişkisi 23

1.5.1. İ'câzü'l Kur'an İlmi ile İlişkisi 24

1.5.2. Nazmü'l Kur'an İlmi ile İlişkisi 25

1.5.3. Âyetlerin ve Sûrelerin Tertibinin Tevkifiliği ile İlişkisi 26

1.5.3.1. Âyetlerin Tertîbi ve Tevkîfîliği 27

1.5.3.2. Sûrelerin Tertîbi ve Tevkîfîliği 28

1.5.4. Esbab-ı Nüzul İlmi ile İlişkisi 31

1.6. Münâsebâtü'l Kur'an İlminde Tenâsübü Tesbit Etmede Genel Kaideler 32

1.7. Münâsebâtü'l Kur'an İlminin Kısımları 34

1.7.1. Âyetler Arası Tenasüp 34

1.7.1.1. Âyetin Kendi İçindeki Tenasübü 35

1.7.1.2. Âyetin Başı ve Sonu Arasındaki Tenasübü 36

1.7.1.3. Bir Âyetin Diğer Âyetle Tenasübü 36

1.7.1.3.1. Tanzir 39

1.7.1.3.2. Mudâdde 40

1.7.1.3.3. İstitrad 40

1.7.1.3.4. Tahallus 41

1.7.1.3.5. İntikal 42

1.7.1.3.6. Hüsn-i Matlab 42

1.7.1.3.7. İhtiras 43

1.7.1.3.8. Teşabühü'l-Etraf 43
1.7.1.3.9. Hüsnü'l-Hatime 44
1.7.2. Sûreler Arası Tenasüp 44
1.7.2.1. Sûrenin Konusu ve İsmi Arasındaki Tenasüp 45
1.7.2.2. Sûrenin Başı ve Sonu Arasındaki Tenasüp 45
1.7.2.3. Bir Sûrenin Diğer Sûre ile Tenasübü 46
1.7.2.3.1. İcmâl-Tafsil 46
1.7.2.3.2. Sebeb-Müsebbeb 46
1.7.2.3.3. Umum-Husus 46
1.7.2.3.4. Mukabele 47
1.7.2.3.5. Benzerlik-Zıtlık 47
1.7.2.3.6. Tetimme 47
1.7.2.4. Sûrenin Başı ve Bir Önceki Sûrenin Sonu Arasındaki Tenasüp 47

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN YOLU TEFSİRİNDE MÜNÂSEBÂTÜ'L-ÂYÂT VE'S-SÜVER

2.1. Fâtiha Sûresi 50
2.2. Bakara Sûresi 50
2.2.1. Bakara Sûresi ile Fâtiha Sûresi Arasındaki Münâsebet 51
2.2.2. Bakara Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 51
2.2.3. Bakara Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet 61
2.3. Âl-i İmrân Sûresi 62
2.3.1. Âl-i İmrân Sûresi ile Bakara Sûresi Arasındaki Münâsebet 63
2.3.2. Âl-i İmrân Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 63
2.3.3. Âl-i İmrân Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet 68
2.4. Nisâ Sûresi 69
2.4.1. Nisâ Sûresi ile Fâtiha Sûresi Arasındaki Münâsebet 69
2.4.2. Nisâ Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 70
2.4.3. Nisâ Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet 73
2.5. Mâide Sûresi 73
2.5.1. Mâide Sûresi ile Nisâ Sûresi Arasındaki Münâsebet 73
2.5.2. Mâide Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 74
2.6. En'âm Sûresi 76
2.6.1. En'âm Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 76

2.6.2. En'âm Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet 78
2.7. A'râf Sûresi 80
2.7.1. En'âm Sûresi ile A'râf Sûresi Arasındaki Münâsebet 80
2.7.2. A'râf Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 80
2.8. Enfâl Sûresi 82
2.8.1. Enfâl Sûresi ile Fâtiha Sûresi Arasındaki Münâsebet 82
2.8.2. Enfâl Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 83
2.9. Tevbe Sûresi 84
2.9.1. Tevbe Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 84
2.9.2. Tevbe Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet 85
2.10. Yûnus Sûresi 85
2.10.1. Yûnus Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 85
2.11. Hûd Sûresi 86
2.11.1. Hûd Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 86
2.12. Nahl Sûresi 87
2.12.1. Nahl Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 87
2.13. Kehf Sûresi 89
2.13.1. Kehf Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 89
2.13.2. Kehf Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet 89
2.14. Tâhâ Sûresi 90
2.14.1. Tâhâ Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 90
2.14.2. Tâhâ Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet 91
2.15. Enbiyâ Sûresi 92
2.15.1. Enbiyâ Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 92
2.16. Mü'minûn Sûresi 93
2.16.1. Mü'minûn Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 93
2.16.2. Mü'minûn Sûresinin Son Kısmı ile Arasındaki Münâsebet 93
2.17. Nûr Sûresi 94
2.17.1. Nûr Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 94
2.17.2. Nûr Sûresinin Son Kısmı ile Arasındaki Münâsebet 95
2.18. Ankebût Sûresi 95
2.18.1. Ankebût Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 95
2.19. Rûm Sûresi 96
2.19.1. Rûm Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 96

2.20. Lokmân Sûresi 98
2.20.1. Lokmân Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 98
2.21. Secde Sûresi 99
2.21.1. Lokmân Sûresi ile Secde Sûresi Arasındaki Münâsebet 99
2.21.2. Secde Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 99
2.21.3. Secde Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet 100
2.22. Sebe' Sûresi 100
2.22.1. Sebe' Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 101
2.22.2. Sebe' Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet 101
2.23. Fâtır Sûresi 101
2.23.1. Fâtır Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 102
2.24. Yâsîn Sûresi 102
2.24.1. Yâsîn Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 102
2.25. Sâffât Sûresi 104
2.25.1. Sâffât Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 104
2.25.2. Sâffât Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet 105
2.26. Sâd Sûresi 106
2.26.1. Sâd Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 106
2.26.2. Sâd Sûresinin Son Kısmı ile Arasındaki Münâsebet 107
2.27. Zümer Sûresi 107
2.27.1. Zümer Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 108
2.28. Şûrâ Sûresi 109
2.28.1. Şûrâ Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 109
2.29. Ahkâf Sûresi 110
2.29.1. Ahkâf Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 110
2.29.2. Ahkâf Sûresinin Son Kısmı ile Arasındaki Münâsebet 111
2.30. Necm Sûresi 111
2.30.1. Necm Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 111
2.30.2. Necm Sûresinin Son Kısmı ile Arasındaki Münâsebet 112
2.31. Vâkıa Sûresi 112
2.31.1. Vâkıa Sûresi ile Rahmân Sûresi Arasındaki Münâsebet 113
2.31.2. Vâkıa Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet 113
2.32. Talâk Sûresi 114
2.32.1. Talâk Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örneği 114

2.33. Tahrîm Sûresi 115
2.33.1. Talâk Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örneği 115
2.34. Mülk Sûresi 116
2.34.1. Mülk Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 116
2.35. Fecr Sûresi 118
2.35.1. Fecr Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örneği 118
2.36. Zilzâl Sûresi 119
2.36.1. Zilzâl Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örneği 119
2.37. Kureyş Sûresi 119
2.37.1. Kureş Sûresi ile Fîl Sûresi Arasındaki Münâsebet 120
2.38. Kevser Sûresi 121
2.38.1. Kevser Sûresinin Kendisinden Önceki Sûrelerle Arasındaki Münâsebet 121
2.39. Kâfirûn Sûresi 122
2.39.1. Kâfirûn Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 122
2.40. İhlâs Sûresi 123
2.40.1. İhlâs Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri 123
2.40.2. İhlâs Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet 124

SONUÇ 126

KAYNAKÇA 128

Ö Z G E Ç M İ Ş 132

KISALTMALAR

b. : İbn
bk. : Bakınız
by. : Basım yeri yok
c.c : Celle celâlühü
c. : Cilt
çev. : Çeviren
DİA : TDV İslâm Ansiklopedisi
h. : Hicri
Hz. : Hazreti
Nşr. : Neşreden
ö. : Ölüm tarihi
r.a. : Radıyallâhu anh
s. : Sayfa
s.a.v. : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
sy. : Sayı
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik eden
ts. : Tarihsiz
yy. : Yayın yeri yok

ÖZET

Kur’an, insanoğlunun doğru inançlara yönelmesi, ahlaki değerlerini geliştirmesi ve Allah’ın rızasına ulaşması için bir hidâyet rehberi olarak indirilmiştir. Tefsir ilmi, Kur’an’ın doğru anlaşılması ve uygulanmasını sağlamak için gerekli bir disiplindir. Bu çalışma, “Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri” eseri üzerinden tenâsüp ilminin tefsir ilmi içerisindeki yerini incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, tenâsüp ilmiyle ilgili gerekli bilgileri ele alarak bu ilmin tefsire katkılarını vurgulamaktır. Ayrıca, Kur’an-ı Kerim’in bir bütün olarak anlaşılmasının önemini ve âyetler ile sûreler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasını hedeflemektedir. Çalışma, “Kur’an Yolu” tefsirinde yer alan tenâsüp konusundaki âyetlerin belirlenmesi ve bu âyetlere dair yorumların analiz edilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Tarama/değerlendirme yöntemi kullanılarak, ilgili âyetler ve onların yorumları tespit edilmiş, metin içerisinde uygun görülen yerlerde doğrudan alıntılar yapılmıştır. Sonuç olarak, “Kur’an Yolu” tefsirinin tenâsüp ilmi açısından incelenmesi, bu eserin günümüz insanına hitap etme potansiyelini artırmakta ve Kur’an’ın anlaşılması sürecine katkı sunmaktadır. Araştırma, Kur’an ilimlerinin çağdaş ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yorumlanmasının önemini vurgulamakta ve “Kur’an Yolu” tefsirinin bu hedefe ulaşmada nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, Tenâsüp İlmi, Münâsebâtü’l-Kur’an, Âyet.

SUMMARY

THE EVALUATION OF THE QUR'AN WAY TURKISH TRANSLATION AND TAFSIR IN TERMS OF THE SCIENCE OF MUNĀSABĀT AL-QUR'AN

The Qur’an was revealed as a guide for mankind to turn towards the right beliefs, to improve their moral values and to reach the pleasure of Allah. The science of exegesis is a necessary discipline to ensure the correct understanding and application of the Qur’an. This study examines the place of the science of tafsir in the science of tafsir through the work “The Qur’anic Path Turkish Meal and Commentary”. The main purpose of the research is to emphasize the contributions of this science to tafsir by addressing the necessary information about the science of tenāsüp. It also aims to understand the importance of understanding the Holy Qur'an as a whole and the relations between verses and suras. The study was carried out by identifying the verses on the subject of tenâsüp in the “Qur’an Path” tafsir and analyzing the comments on these verses. Using the scanning/evaluation method, the relevant verses and their interpretations were identified and direct quotations were made where appropriate in the text. As a result, analyzing the tafsir “The Way of the Qur’an” in terms of the science of tenāsub increases the potential of this work to appeal to today's people and contributes to the process of understanding the Qur'an. The study emphasizes the importance of interpreting the Qur’anic sciences in a way that responds to contemporary needs and reveals the role of “The Way of the Qur'an” tafsir in achieving this goal.

Keywords: Tafsir, The Turkish Translation and Tafsir of the Qur’an Path, The Science of Tanasüp, The Correspondences of the Quran, Verse.

ÖNSÖZ

Kur’an, İslam dininin temel kitabı olup, Müslümanlar için bir inanç ve yaşam rehberidir. Bu eser, sadece bir kutsal metin olmanın ötesinde, ahlaki, sosyal ve kültürel boyutlarıyla bireylerin ve toplumların hayatını şekillendiren bir otorite niteliği taşımaktadır. Tefsir, Kur’an-ı Kerim’in anlamını, yorumunu ve uygulanmasını sağlamak amacıyla yapılan bilimsel çalışmalardır. İslam düşüncesinde önemli bir yere sahip olan tefsir ilmi, yalnızca Kur’an’ın açıklanmasıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda dinî, ahlaki ve sosyal meselelerin anlaşılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Münâsebâtü’l Kur’an ilmi de tefsir ilmi içerisinde bu amaca hizmet edecek önemli bir konumda bulunmaktadır. “Kur’an Yolu” tefsirinde de bu ilim öne çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma, “Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri” isimli eserin tenâsüp ilmi açısından değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Araştırmanın temel amacı, Kur’an’ın anlaşılmasına ve yorumlanmasına katkıda bulunan tenâsüp ilmi ile ilgili rivâyetleri inceleyerek, tefsirin bu yönünün önemini vurgulamaktır. Ayrıca Kur’an-ı Kerim'in bir bütün olarak ele alınmasının önemini belirtmek ve âyetler ile sûreler arasındaki münâsebeti anlamayı hedeflemektedir.

Çalışmamız; bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında; tezin konusu, önemi, amacı, kapsamı, metodu, Kur’an Yolu Tefsiri, Kur’an Yolu Tefsirinin Müellefleri, Kur’an Yolu Tefsirinin Yazılma Amacı, Kur’an Yolu Tefsirinin Kaynakları, Kur’an Yolu Tefsirinin Metodu ve Özellikleri ile ilgili bilgiler ele alınmıştır. Kavramsal çerçeveyi oluşturan birinci bölüm; tenâsüb ile münâsebet kavramlarının tanımı, münâsebâtü’l Kur’an ilmi ve önemi, münâsebet ilminin bir ilim dalı olarak ortaya çıkışı ve bu alanda yazılan eserler, münâsebâtü’l Kur’an ilmine karşı çıkan müfessirlerin görüşleri ve onlara verilen cevaplar, münâsebâtü’l Kur’an ilminin diğer Kur’an ilimleri ile ilişkisi, tenâsübü tesbit etmede genel kaideler, tenâsüp çeşitleri, münâsebâtü’l Kur’an ilminin kısımları gibi başlıklar altında açıklanmıştır. İkinci bölüm, “Kur’an Yolu” tefsirinde yer alan tenâsüp ile ilgili âyetlerin belirlenmesi ve bu âyetler üzerindeki yorumların analizi şeklinde yürütülmüştür. Tarama/değerlendirme yöntemi kullanılarak, ilgili âyetler ve onların yorumları tespit edilmiş, metin içerisinde uygun görülen yerlerde doğrudan alıntılar yapılmıştır. Bu bağlamda Kur’an Yolu tefsirindeki sûreler ve âyetler arası münâsebet örnekleri tespit edilmiş olan sûrelerden oluşturulan başlıklar altında incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise çalışma boyunca ele aldığımız konu hakkında elde ettiğimiz tespit ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Sonuç olarak, “Kur’an Yolu” tefsirinin tenâsüp ilmi açısından incelenmesi, eserin çağdaş okuyucuya hitap etme potansiyelini artırmakta ve Kur’an’ın daha derin bir şekilde anlaşılmasına katkı

sağlamaktadır. Araştırma, Kur'an ilimlerinin günümüz ihtiyaçlarına uygun bir biçimde yorumlanmasının önemini vurgulamakta ve "Kur'an Yolu" tefsirinin bu amaca ulaşmada nasıl bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Yüksek Lisans eğitimim süresince; akademik bilgi, tecrübe ve deneyimleriyle destek ve katkılarını esirgemeyen, görüş ve değerlendirmeleriyle araştırmamıza katkı sağlayan kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hatice TEBER'e şükranlarımı arz ederim. Ayrıca ilmî birikim ve tavsiyeleriyle tezin oluşumuna katkısı bulunan değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Eyüp YAKA'ya, katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet DAĞ'a ve araştırmam esnasında bana değerli vakitlerini ve görüşlerini cömertçe sarf eden kıymetli kardeşim doktora öğrencisi Sultan CANBAŞ'a şükranlarımı sunarım. Son olarak bütün eğitim hayatım boyunca bana imkanlar sunan çok kıymetli anne ve babama, çalışmam sürecince beni devamlı destekleyip teşvik eden değerli eşim Fatih BİTERGE'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Fatma TÜRKBEN BİTERGE

Antalya, 2025

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Tezin konusu, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* isimli eserin tenâsüp ilmi açısından değerlendirilmesidir. Bu konu kapsamında, *Kur'an Yolu* tefsirinde yer alan ve Kur'an'ın anlaşılmasına ve yorumlanmasına katkı sağlayan rivâyetlerin münâsebâtü'l Kur'an ile ilgili olanları incelenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca müelliflerin, âyetler ve sûreler arasında yer alan tenâsüp ile ilgili yapmış oldukları yorumlara da yer verilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Şüphesiz Kur'an-ı Kerim; okunup anlaşılması, hayata aktarılması ve iki cihan saadetinin elde edilmesi amacıyla indirilmiş bir hidâyet rehberidir. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için Kur'an ilimlerinden istifade edilmesi zaruridir. Bu ilimlerin başında da tefsir ilmi gelmektedir. Tefsir eserleri çeşitli Kur'an ilimleri göz önünde bulundurularak kaleme alınan eserler olup bunların en başında gelenlerinden biri de münâsebâtü'l Kur'an konusudur. Münâsebâtü'l Kur'an kosusunun dikkate alındığı ve müellifleri tarafından önemsenerek başvurulduğu tefsir eserlerinin başında Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtîhu'l-gayb'ı,* Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) *Ahkâmu'l-Kur'an'ı,* Mahmûd el-Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-me'âni'si* ve son yüz yılda yazılmış Muhammed Hamdi Yazır'a (ö. 1878-1942) *ait olan Hak Dini Kur'an Dili* eseri yer almaktadır. Bu eserlerin çalışmanın konusu olan *Kur'an Yolu* tefsirinin sıklıkla başvurduğu kaynaklar içerisinde yer alması ilgili tefsir eserinde de münâsebâtü'l Kur'an konusunu öne çıkarmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in anlaşılabilmesi için bir bütün olarak değerlendirilmesi ve âyetler ile sûreler arasında ne tür bir bağ olduğunun bilinmesi gereklidir. Kur'an indirildiği zamandan bu çağa kadar her dönemde muhataplarının anlayacağı şekilde Kur'an ilimlerin de mâhir alimler tarafından yorumlanmış ve tefsir eserleri kaleme alınmıştır. Bu eserler yazıldıkları dönemin ihtiyaçlarını karşılıyor olsada, günümüz ihtiyaçlarına cevap verememekte ve muhataplarının anlayışına hitap edememektedir. Bulunduğu dönem göz önünde bulundurularak farklı düzeylerde eğitim görmüş insanlar dikkate alınarak kaleme alınmış bu eser, bir başvuru eseri olmaktan çok baştan sona tekrar tekrar okunabilen, inanç, fikir ve günlük hayata pratik bir katkı sunması hedeflenen bir eserdir.[1] Bu yönüyle eser içinde bulunduğumuz çağın gereklerini bilen, bu çağda yetişmiş, alanında uzman akademisyenlerden oluşan bir heyet tarafından kaleme

[1] Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, s. 11.

alınmış olması hasebiyle önem arzetmektedir. Ayrıca eserin müelliflerinin görüşleri ve Kur'an-ı Kerim'e yapmış oldukları yorumları aynı gerekçe ile önemli bulunmuştur.

İslam dünyası Kur'an'ın anlaşılması noktasında asırlardır azami gayret göstermiş olup Dirâyet ve Rivâyet sınıflandırmasına tabi tutulacak tefsirler yazılmıştır. Zamanla bu tasnif iki ana başlık altında daha da büyüyerek inananların, dini yaşamak ve Kur'an-ı anlayıp tabi olmak noktasındaki ihtiyaçlarını görme adına Fıkhî, İctimâi, Bilimsel ve İşâri Tefsir türleri olarak çeşitlenmiştir. Kur'an'ın evrensel bir kitap olması hasebiyle O'nu anlama çalışmaları insanoğlu var olduğu müddetçe devam edecektir. Ülkemizde her ne kadar klasik tefsirlerin Türkçeye kazandırılması ve son yüzyılda Türkçe olarak yazılan tefsirler var olsa da, Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumun zamanın ihtiyaçlarına cevap verecek yeni bir tefsirin yazılması noktasındaki taleplerini dikkate almış, İlahiyat Fakültesinde farklı Ana Bilim Dalların da uzmanlaşmış Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş'ten oluşan bir komisyon marifeti ve Din İşleri Yüksek Kurulu'nun tetkikiyle 2003 yılında Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir adlı eser yayımlanmıştır. Bu çalışma günümüz Müslümanlarının ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak ve klasik tefsir eserlerinden yararlanmak sûretiyle İlahiyat eğitimi dahilinde farklı alanlarda uzmanlaşmış ilim adamları tarafından oluşan bir heyet tarafından kaleme alınmış olması hasebiyle önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bir komisyon tarafından ve Türkçe olarak yazılmış olma özellikleri ile de bir ilktir. Yirmi yıllık bir geçmişe sahip olan "Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir" adlı eser üzerinde birtakım akademik çalışmalar yapılmış olsa da Tefsir'in, Sûreler arası, sûrenin başı ve sonu ile ve âyetler arasında temas ettiği tenâsüp konusu ele alınmamıştır. Netice itibariyle yaptığımız literatür taraması kapsamında çalışmamızın konusu ve amaçlarıyla örtüşen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle çalışma orjinaldir ve bu süreçten sonra yapılacak benzer araştırmalara da kaynak teşkil edecek bir özelliğe haizdir.

Araştırmanın Amacı

Kur'an-ı Kerim insanoğlunun batıl inançlarını düzeltmek, ahlakını güzelleştirerek ona birtakım erdemler kazandırmak sûretiyle Allah'ın rızasına ulaştırmak, dünya da mutluluğa ve ahirette ebedi saadete ermesi amacı ile indirilmiştir. Bilmenin ve inanmanın amel etmekten önce geldiği herkesce malum olan bir gerçektir. Tefsir ilmi de Kur'an-ı Kerim'in doğru bir şekilde anlaşılması ve yaşanmasını hedef edinen bir ilim olarak doğmuştur. Kur'an- Kerim'in bulunduğu her çağda anlaşılabilmesi ve yaşanabilmesi için tefsir edilmesi zaruridir. Bu nedenle tefsir edilirken hem içinde bulunulan dönem ve çağın muhataplarının gereksinimleri dikkate alınmalıdır hem de bu amaca hizmet eden Kur'an ilimlerinin incelenmesi önem arz

etmektedir. Şüphesiz bu ilimler araştırılıp değerlendirildiğinde birbirleri ile olan irtibatları da net bir şekilde görülmektedir. Nitekim Kur'an'ın, âyet ve sûreleriyle tam bir bütünlük içerisinde olduğu düşüncesinin işlendiği nazmü'l-Kur'ân konusunun münâsebâtü'l-âyât ve's-süver ile çok yakın bir ilgisi vardır. Hint alt kıtasında âyetler ile sûreler arası münasebet ilmi ve nazım ilmi özel bir dikkatle incelenmiştir. Bunun temel sebebi de aynı bölgede faaliyet yürüten şarkiyatçıların Kur'an'ın bütünlük ve uyumdan tamamıyla yoksun bir kitap olduğu şeklindeki eleştirileridir. Hamîdüddin Ferâhî (ö. 1863/1930) bu konu ile ilgili teorik görüşlerini *Delâʾilü'n-nizâm* adlı kitabında ve diğer çalışmalarında ortaya koymuş olup *Tefsîru nizâmi'l-Kurʾân* ismiyle kitap haline gelen sûre tefsirlerinde de bu görüşlerini uygulamalı biçimde göstermiştir. Ayrıca Ferâhî nazmı, münasebeti de içine alan daha şümullü bir kavram olarak izah etmiş ve belâgat ilminden ayrı bir ilim olarak değerlendirmiştir. Çünkü bir kelimenin diğer bir kelime ile terkip oluşturup bir araya gelmesi mâna açısından önemli olmakla birlikte bu durum, cümlelerin cümlelerle bir araya gelince oluşan terkip kadar önemli değildir. Cümle gruplarının bir araya gelerek oluşturmuş olduğu bütünlük mâna ve delâlet bakımından diğerleriyle kıyas dahi edilemeyecek kadar geniş ve şümullüdür. Kur'an'ın nazmı da tam olarak böyledir ve Kur'an'ın kelimelerinin, cümlelerinin ve cümle gruplarının birbiriyle güçlü bir ilişkisi ve irtibatı vardır.[2]

Aynı şekilde âyetlerle sûrelerin birbirleri arasında sistematik ilişkilerinin olduğunu savunan görüş, Kur'an'ın lafzında var olan i'cazının tertibinde de bulunduğunu göstermeyi hedeflemiş olması sebebiyle münâsebâtü'l-âyât ve's-süver konusu İ'câzü'l-Kur'ân ilmiyle de ilgili olup bu ilmin alt disiplini kabul edilmiştir. Nitekim bu iki ilim arasındaki ilişkiyi kanıtlamak amacıyla tefsir yazan son dönem müfessirlerden Emîn Ahsen Islâhî (ö. 1904/1997) Kur'an'ın tertibine çok fazla vurgu yapmakta ve bu tertibin de vahye dayalı olduğunu ileri sürmektedir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî de, âyetler arası irtibatın son derece kuvvetli olduğunu, hem lafızlarının dizilişi hem de mânalarının bütünlüğü açısından Kur'an'ın âdeta tek bir kelime gibi uyum içerisinde olduğunu ifade etmiştir.[3] Münâsebâtü'l-âyât ve's-süver konusunun Kur'an ilimlerinde önemli bir yere sahip olan İ'câzü'l-Kur'ân ve nazmü'l-Kur'ân konuları ile yakın ilişkisi ve Kur'an-ı Kerim'i anlamadaki rolü tezimizin konusu olan *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* isimli eserde de sıklıkla vurgulanmış ve yeri geldikçe âyetlerin ve sûrelerin tefsiri sırasında bu irtibata muhatabın dikkati çekilmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, hem kendisinden önceki birçok tefsiri dikkate alarak günümüz insanının anlayabileceği bir tefsir olması yönü hem de bu amaca hizmet edecek olan ve Kur'an'ın tamamının anlaşılmasına katkı sağlayacak tenâsüp ilmini dikkat çekici bir

[2] Sedat Şensoy, "Nazmü'l-Kur'ân", TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. XXXII, s. 465.
[3] Mehmet Faik Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. XXXI, s. 568.

şekilde ortaya koymasıdır. Böylece heyet tarafından yazılmış olan ilk Türkçe tefsir olma özelliğine sahip *Kur'an Yolu* tefsirinin değeri ve ülkemizde bu eserin daha iyi bir şekilde tanınmasını sağlamak, bu vesileyle Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sunmak ve bu sahada çalışma yapacaklara ışık tutmak çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı

Çalışmanın kapsamını *Kur'an Yolu* tefsirinin tenâsüp ilmi açısından değerlendirmesi oluşturmaktadır. Araştırma *Kur'an Yolu* tefsirinde yer alan tenâsüp ile ilgili tüm âyetleri kapsamamaktadır. Ele aldığımız âyetlerin birbirinden farklı konuları içermesine dikkat edilmeye çalışılmıştır. Böylece tezde belirli bir hacmi aşmamak ve benzer örnekleri tekrar etmemek için gerekli miktarda örnek verilmesi ile yetinilmiştir. Bununla birlikte metne alınmayan fakat gerekli görülen yerlerin örnekleri dipnotlarda âyet numaralarıyla verilmiştir.

Araştırmanın Metodu

Bu araştırmada tarama/değerlendirme metodu kullanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle hakkında tez çalışması yapılması planlanan eserin, tenâsüp ilmi ile ilgili âyetlerinin tespiti için tamamı okunmuş ve incelenmiştir. Böylece birbirleriyle bağlantılı olan âyetler ve sûreler belirlenmiştir. Daha sonra konuyla ile ilgili olarak Kur'an Yolu tefsiri üzerine önceden neşredilmiş eserler ve özellikle tenâsüp konusunda yazılmış olan tezler tespit edilerek bunlardan istifade edilmiştir. Münâsebet ile ilgili âyetlerde yer alan yorumlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Gerekli görülen birtakım yerlerde ise kurallarına uygun olarak doğrudan alıntılama yöntemine başvurulmuştur. Ayrıca münâsebâtü'l-âyât ve's-süver terkibinde münâsebet kavramı yerine aynı anlama gelen tenâsüb kelimesi de kullanılmaktadır. Bu nedenle bu çalışma yürütülürken zaman zaman bu kavramlar birbirlerinin yerine kullanılmıştır.

Bu çalışmada tezin temelini oluşturan *"Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri"* adlı eser için "*Kur'an Yolu"* ifadesini, eseri kaleme alan Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş'ten oluşan yazarlar topluluğu için de "Heyet" ifadesini kullanılmıştır.

Çalışma, *Kur'an Yolu* tefsirinin 2007 yılında basılmış olan 3. baskısını esas alarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yer alan örneklerin âyet mealleri eserin belirtilen baskısında bulunan meallerden verilmiştir. Ayrıca çalışmada İbn Manzur'un (ö. 711/131) *Lisanü'l Arab'ından*, Rağıb el- İsfahânî'nin (ö. 322/934) *el-Müfredât'ından*, TDV İslâm Ansiklopedisinden, Zerkeşi'nin *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an'ın'dan*, Suyuti'nin *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an'ından*, Subhi Salih'in *Mebahis Fi Ulumul Kuran'ından*, İsmail Cerrahoğlu ve

Muhsin Demirci'in, Tefsir Usulü isimli eserlerinden ve konuyla ilgili tez, makalele ve kitaplardan istifade edilmiştir. Araştırmada kullanılan eserler kaynakçada gösterilmiştir.

Çalışma için literatürü incelediğimiz zaman tenâsüb ve münâsebet ilmine dair çeşitli araştırmaların bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları sırasıyla şu şekildedir:

Sâkıb Yıldız, *"Âyet ve Sûreler Arasindaki Münâsebet"*[4] isimli çalışmasında münâsebet ilmi ve Kur'an'daki yeri hakkında bilgi vererek münâsebet ilminin tarihçesine, münasebeti bulmaya yarayan kurallara ve münâsebet örneklerine yer vermiştir. Sabri Demirci, *"Kur'an Âyetleri Ve Sûreleri Arasındaki Tenâsüb (Fahruddin Razi'nin Tefsiri Mefatihu'l- Gayb Örneği)"*[5] isimli çalışmasında ise âyetler ve sûreler arasındaki münasebeti "Mefatihu'l-Gayb" eseri bağlamında örnekler vererek incelemiştir. Mustafa Çetin, *"Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet ve İnsicam"*[6] adlı çalışmasında ise münâsebet ilmi hakkında bilgi vererek bununla ilgili yapılan çalışmalara, sûre ve âyetler arasındaki münâsebetleri bulmaya yarayan birtakım kaidelerin neler olduğuna, sûrelerin nüzul merhalelerine ve âyet ve sûreler arasındaki münâsebete ait örneklere değinmiştir. Ali Galip Gezgin ise *"Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb" ile "Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfîliği"*[7] konularını ele aldığı çalışmasında, Kur'ân'ın metin içi bağlamının doğru bir şekilde anlaşılmasının, âyet ve sûreler arasındaki uyumun ve sûrelerin tertibinin tevkîfî oluşunun büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır. Şerif Gedik, *"Keşşâf Tefsirine Göre Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet ve Âhenk"*[8] adlı yüksek lisans tezinde, münasebet ilminin tanımı ve tenâsübün çeşitlerini ele alarak, Zemahşeri'nin Keşşâf adlı tefsirini incelemiştir. Eserde, âyetler ve sûreler arasındaki uyum ve ahenk ilişkisini ortaya koymuştur. Ayrıca, âyetler arasındaki uyumun yanı sıra, âyetlerdeki bazı kelimelerin birbirleriyle olan uyumuna da vurgu yapmıştır. Zemahşeri'nin görüşlerini sunmuş ve konuya dair diğer müfessirlerin görüşlerine de yer vermiştir. M. Fatih Tekkoyun, *"Rûhu'l-Maâni'de Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet"*[9] isimli yüksek lisans tezinde ise Âlûsî'nin *Rûhu'l-Maânî* tefsirinde âyetler ve sûreler arasındaki münasebetleri incelemiştir. İlk bölümde Âlûsî'nin hayatı ve tefsirinin özelliklerini ele almıştır. İkinci bölümde, tenasüp ilmi, çeşitleri ve tarihçesini açıklamış, münasebeti tespit etme yöntemlerini sunmuştur. Üçüncü bölümde ise,

---

[4] Sâkıp Yıldız, "Ayet ve Sûreler Arasındaki Münasebet", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, 1986.

[5] Sabri Demirci, "Kur'ân Âyetleri ve Sûreleri Arasındaki Tenâsüb (Fahruddîn Râzî'nin Tefsîri Mefâtîhu'l-Ğayb Örneği)", *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 62, 2015.

[6] Mustafa Çetin, Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* İzmir 1989, sy. VI.

[7] Ali Galip Gezgin, "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb ile Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfîliğinin Kur'an'ın Metin İçi Bağlamı Açısından Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* c.1, sy. 30, 2018.

[8] Şerif Gedik, *Keşşâf Tefsirine Göre Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet ve Âhenk,* (yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, Şubat 2014.

[9] M. Fatih Tekkoyun, *Rûhu'l-Meaâni'de Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet*, (yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2009.

Rûhu'l-Maânî'deki sûreler ve âyetler arasındaki münasebetleri örneklerle tespit etmiştir. Genel olarak müellifin görüşlerine dayalı bir inceleme yapmıştır.

Yukarıda açıklaması yapılan çalışmalar dışında da literatürde çeşitli araştırmaların bulunduğu görülmektedir. Ancak literatür bir bütün olarak incelendiğinde *"Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri"* isimli eserin tenâsüp ilmi açısından değerlendirilmesini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılamamaktadır. Hem bu açıdan hem de çalışmada tenasüp türlerine dair yapılan tespitlerle, her bir ilişki biçiminin özelliklerine göre mümkün mertebe örneklerle açıklanmış olması ve tenasüp çeşitlerinden hangisine girdiğinin belirtilmesi yönüyle teze özgünlük kazandırmıştır. Bu bakımdan inceleme özgün değer taşımaktadır ve kendisinden sonraki çalışmalara kaynaklık etmesi beklenmektedir.

Kur'an Yolu Tefsiri

Her dönem birçok yönüyle kendine ait birtakım özellikler taşımaktadır. Nitekim Kur'an'ın indirilmiş bulunduğu VII. yüzyıl Arabistan'ı ile içinde bulunduğumuz XXI. yüzyıl Türkiye'si birbirinden çok farklı bir sosyo-kültürel yapıya, anlayışa ve ihtiyaca sahiptir. Kur'an'ın indirildiği dönemden günümüze gelinceye kadar Kur'an'ın en önemli amaçlarından biri olan anlaşılması için dönemin müfessirleri Kur'an'ın bu amacına hizmet edecek birçok çalışmada bulunmuş ve tefsir eserleri yazmışlardır. *Kur'an Yolu* tefsiride bu amaç doğrultusunda toplumun ihtiyacı ve talebi göz önünde bulundurularak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teklifiyle çağdaş ihtiyaçlara cevap verebilecek yeni bir tefsir hazırlanması isteği üzerine dört kişilik bir heyet tarafından yazılmış bir eserdir. Aşağıda bu heyet hakkında bilgi verilecek olup her biri kendi alanında yetkin ve uzman olan Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş'den oluşmaktadır.[10]

Tefsirin ilk baskısı Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları tarafından 2003 yılında, ikinci baskısı 2006 yılında ve üçüncü baskısıda 2007 yılında beş cilt olarak yayımlanmıştır.

Kur'an Yolu Tefsirinin Müellifleri

Prof. Dr. Hayrettin Karaman

1934 yılında Çorum'da dünyaya geldi. İkinci dönem mezunu olarak Konya İmam Hatip Ortaokulunu bitirdi (1959). Yüksek İslam Enstitüsünü ilk mezunlarından biri olarak tamamladı (1963). İki yıl süreyle İstanbul İmam Hatip Okulu'nda meslek dersleri öğretmenliği yaptıktan sonra İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde fıkıh asistanı olarak göreve başladı. *"Başlangıçtan Dördüncü Asra Kadar İslam Hukukunda İctihad"* konulu tezini bitirmesinin ardından fıkıh öğretim üyesi olarak İzmir Yüksek İslam Enstitüsü'ne tayin edilerek göreve başladı (1971). 1975'te yeniden İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne dönen

[10] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 10.

yazar Yüksek İslam Enstitülerinin İlahiyat Fakültelerine dönüşmesiyle akademik çalışmalarını tamamlayıp sırasıyla doktor, doçent ve profesör ünvanlarını aldı.[11]

1982-2000 yılları arasında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği yaptı ve bir takım idari görevler aldı. Emekliliğinin ardından Hollanda Avrupa Uluslararası İslam Üniversitesi'nde misafir profesör ünvanıyla görev yaptı (2001-2024). Kurulmaya başlamasından itibaren TDV İslam Ansiklopedisi çalışmasında yer aldı (1981-1982); Müşavere Heyeti, İdare Meclisi, Danışma Kurulu ile birlikte İnceleme Kurulu üyelikleri yaptı (1988-1998). Yazar ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nde yürütülen ilmi çalışmalara önemli katkılarda bulundu.[12]

Hayatının büyük çoğunlunu ilme adamış bir kimse olan yazar; yurtiçi ve yurtdışında birçok konferans, seminer, panel, vaaz, hutbe, kurs, yazılı ve görsel medya programı ve eğitim programlarında yer alarak eğitim, öğretim, tebliğ ve irşad çalışmalarını sürdürdü. Yapmış olduğu çalışmalar vesilesi ile nice öğrencilerin yetişmesine ve bugünün bilim ve fikir adamları olmalarına katkıda bulundu.[13] Kurucuları arasında yer aldığı Nesil dergisinin yanısıra İslam'ın İlk Emri Oku, İzlenim, Gerçek Hayat, Eğitim-Bilim gibi dergilerde yazılar yazdı. Başlangıcından bu yana Yeni Şafak gazetesinde yürüttüğü köşe yazarlığına halen devam etmektedir. İlmî sahada ve akademi alanında yürütmüş olduğu çalışmaları, genel itibariyle fıkıh (İslam hukuku'nda) olmakla beraber bilhassa mukayeseli fıkıh, fıkıh tarihi ve içtihat konuları üzerinde olmuştur.[14]

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı

1950 yılında Sivas'a bağlı Şarkışla ilçesinde dünyaya geldi. İlkokul eğitimini aynı ilçede aldı. Kayseri'de hafızlığını bitirdi. 1969'da Sivas İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 1973 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirdi. Enstitüyü okurken başlamış olduğu imam-hatiplik görevini altı yıl devam ettirdi. Askerlik vazifesini kısa dönem olarak yerine getirdi (1975). Aynı yıl içerisinde Sivas İmam-Hatip Lisesi'nde öğretmen olarak göreve başladı. Yüksek Lisans çalışmasına 1977'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde İslam Felsefesi Anabilim Dalında başlayan yazar doktora tezini Ahlak Felsefesi alanında tamamlamasının ardından 1982'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Felsefesi Anabilim Dalında Yardımcı Doçent ünvanını aldı. 1990 yılında Doçent, 1996 yılında Profesör olan yazar aynı fakültede eğitim alanı dışında Bölüm Başkanlığı, Anabilim

[11] https://www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm(erişim tarihi 08.07.2024)
[12] https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/hayreddin-karaman (erişim tarihi 08.07.2024)
[13] Hayreddin Karaman Yazıları – Hayreddin Karaman Kimdir? - Yeni Şafak (yenisafak.com) (erişim tarihi 08.07.2024)
[14] https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/hayreddin-karaman (erişim tarihi 08.07.2024); Ayrıca yazarın tüm eserleri ve yapmış olduğu çalışmaları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. https://www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm

Dalı Başkanlığı, Fakülte Yönetim Kurulu Üyeliği gibi çeşitli idari görevlerde de yer almıştır. Çağrıcı Amman'da bulunan Ürdün Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bilimsel çalışmalarda bulunmuş; çeşitli Avrupa ülkelerinde eğitim gezileri yapmıştır.[15]

Kuruluşundan itibaren (1981-1982) TDV İslam Ansiklopedisi çalışmalarında yer aldı ve önemli katkılarda bulundu. Ansiklopedi İnceleme Kurulu (1989-1995, 2003-2013) ile Danışma Kurulu (1996-1999, 2002-2003) üyeliklerinde yer aldı. Ansiklopedinin mutfağında müeelif-redaktör ve İslam Düşüncesi ve Ahlak İlim Heyeti başkanı ünvanıyla hizmette bulundu. 172 maddeyi veya madde bölümünü, birçok maddeninde ilmî redaksiyonunu yaptı. Yapmış olduğu bu hizmetler nedeniyle Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından "Yüzyılın İslam Kültür Hizmeti Onur ve Hizmet Ödülleri" adı altında hizmet ödülüne layık görüldü (2014). İlmî sahada ve akademi alanında yürütmüş olduğu çalışmaları İslam Felsefesi üzerine olmakla beraber özellikle İslam ahlakı düşüncesi üzerinde yoğunlaşmıştır.[16]

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez

1974 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini, 1976 yılında ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. 1981'de İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku Kürsüsünde doktorasını tamamlayan yazar 1986'da doçent, 1991'de ise profesör oldu.

1977'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsün'de asistan olarak göreve başladı ve emekli oluncaya kadar (2010) Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1994-1997 yılları arasında aynı fakültede dekanlık görevini üstlendi. Yurtdışında çeşitli üniversilerde misafir öğretim görevlisi ünvanıyla eğitim verdi. TDV İslam Ansiklopedisi'nin fıkıh ilim heyetinde bulunan Dönmez, bir dönem bu heyetin başkanlığınıda yürüttü. Ayrıca İSAM Yönetim Kurulu üyeliğinde de yer aldı. 2010'dan günümüze kadar İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nin kurucu rektörlüğünü yürütmektedir.[17] İlmî sahada ve akademi alanında yapmış olduğu çalışmalarını; usulü, füruu ve tarihiyle fıkıh (İslam hukuku) alanında yoğunlaştırmıştır.[18]

Prof. Dr. Sadrettin Gümüş

1945 yılında Erzurum'un Narman ilçesinde dünya geldi. 1972'de Erzurum İmam Hatip Okulu'ndan, 1976'da ise İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun oldu. 1971-1977 yıllarında imam hatip olarak görev yaptı. İmamlık yaptığı dönemde Fatih Din Görevlileri Cemiyetinde başkan yardımcılığı görevini yürüttü. 1977 yılında İstanbul müftü yardımcılığı görevinde bulundu. Aynı yıl İslam Enstitüsü'nde (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

[15] https://istanbul.diyanet.gov.tr. (erişim tarihi. 08.07.2024).
[16] https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/mustafa-cagrici (erişim tarihi. 08.07.2024)
[17] https://www.29mayis.edu.tr/tr/akademik-kadro/ibrahim-kafi-donmez (erişim tarihi 09.07.2024)
[18] https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ibrahim-kafi-donmez (erişim tarihi 09.07.2024)

asistan olarak göreve başladı. Marmara Üniversites Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *"Seyyid Şerif Cürcânî ve Arap Dilindeki Yeri"* isimli teziyle doktor ünvanını aldı. Sırasıyla 1989 yılında doçent, 1996 yılında ise profesör oldu. 1996-2000 yılları arasında Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanlığı görevini yürüttü. Aynı fakültede dekan yardımcılığı ve dekan vekilliği de yaptı (2001-2003).[19]

Kur'an Yolu Tefsirinin Yazılma Amacı

Toplumun her kesiminden ilmî birikimleri faklı dahi olsa[20] Müslüman Türk insanının Kur'an-ı Kerim'i anlamasına katkı sağlamak,[21] yaratıcının mesajını okuyucuya ulaştırmak ve anlatmak amacı ile yazılmıştır. Ayrıca Türkiye'de daha önce Arap ve Türk lisanı ile yazılmış birçok meal ve tefsir eseri bulunmakla beraber, Türk halkının büyük bir çoğunluğu Arapçayı bilmemesi nedeniyle Arap dili ile yazılmış eserlerden yararlanamamaktadır.

Türkçe olarak yazılmış olan meallerin sadece tercümeden ibaret olması veya çok kısa açıklamalarda bulunması alanın uzmanları dışındaki kimselerin bu eserlerden yararlanmasını sınırlandırmaktadır. Türkçe yazılan tefsirlere bakıldığında ise bunlardan bir kısmı çok geniş bir hacme sahip ve eski Türkçe olması nedeniyle günümüz Türk insanı anlamakta güçlük çekmektedir. Örneğin Elmalılı Hamdi Yazır'ın, (ö. 1942) *"Hak Dini Kur'an Dili"* isimli tefsiri ile; Konyalı Mehmet Vehbi Efendi'nin, (ö. 1949) *"Hulâsatü'l Beyan"* isimli tefsiri ve bunlara benzeyenler böyledir. Yazılan Türkçe tefsirlerin bazıları da günümüz Türkçesi ile kaleme alınmış olmakla beraber, geniş bir içeriğe sahip olmaları ve yapmış oldukları yorumlarında çok farklı görüşlere değinmelerinden dolayı okuyan kimse, içinde bulunduğumuz yaşama şartları nedeniyle bu denli geniş tefsirleri okumaya vakit ayıramamaktadır.

Bahsedilen bu nedenler göz önünde bulundurulmak sûretiyle orta hacimli ve anlaşılır bir Türkçe ile yazılmış olan *Ku'ran Yolu* tefsiri Türk toplumu ile birlikte dilleri Türkçe olan diğer toplumlarında bu alandaki duymuş oldukları ihtiyaçlarını karşılamak maksadı ile kaleme alınmıştır.[22]

Kur'an Yolu Tefsirinin Kaynakları

Çalışma yürütülürken Cerîr et-Taberî (ö. 310/922), *Câmi'u'l-beyân;* Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/980), *Ahkâmü'l-Kur'an;* Zemahşerî (ö. 538/1143), el-Keşşâf; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), *Ahkâmü'l-Kur'an;* Abdülhak b. Gālib b. Atıyye (ö. 546/1151), e*l-Muharrerü'l-vecîz;* Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), *Mefâtîhu'l-gayb;* İbn Kesîr (ö.

[19] https://www.biyografya.com/biyografi/11416 (erişim tarihi 09.07.2024)
[20] Ahmet Onay, "Kur'an Yolu İsimli Türkçe Meal ve Tefsir Üzerine Söyleşi", *Diyanet Aylık Dergi,* sy. 163, 2004, s. 27.
[21] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. I, s. 11.
[22] Onay, "Kur'an Yolu İsimli Türkçe Meal ve Tefsir Üzerine Söyleşi", s. 27-28.

774/1372), *Tefsîrü'l-Kur'ani'lazîm;* Ebü'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310), *Medârikü't-tenzîl;* Kurtubî (ö. 611/1214), *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an;* Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (ö. 1250/1832), *Fethu'l-kadîr;* Mahmûd el-Âlûsî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l me'ânî;* Muhammed Tâhir b. Âşûr (ö. 1393/1973), *et-Tahrîr ve't-tenvîr;* Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942), *Hak Dini Kur'an Dili;* Muhammed İzzet Derveze (ö. 1404/1984), *et-Tefsîru'l-hadîs;* Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri;* Muhammed Esed (ö. 1412/1992), *Kur'an Mesajı* v.b. tefsir eserleri başından sonuna kadar göz önünde bulundurulmuş ve titizlikle incelenmiştir. Bunun yanısıra tefsir eserleri ile birlikte başka ilim dallarındaki eserlerede zaman zaman başvurulmuştur. Fakat bu kitaplardan istifade edilirken muhtevası birebir yani tercüme edilerek alınmamıştır. Müellifler kendi aralarında müzakere yapmış ve eski tefsir birikimini özetleyerek vermiştir. Kendilerini ikna eden ve temel amaca mutabık olan anlayış ve yorumu tercih etmişlerdir.

Kur'an Yolu Tefsirinin Metodu ve Özellikleri

Kur'an Yolu tefsiri müellifleri, eserin metod ve özelliklerini tefsirin giriş bölümünde ve kendileriyle yapılan söyleşide ifade etmişlerdir. Eserin hedef kitlesi din alanında uzmanlık seviyesinde araştırma yapan ilim adamları değildir. Aksine önceledığı Kur'an'ı doğru anlayıp hayatına uygulamak isteyen -düzeyleri farklı olsada- belirli bir kültürel birikime sahip kimselerin ihtiyaçlarını ve beklentilerini dikkate almaktır.[23]

Heyet, tefsir çalışmasında Kur'an'ın amacı ve içeriği doğrultusunda bilgi ve yorumlar sunduklarını ifade etmektedirler. Bununla bereber tatmin edici buldukları ve hedef kitleye uygun gördükleri anlayışları, tefsir literatüründen yararlanarak çalışmalarına dahil etmişler; bazen ise bu bilgilerin hiçbir tefsirde bulunmadığını belirtmişler ve bu durumda kendi yorumlarını ortaya koymuşlardır. Bu süreçte, Kur'an'ın ruhuna, İslami ölçülere ve çağın ihtiyaçlarına dikkat etmişler ve ilmin gereklilikleri doğrultusunda yorumlar yapmışlardır.[24]

Âyetler ile ilgili gerekli açıklamalar yapılmaya çalışılırken vakit darlığı içerisinde olan günümüz insanının sıkılmadan ve zorlanmadan okuyabileceği hacimde bir tefsir sunulmaya çalışılmıştır.[25]

Kur'an-ı Kerim'in açıklanmasındaki ağır sorumluluğun farkında olarak zengin tefsir kültüründen istifade etmeye özenli ve özgün kelimesinin cazibesine kapılmadan tefsirlerdeki bilgilerin özü verilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte klasik ve muasır tefsir eserlerindeki belli başlı bilgiler ve yorumlar günümüz okuyucusuna hitap edecek şekilde titiz bir ayıklamaya tabi tutulmuş ve bu işlemin sağlıklı bir şekilde ayıklanıp aktarılmasının önemli ve

[23] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. I, s. 48.
[24] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. I, s. 48.
[25] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. I, s. 48.

yapılması gereken bir iş olduğu ve nakilcilik olarak nitelenmeyeceği ifade edilmiştir.[26] Ayrıca araştırma ve çalışma üzerinde yoğunlaşmış olmanın kendilerine ait yeni bir bakış ve yorumu belirtmekten alıkoyan bir etken olmadığı da ifade edilmiştir. Gerekli görülen ve merak edebilecek okuyucular için teknik sayılabilecek ayrıntılarada yer verilmiş veya ilgili kaynaklara atıfta bulunulmuştur. Bu kapsamda okuyucunun güvenli bilgiye rahat bir şeklide ulaşabilmesi için Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA) ve İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi (İFAV Ans.) gibi kaynaklarda atıfta bulunulan kaynaklar arasında yer almaktadır.[27]

Eserin müellifleri ile yapılmış olan söyleşide, "Bu tefsirin diğerlerinden farkı nedir?" sorusuna Hayrettin Karaman, eski tefsirlerde yer almayan, günümüzde yaşayan dört ilahiyat hocasının bilgi birikimi tefsire yansımaktadır. Okunmayan, sadece gerektiğinde başvurulan bir tefsir olmayıp baştan sona okunabilecek, toplumun her kesiminin rahat bir şekilde anlayabileceği, dilinin, üslûbunun ve hacminin buna uygun bir şekilde ayarlanacağı bir tefsir yazmaya çalıştık. Tefsir dört imzalı olmakla beraber her birimiz yazmış olduklarımızı diğerine verdik ve böylece hepimiz tefsirin tamamını okuyarak birlikte tenkit ve tekliflerimizi müzakere ettik. Böylece gerçek anlamda ortak bir çalışma meydana gelmiş oldu,[28] diye cevap vermiştir.

Aynı soruya İbrahim Kâfi Dönmez, tek müellif tarafından yazılmayıp bir heyetin hazırlamış olmasıdır. Türkçe tefsirler arasında bu şekilde heyet tarafından yazılmış başka bir çalışma bulunmamaktadır. Bu durumun olumlu yönü tefsirin tamamının farklı uzmanlık alanları olan dört tefsir yazarı tarafından incelenmiş olması ve mutabık kalınan son şeklin yayıma sunulmuş olmasıdır,[29] şeklinde cevap vermiştir.

Bu tefsirde âyet mealleri verilip yorumları yapılırken Kur'an'ın indirildiği dönemdeki mana ile başlanmış ve ilk muhataplarının ne anladıkları üzerinde durulmuştur. Bu yapılırken dönemin dili, kültürü, inanç ve anlayışı, dünya görüşü, sosyal yapısı ve ilişkileri göz önünde bulundurulmuştur. Bununla birlikte evrensel anlam, bu konuda taşımış olduğu değer ve amaçlarda dikkate alınarak yorumlar yapılmıştır. Anlamın açık olduğu yerlerde dahi tekrardan kaçınmayı da dikkate alarak katkı sağlanmaya çalışılmış, gerekli yerlede öncesine ve sonrasına atıfta bulunulmuştur. Fakat okucunun dikkatinin gereksiz bir şekilde bozulmaması için indekstende yararlanılabileceği göz önünde bulundurularak atıflar sınırlandırılmıştır. Kur'an terimleri ve kavramlarından bazıları hakkında konunun önemini dikkate alarak daha

[26] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 49; Onay, "Kur'an Yolu İsimli Türkçe Meal ve Tefsir Üzerine Söyleşi", s. 29.
[27] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 49.
[28] Onay, "Kur'an Yolu İsimli Türkçe Meal ve Tefsir Üzerine Söyleşi", s. 29.
[29] Onay, "Kur'an Yolu İsimli Türkçe Meal ve Tefsir Üzerine Söyleşi", s. 29.

geniş bilgiler verilmiştir. Fakat bu bilgiler verilirken ilk geçtiği yerlerde vermekle beraber bu durum mutlak kural olarak benimsenmemiş en çok geçen âyetlerde verme yoluna gidilmiştir. Böylelikle konularla ilgili bilgilerin ilk ciltlerde yığılmasının önüne geçilmiştir. Sûrelerin giriş kısmında bulunan âyet sayısı, hangi dönemde nazil olduğu, nüzul sırası, bazı yerlerde bulunan kıraat farklılıkları gibi konularda tefsir kaynaklarında bulunan teknik ayrıntılar ve farklı denebilecek tespitler amaç açısından önemli görülmedikçe aynen aktarılmamıştır. Daha yaygın olması nedeniyle âyetlerin sayımı ve sûrelerin nüzulü ile ilgili Hz. Osman'nın listesi tercih edilmiştir. Önceki dinler, peygamberler ve kavimler ile ilgili âyetlere gelince hem mukayese imkânının sağlanması hemde ihtiyaç durumunda İslâm inancı ve prensipleri ile çelişmeyen ek bilgiler verilmesi amacıyla Kitâb-ı Mukaddes'ten de birtakım bilgilere yer verilmiştir. Eserde tefsir eserleriyle Kur'an ilimleri kapsamında diğer kitaplarla birlikte Kur'an'da yer alan kullanımlardan ve ilgili konuyu inceleyen ilmî faaliyetlerden yararlanılmıştır. Ayrıca sahih hadis kaynaklarından, Hz. Peygamber'in yaşadığı devri ve hayatını aktaran eserlerden, Genel İslam Tarihi ve Dinler Tarihi eserlerinden de faydalanılmaya çalışılmıştır. Kur'an Yolu tefsirini okuyan kimseler Kur'an'nın hidâyet oluşunu, insana ulaştırmak istediği bilgiyi, îman bilincini, ahlâk ve eğitimi almayı düşünmeli ve aramalıdırlar. Kitabın meal kısmında belirtilen tercihler çalışmadaki emeğin ürünü olarak şekil kazanmıştır. Meâle yansıtılabilmesi mümkün olamayan fakat önemli görülen mânalara tefsir içerisin de ayrıca işaret edilmiştir. Her ne kadar kelime ve ifade aynı olsa da her yerde aynı mana verilmemiş bağlam farkı dikkate alınmıştır. Hatta bağlamın aynı veya birbirine yakın olduğu yerlerde de –asıl manayı gözetmek koşuluyla- mâkul kabul edilebilecek çeşitliliğin çalışma için zenginlik olacağı düşünülmüştür.[30]

Sûrelerin paylaşımı hem içerik dengesi hem de mümkün mertebe müelliflerin uzmanlık alanları dikkate alınarak paylaşılmıştır. Her biri diğerinin yapmış olduğu meâl ve tefsir kısmını ana kaynakları da göz önünde bulundurarak kontrol edilmiştir. Bu sırada; değiştirme, ek ve eksiltme yapma gibi tashih ve teklifler hazırlanmıştır. Bunun neticesinde de ortaya konan farklı çalışmalar bir arada tartışılmış ve üzerinde mutabakata varılan tek bir metin haline getirilmiştir.[31]

[30] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 49-51.
[31] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I. s. 51.

BİRİNCİ BÖLÜM
MÜNÂSEBÂT'ÜL KUR'AN İLMİ

Tezin birinci bölümünde tenâsüb ve münâsebâtü'l Kur'an kavramları izah edilecek ve bu kavramların alan ve sınırları belirlenmeye çalışılacaktır. Kavramların izahına geçmeden önce burada genel bir tanımlama yapılması uygun olacaktır. Bir ilim dalı olarak tenâsüp her ne kadar Kur'an ilimlerinden birini akla getirse de konunun sınırları daha geniş ve kapsamlıdır. Tenâsüb ilmi kelimelerin ve cümlelerin birbirlerinin peşi sıra gelişindeki münâsebet ile ilgilidir. Münâsebâtü'l Kur'an terimi düşünüldüğünde ise akıllara ilk gelen, âyetlerin kendi bütünlüğündeki ahenk ve bağdır. Bu durumda tenâsüp kavramı daha kapsamlı bir anlam taşırken; münasebatü'l Kur'an âyetler ve sûreler arasındaki alâka ve bağı konu almakta ve tenâsüb ilmine göre daha dar bir anlam taşımaktadır.[32] Konu ile alakalı olarak *"Nazmu'd-Dürer Fi Tenâsübi'l-Ayi ve's-Süver"* isimli tefsir eserinde müfessir Burhaneddin b. Ömer el-Bika'i (ö. 885/1480) şu ifadelere yer vermektedir. "Tenâsüb ilmi, (münasebatü'l Kur'an kavramına göre daha genel olarak) kelimelerin dizilişindeki hikmeti anlatan ilimdir. Konusu ise, tertibi göz önünde bulundurularak münâsebeti bilinmek istenen şeyin parçalarıdır."[33] Burada bilinmesi gereken bir hususta *"münasebatü'l âyât ve's-süver"* terkibinde münâsebet kelimesinin yerine aynı anlamı ifade eden tenâsüb kelimesi de kullanılmaktadır.[34] Münâsebet ile tenâsüb kelimeleri âyetlerin ve sûrelerin kendi aralarındaki icmal ve tafsil, umumilik ve hususilik, aklilik ve hissilik nevinden olan bağlarından biri ile veya sebep ile müsebbeb, illet ile mâlûl, benzerlik ile zıtlık gibi zihnî bağlarla mananın irtibatlandırılması için kullanılmaktadır.[35]

Değerli bir ilim olan tenâsübün tespit edilip ortaya konması titizlik gerektiren zor bir iştir. Bu nedenle de âyetler ve sûreler arasında yer alan irtibatı bulup Kur'an'daki incelikleri tespit etmek pek az müfessire nasip olmuştur.[36]

Müfessirlerden, tenâsüb konusunu genel itibariyle manada ve lafızda olmak üzere iki kısım olarak değerlendirenler, daha çok mana münâsebeti üzerinde yoğunlaşmışlardır. Eğer kelamın sonu mana cihetiyle öncesine uygun düşüyorsa buna "Mana Münâsebeti"; şâyet söz

---

[32] Faruk Tuncer, *Tenasüb İlmi Açısından Kur'an Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk,* Işık Akademi Yayınları, İzmir 2010, s. 23; Musa Bilgiz, *Ayetler ve Sûreler Arası Münasebet (Sâid Havva Örneği),* Araştırma Yayınları, İstanbul 2006, s. 35.

[33] Burhaneddin b. Ömer el-Bika'i, *Nazmu'd-Dürer Fi Tenasübi'l-Ayi ve'Süver,* Daru'l Kütübi'l İslamiyye, Kahire 1413-1992, c. I, s. 5.

[34]Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", c. XXXI, s. 568.

[35] Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an,* nşr. İsa el-Babi'l Halebi, Daru'l Kütübi'l İhyai'l İlmiyye Beyrut 1957, c. I, s. 131.

[36] Çetin, Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet, s. 537.

vezinli ve kafiyeli veya yalnız vezinli lafızlarla son buluyorsa "Lafız Münâsebeti" demişlerdir.[37]

Mana münâsebetini esas alan müfessirlerden biri olan Râzî, lafzı mananın kalıbı olarak tanımlarken manayı da lafzın kalbi ve ruhu olarak ifade eder ve bu nedenle kalp dururken kalıba bakılmaz demiştir.[38] Bu ifadeler bizlere, lafzın manayı kavramak ve hakikati ortaya koymak için bir araç olduğunu anlatmaktadır.

1.1. Tenâsüb ve Münâsebet Kavramları

Tenâsüb kavramı lügatte "yakınlık, benzerlik",[39] "uyum, orantı ve yakışma"[40] anlamlarında kullanılmıştır. Tenâsüb ve münâsebet kavramları "nisbet" ve "neseb" kökünden türetilmiş mastar kelimelerdir.[41] Nesep kelimesi ise, "akrabalık, soy ve yakınlık" anlamını taşır. Buda aradaki bağı ve aidiyeti ifade eder.[42] Nisbet kavramı ise "yakınlığı, iki şey arasında var olan ilişkiyi, bir nicelik veya rakamın diğerine göre durumunun" ne olduğunu ifade eder.[43]

Bir edebiyat terimi olarak tenâsüb, aralarında karşıtlığın dışında bir alaka bulunan iki veya daha çok kelimenin anlam güzelliği ile beraber aralarındaki bütünlüğü sağlamak maksadıyla aynı sözde bir araya getirilmesi anlamındadır. Aynı zamanda tenâsübün edebi bir sanat olarak kabul edilebilmesi içinde sanatkârın seçmiş olduğu kelimelerde çok titiz davranması gereklidir.[44] Diğer bir ifadeyle birbirinin peşi sıra gelen kelime ve cümleler arasında mana açısından aklında kabul edeceği bir alaka ve irtibatın yer almasıdır.[45] Bununla ilgili olarak Bedreddin Zerkeşî'de, (ö. 794/1397) münâsebetin akıl ile alakalı bir konu olduğunu, akla arzedilmesi halinde aklın bunu kabul edeceğini ifade eder.[46]

Münâsebet kelimesinin ıstılah manası ise; "İki şey arasında herhangi bir vecihten alaka kurmak" anlamında kullanılmaktadır. Aynı kelime Kur'an hakkında kullanıldığı zaman, birbirlerinin peşi sıra gelen sûreler arasındaki alaka ve herbir âyetin öncesi ve sonrası ile olan alaka yönü kastedilmektedir.[47]

Yukarıda izahı yapılmaya çalışılan bilgiler dikkate alındığında tenâsüp veya münâsebet kavramlarının ifade ettiği ilim münâsebâtü'l Kur'an diye isimlendirilen ilimden

---

[37] Tuncer, *Kur'an Sûrelerindeki Eşsiz Âhenk,* s. 33.
[38] Fahreddin er- Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* Daru İhyâit- Türasi'l Arabiy, Beyrut 1420, c. XXVI, s. 105.
[39] Ebu'l Fadl Cemaleddin Muhammed İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, Daru's- Sadır, Beyrut 1990, c. I, s. 755.
[40] Meliha Yıldırım Sarıkaya, "Tenasüp", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XL, s. 446.
[41] Mehmet Faik Yılmaz, *Ayetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 10.
[42] İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, c. I, s. 755.
[43] Mahmut Kaya, "Nisbet", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXIII. s. 144.
[44] Sarıkaya, "Tenasüp", c. XL. s. 446.
[45] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Suyûtî, *el-İtkan fi Ulumi'l- Kur'an*, Heyetü'l Mısriyyetü'l Âmme, Mısır 1398/1978, c. II, s. 139.
[46] ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an,* c. I, s. 40.
[47] Mennâ' Halîl Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l Kur'an,* Müessesetü'r-Risale, Beyrut-Lübnan 1998-1418, s. 88.

daha kapsayıcı ve kuşatıcıdır. Böylece münâsebatü'l Kur'an olarak ifade edilen ilim daha özel bir anlam taşımaktadır. Bununla beraber bu kavramların herhangi bir fark gözetilmeksizin aynı olduklarını ifade eden âlimler de vardır. Münâsebâtü'l-âyât ve's-süver terkibinde münâsebet kavramı yerine aynı anlama gelen tenâsüb kelimesi de kullanılmaktadır. Tefsir ilmindeki bu disipline "et-tenâsüb beyne'l-âyât ve's-süver, el-münâsebe beyne'l-âyât, tenâsübü'l-ây ve's-süver, münâsebâtü'l-Kur'ân" da denilmektedir.[48] Bu nedenle bu çalışma yürütülürken zaman zaman bu kavramlar birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Yukarıdaki veriler ışığında tezin başlığında da tenasüp kavramı tercih edilmiştir.

1.2. Münâsebâtü'l Kur'an İlmi ve Bir İlim Dalı Olarak Ortaya Çıkışı

Kur'an- Kerim'i diğer bütün kitaplardan ayıran en önemli özelliklerinden biri de hiç şüphesiz yaklaşık yirmi üç yıl gibi uzun bir sürede müneccemen (parça parça) nazil olmuş olmasına rağmen bu durumun âyetler ve sûreler arasında herhangi bir insicam ve irtibata engel teşkil etmemiş olmasıdır. Tam tersine bu durum âyetlerin ve sûrelerin arasındaki insicam ve yakınlığın oluşumunda bir sebep olarak bile sayılabilir. Hatta bu nedenle âyet ve sûreler arasında öylesine güzel bir mana irtibatı ve insicamı oluşmuştur ki bunlardan herhangi biri yerinden oynatılmak veya çıkarılmak istense böyle bir şeyin mümkün olamayacağı âşikârdır. Bu da Kur'an'ın tertibi ile alakalı olup Kur'an'ın tertibi de O'nun mucizevi yönlerinden birisidir.[49] Dolayısıyla âyetler çeşitli zaman dilimlerinde ve faklı sebeplere binaen müneccemen nazil olmasına rağmen âyetler ve sûreler arasındaki irtibat ve insicam Kur'an'nın bir benzerinin yapılmasının insanların kudreti dahilinde olmadığını ve Allah'ın kelamı olduğunu göstermektedir. Kur'an'ın i'cazının bu yönede teşmil edilmesi mümkündür. Belâgat ve ahenk yönünden Kur'an'ın bu denli bir insicam içermesi elbette ebedi bir mucize olduğunun da kanıtıdır.[50]

Âyetler ile sûreler arasında var olan münâsebetleri incelemek çok titiz ve özenilmesi gereken bir iştir. Bu alanda kendilerini gösterebilen müfessirler eserlerinde sıklıkla bu münâsebetlere dikkat çekmişlerdir.[51]

Münâsebet ilmine önem veren müfessirlere göre bu ilim ilk olarak Bağdat'ta hicri 4. yüzyılın başlarında Ebu Bekir en-Nisâburi (ö. 324/936) tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Nisâburi talebelerine ders okuttuğu esnada öğrencilerin dikkatini münâsebet konusuna çekmek ve ilgili âyetin daha iyi anlaşılabilmesi için şu âyet şu âyetin yanına neden

---

[48] Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", c. XXXI, s. 568.
[49] Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü,* İFAV Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 209.
[50] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015, s. 204-205.
[51] Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s. 205.

konmuş, şu sûrenin şunun peşi sıra getirilmesinde ne tür bir hikmet vardır gibi sualler yöneltmek sûretiyle aralarında var olan münâsebeti izah etmiştir.[52]

Nureddin Itır yazmış olduğu makalede Nisâburi'den önce bu ilmin ilk defa ortaya çıkışının Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) ile olduğunu kaydeder ve küçükte olsa tefsirinde buna dair önemli bilgiler verdiğini ifade eder.[53] Münâsebet konusuna tefsirinde en çok yer veren müfessir Fahreddin er-Râzî'nin eserinde münâsebet vecihlerinin kaynaklarına bakıldığı zaman bu ilmin hicri ikinci ve üçüncü asırda da var olduğu, bu konuda birtakım fikirlerin beyan edildiği görülmektedir.[54]

Her ne kadar Nisâburi'den önce münâsebetten bahsedilmiş olsa da genel kabule göre bu ilmin Kur'an ilimleri içerisinde zikredilmeye başlanması ve temellerinin atılması hicrî dördüncü yüzyıldan itibaren başlamıştır.[55]

Bikâ'î de münâsebâtü'l Kur'an ilminin önemine ve değerine dair; Nahiv ilminde beyan ne ifade ediyor, nasıl bir yere sahipse, tefsir ilmi içerisinde tenâsübte aynı anlamı taşımaktadır[56] dedikten sonra devamla şu görüşlerine yer verir. Münâsebâtü'l Kur'an ilmi, Kur'an'ın âyet ve sûreleri arasında var olan tertibin hikmetini anlatan bir ilim dalıdır. Ve bu ilim, manaların hâle uygunluğunu araştıran belagatın gayesidir. Çünkü kelamdaki güzelliklerin fark edilip anlaşılabilesi sûrenin maksadının bilinmesine bağlıdır. Belagattan istenende elbette budur. Bu da Kur'an'da bulunan bütün cümlelerin maksudunun bilinmesini ifade etmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı bu ilim çok büyük bir önem taşımaktadır.[57]

Münâsebâtü'l Kur'an konusuna en çok ehemmiyet veren müfessirlerden biri olan Fahreddin er-Razi (ö.606/1210) tefsirinde: Kur'an'nın inceliklerinin büyük bir çoğunluğunun âyetlerin ve sûrelerin arasındaki tertiplere ve rabıtalara tevdi edildiğini ifade ederek önemine işaret etmektedir.[58] Ebû Bekir İbnü'l-Arabî' de (ö. 543/1148) aynı konu ile alakalı olarak: Kur'an-ı Kerim âyetlerinin bazısının bazısına bağlantısı, manaları birbirine kenetlenmiş tek bir kelime gibi oluşudur, der.[59]

Fahreddin er-Razi, Bakara sûresinin son iki âyetinin tefsirinde: Kim bu sûrede yer alan nazım yani kelamın dizilimindeki incelikleri ve tertibinin eşsizliğini iyi bir şekilde derinlemesine düşünürse elbette Kur'an'da yer alan lafızların fesahati ve manalarındaki

---

[52] Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulumi'l Kur'an,* Daru'l İlmi'l Melayin, Beyrut 2014, s. 151.
[53] Nureddin Itır, "Münasebet İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Önemi", çev. Eyüp Yaka, *İslâmî İlimler Dergisi,* sy. 2, 2006, s. 231.
[54] Bilgiz, *Ayetler ve Sûreler Arası Münasebet (Sâid Havva Örneği),* s. 35.
[55] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 36; es-Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 138.
[56] el-Bika'i, Nazmu'd-Dürer Fi Tenasübi'l-Ayi ve'Süver, c. I, s. 6.
[57] el-Bika'i, *Nazmu'd-Dürer Fi Tenasübi'l-Ayi ve'Süver*, c. I, s. 6.
[58] ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an,* c. I, s. 36; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 204.
[59] ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an,* c. I, s. 36; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 204.

üstünlük sebebiyle bir mucize oluşunu anlayacağı gibi, tertibi ve âyetlerin dizilmesi yönüyle de onun mucize oluduğunu anlar, demektedir.[60]

Müfessir Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da tefsirinde Kur'an'ın nazmı ve fasılası ile beşer sözünün seci ve kafiyesi arasındaki farkları ifade etmektedir. Yine Kur'an'ın dilindeki ahenk, sınırsız ve yaratılışın çeşitliliğinden kaynaklanırken, insan sözlerinde ise sınırlı, ölçülebilir ve sabit bir ritim ve uyum vardır. Yazar, yaratılışta var olan geometrik şekillerin uçsuz bucaksız olduğunu, buna karşın sanat eserlerinde şekillerin sınırlı ve tamamlanmış olduğunu belirtmektedir. Kur'an'da ise bu tür sınırlamalar yoktur, çünkü O'nun nazmı yaratılışın doğal akışına uygun bir çeşitlilik ve akıcılıkla örülüdür demektedir. Bunun yanı sıra Elmalılı, Kur'an'ın ahenkli yapısı hem vezinli hem de nesir sözlerin anlatım özelliklerini kapsadığını bunun da Kur'an'ı diğer metinlerden ayıran i'caz özelliklerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, Kur'an'ın fasılaları tevkîfîdir yani vahiy ile belirlenmiş olup akıl ile tasavvur edilemez. Yani Kur'an'daki lafızlar, mana ile çok sıkı bir bağlantı içindedir; bu bağ, beden ile ruhun uyumuna benzetilmektedir demektedir. Yazar ayrıca Allah'ın kelamının kendine has yapısının ve anlam derinliğinin tercüme edilemeyecek kadar benzersiz olduğunu da vurgulamaktadır. Sonuç olarak Elmalılı, Allah kelamının i'caz şeklinde söylenmesi özelliği nedeniyle Kur'an'ın bir benzeri söylenemediği gibi aynı şekilde tamamıyla birebir tercüme edilebilmesinin de mümkün olmadığını vurgulamaktadır.[61]

Zerkeşi eserinde münâsebet ilminin çok şerefli bir ilim dalı olduğunu söyler ve bir kimsenin söylemiş oduğu şeylerdeki gücünün bununla bilinip tanındığını ve akılların bununla korunduğunu ifade eder.[62] Konu ile ilgili olarak yer verilen görüşlerden bir tanesi şu şekildedir: "Kelamın güzelliklerinden birisi de birbiriyle bağlantısı bulunan parçalardan meydana gelmesidir ki böylece söz dağınık olmaktan kurtulmuş olur."[63]

Münâsebâtü'l Kur'an İlmini benimseyip bununla ilgili çalışmalar yapan alimler olduğu gibi bu konuya değinmemiş hatta Kur'an'ı tefsir ederken münâsebâtü'l âyât ve's-süver konusunu ön plana çıkaran ve bu konuya dikkat çeken alimlerin çabasını zorlama bir çalışma olarak değerlendiren müfessirler de vardır. Tezin bu aşamasında ilk olarak münâsebâtü'l âyât ve's-süver konusunu dikkate alan müfessirlere ve eserlerine yer verilecektir.

1.3. Münâsebâtü'l Kur'an İlmini Benimseyen Müfesirler ve Eserleri

Münâsebâtü'l Kur'an ilmi ilk defa Nisâburi tarafından dile getirilmeye başlanmış olup onun ardından münâsebet konusu üzerine konuşan Ebû Bekir İbnü'l-Arabî' olmuştur. O, bu

[60] Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* Akçağ, Yayınları, Ankara 1989, c. 6, s. 79.
[61] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* Yenda Yayıncılık, İstanbul ts., c. I, s. 33-34.
[62] ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an,* c. I, s. 36.
[63] Itır, "Münasebet İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Önemi", s. 231.

ilim hakkında *Sirâcü'l-Müridîn* adlı eserinde: Âyetlerin birbirleri ile olan alakası, manaların birbirini tamamlıyor olması ve cümlelerin muntazamlığı gibi özellikleri nedeniyle âyetlerin tek kelime gibi oluşunu inceleyen bu ilmin değerli bir ilim olduğunu ifade eder. Sözlerine devamla bu ilme bir âlimden başkasının eğilmediğini onun da bu konuda sadece Bakara sûresinin tefsiri ile ilgili bir eser meydana getirdiğini, sonrasında Allah'ın bu ilme eğilmeyi kendisine nasip ettiğini söyler. Ancak insanların buna ilgisiz kaldığını ve tenâsüp ile ilgili fikirlerinin yanlış değerlendirildiğini görünce bu alandaki çalışmasını durduğunu ve sonucu Allah'a havele ettiğini ilave eder.[64]

Münâsebet ilmini tefsirinde ilk defa ele alan müfessir Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî'dir (ö. 538/1144). Zemahşerî tefsirinde âyetlerin birbirleri ile olan irtibat ve uyumuna dikkat çekerek ele almakla beraber bunu bütün âyet ve sûrelerde yapmamıştır. Bunun yerine kendisi için uygun görünen âyetler arasında münâsebet konusuna değinmiştir. Buna rağmen kendisinden sonra gelen müfessirleri münâsebet konusunda etkilemiş ve bu konuya tefsirlerinde yer veren müfessirler ondan alıntı yaparak nakillerde bulunmuşlardır. Münâsebet ilmini sistematik bir şekilde ele alarak daha kapsamlı ve açıklayıcı bir biçimde tefsirinde bu ilme ilk defa yer veren ve kendisi hakkında "bu ilim ile en çok ilgilenen şahıs" ifadesi kullanılan müfessir Fahreddin er-Razi'dir. Bunun nedeni de ele almış olduğu konuyu münâsebet ilmi açısından değerlendirirken etraflıca ele alması, tek bir yönü ile yetinmemesi, bir âyetin kendisinden önce geçen âyetle ve bir sûrenin de kendinden önceki sûre ile irtibatını ortaya koymaya çalışmasıdır. Böylelikle Razî, münâsebet ilminin kapısını genişletmiş ve o'nun bu konudaki etkisi kendisinden sonra gelen müfessirlerde görülmüştür. Örneğin; Ebû Hayyân el-Endülûsî (ö. 745/1344), Beydâvî'ye (ö. 685/1286) yapmış olduğu haşiyesinde Şihâbu'l-Hafâcî (ö. 741/1340) ve bunlardan sonra *Rûhu'l Meânî*'nin müellifi Şehâbeddin Mahmûd Âlûsî (ö. 1270/1854) bunlar arasında yer almaktadır.[65]

Münâsebâtü'l Kur'an ile ilgili ilk müstakil eser, Endülüs âlimlerinden İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî (ö. 708/1309) tarafından yazılmış olan *Burhân fî Tertîbi Suveri'l-Kur'an* isimli tefsirdir.[66] Daha sonra Burhâneddin el-Bikâî gelmektedir. O, Kur'an'ın tamamını münâsebet ilmini dikkate alarak tefsir etmiş ve *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver* ismiyle hacimli bir eser kaleme almıştır. Bu tefsir kendisinden sonraki müfessirlerin başvurmuş

[64] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 136; es-Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 976.
[65] İsmail Cerrahoğlu, "Fahredin Razi ve Tefsiri", *A.Ü. İslam bilimler Fakültesi Dergisi,* sy. 2; Itır, Münasebet İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Önemi, s. 237; Bilgiz, *Ayetler ve Sûreler Arası Münasebet (Sâid Havva Örneği),* s. 35.
[66] Yıldız, "Ayet ve Sûreler Arasındaki Münasebet", s. 62.

olduğu bir kaynak olmuş ve Hindistan'da yirmi iki cilt olarak basılmıştır.[67] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî'de (ö. 911/1505) bu alanda *Tenasüku'd-Dürer fi Tenâsübi's-Süver* isimli tefsir ile *Merâsidü'l-Metâli fi Tenâsübi'l-Makâtı ve'l Metâli* adındaki küçük risale kaleme almıştır. Süyûtî ilk eserinde Fatiha sûresinden Nas sûresine kadar bütün sûrelerin bir önceki sûre ile arasındaki tenâsüp yönlerini ifade etmiştir.[68]

Âlûsî'nin *Rûhu'l-Meʿânî'* adlı eserin de bu konuya geniş yer verilmiştir. Münâsebâtü'l Kur'an ile ilgili son dönemlerde yapılan çalışmalara bakıldığında ilgili çalışmaları şu şekilde sıralamak mümkündür: Hamîdüddin Ferâhî (ö. 1930), *Tefsîru nizâmi'l-Kurʾân ve teʾvîlü'l-furkani bi'l-furkan*, *Delâʾilü'n-nizâm*; Muhammed Abdullah Dırâz (ö. 1958), *en-Nebeʾü'l-ʿazîm*; Bedîüzzaman Said Nursi (ö. 1960), *İşârâtü'l-iʿcâz fî mazânni'l-îcâz*; Muhammed Mahmûd Hicâzî, *el-Vahdetü'l-mevzûʿiyye fi'l-Kurʾâni'l-Kerîm*; Abdülmüteâl es-Saîdî (ö. 1966), *en-Nazmü'l-fennî fi'l-Kurʾân*; Emîn Ahsen Islâhî (ö. 1997), *Tedebbür-i Kurʾân (I-IX).*[69]

1.4. Münâsebâtü'l Kur'an İlmini Kabul Etmeyen Müfessirler

Her ilim dalında olduğu gibi münâsebâtü'l Kur'an alanında da dile getirilmeye başlandığı ilk tarihlerden bu yana bu ilmi kabul edip önemini sıklıkla ifade edenler olduğu gibi bunun tam aksine zorlama bir ilim dalı olduğu hakkında görüş beyan edenler de olmuştur. İzzüddîn b. Abdisselâm (ö. 660/1262) bunlardan biridir. O'nun bu konudaki görüşlerinin özeti şu şekildedir: Münâsebetin bilinmesi güzel bir şey olup başının ve sonunun birbiri ile irtibat halinde olduğu kelamda güzel bir rabıtanın varlığı şarttır. Fakat farklı sebeplerden dolayı nazil olmuş olan Kur'an cüzleri arasında bu irtibatın bulunması gerekli değildir. Durum şu ki böyle bir gerçek varken Kur'an'ın cüzleri arasında bir ilgi ve bağ kurmak isteyen kimseler yapamayacakları bir iş hususunda kendilerini zorlamış olacaklardır. Böyle bir zorlama nedeniyle ortaya çıkan münâsebet ise çok cılız bir ilişki olarak kalacaktır. İllet ve sebeplerdeki farklılık sebebiyle Kur'an'daki âyet ve sûreler arasında harhangi bir münâsebet kurulamaz. Bu sebepten Allah'ın kulları ve hükümlerine yönelik olarak farklı olan tasarruflarının birbirleri ile irtibatlandırılması hoş olmayan bir iştir. Netice itibariyle farklı hükümler barındıran sözlerin arasında ilgi/irtibat kurulması da doğru bir iş olmayacaktır.[70]

Tıpkı İzzüddîn b. Abdisselâm gibi müfessir Şevkânî de âyetler ve sûreler arasında bir irtibat bulma çabasının gereksiz bir iş olduğunu savunmaktadır. Ona göre yirmi üç yıla yakın

---

[67] Itır, "Münasebet İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Önemi", s. 237.
[68] Tuncer, *Tenasüb İlmi Açısından Kur'an Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk,* s. 53.
[69] Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", c. XXXI, s. 569.
[70] Gezgin, "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb ile Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfiliğinin Kur'an'ın Metin İçi Bağlamı Açısından Önemi", s. 19.

bir zaman diliminde müneccemen nazil olmuş âyetlerden hangisinin önce hangisinin sonra indirilmiş olduğunu tek tek tesbit edip bilmek mümkün değildir. Münâsebâtü'l Kur'an konusuna önem veren, bu konuyu dikkate alarak tefsirini yazan Bikâ'î'yi eleştirmekte ve onun zorlama birtakım çabalarla âyetler ve sûreler arasında münâsebet bulma yoluna gittiğini söyleyerek suçlamaktadır.[71] Ayrıca Şevkânî kendi görüşünü anlatmak için yoğun bir çabaya girmiş mevzuyu uzun bir şekilde delillerdirmiştir. Âdeta, böyle yaparak tefsir ilmini hatalardan ve bozukluklardan kurtarmış ve bu ilim dalı ile ilgilenen alimlerede bir utanç yüklemiş olmaktadır. Şevkânî konu ile ilgili görüşlerini tefsirinin ilk kısımlarında belirtmiştir. Bu görüşleri özet olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Münâsebet ilminin herhangi bir yararı olmayıp münâsebet yoluna başvurmak Allah'ın kelamı hususunda re'ye dayalı bir konuşmadır ve bu açıkça yasaklanan bir şeydir. Müfessirlerin birçoğu zorlamaya başvurarak sunni bir ilim çıkarmışlardır. Böylece sorumlu olmadıkları bir konuya girişmişler ve bütün vakitlerini kendileri için faydası olmayan bir konuya harcamışlardır. Bu kimseler mushaflarda var olan mevcut tertibe göre düzenlenmiş Kur'an âyetlerinin arasında birtakım münâsebetlerden bahsetme yoluna tevessül etmişlerdir.
2. Müfessirler kabul edilmesi mümkün olamayan insaftan uzak denilecek birtakım zorlama ve yanlış yorumlara gitmişlerdir. Hatta bu konuda eser yazmayı kendisine asıl gaye edinenler dahi olmuştur.
3. Kur'an olaylara göre parça parça nazil olmuş bir kitaptır. Bunu bilen bir kimsenin duyacağı en garip şey ise münâsebet ilmidir. Çünkü Kur'an'ın nüzulünü lazım kılan bu olaylar özü itibariyle farklı hatta bazı durumlarda zıt bile olabilmektedir. Hitaplar değişebilmekte, konular yer yer ibadet, muamelat, ümit verme, korkutma, dünyevî bir konu ve uhrevî bir konu gibi değişiklik arz edebilmektedir. Bazen bir teklif gelebiliyorken bazen de kıssalar ile devam edebilmektedir. Nüzul sebeplerinin bu denli farklı olması ve Kur'an'ın uzlaştırılmasıda pek kolay olamayacak şekilde nüzul sebeplerine göre indirilmiş olduğu düşünüldüğünde nasıl olur da bir bağ kurulmaya çalışılır? Sonuç itibari ile Kur'an'ın tertibinin nüzul sırasına göre olmadığı herkesçe bilinen bir gerçektir. Aynı şekilde Kur'an'ın tertibi hususunda âyet ve sûreler arasındaki ilgiye ve münâsebete dikkat edilmiş değildir. Ayrıca bu konu da kesinlikle kabul görmemiştir.
4. Münâsebet ilmi imanı zayıf olan kimselerin kalplerine şüphe sokar. Böyle bir kimse, ilim sahipleri tarafından bütün âyetler arasında münâsebetten

[71] Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr (I-V),* Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1417/1997, c. I, s. 93-95.

bahsedildiğini, konu ile alakalı müstakil eserler yazdıkları vehmini kapılır ve bu işin kat'i olarak gerekli olduğunu Kur'an'ın açık olan mucize yönünün sadece münâsebet ilminin ortaya koyacağı bilgi ile gerçekleşebileceği gibi bir düşünceye kapılacaktır. Sonrasında âyetler arasında birtakım ihtilaflar görünce de münâsebet konusunda fikir beyan edenlerin sözlerine başvuracak ve bunun tamamen bir zorlama olduğunu görünce de kendisinin temiz vicdanında bunun kötülenen bir sapıklık olduğunu müşahede edecektir.

5. İlim adamı, bir edebiyatçının hutbe, şiir ve riselelerinde söylemiş olduklarının veya bir şair tarafından farklı zamanlarda hiciv, medh, aşk, ağıt ve benzeri sebeplerle söylemiş olduğu kasidelerinde ilgi ve münâsebet aramaya kalkışsa, bunların paragraf ve bölümleri arasında bir bağlantı kursa daha sonra bir yükün altına daha girerek nikah, hac ve cihat gibi konular üzerine söylenmiş hutbeler arasında irtibat aramaya kalkışsa hiç şüphesiz bu adam aklını kaçırmış, zamanını boş ve faydasız işlerle geçiren bir kimse kabul edilir. İnsan kelamında bu durum ahmaklık olarak kabul edilirken Allah'ın kelamında nasıl olur?[72]

Kur'an'ın i'câz yönü ve özellikle âyetlerin ve sûrelerin birbirleri ile olan irtibatının varlığı gözardı edilemeyecek kadar açık ve net bir hakikat olarak ortadadır. Bu nedenle İzzüddîn b. Abdisselâm ile Şevkânî'nin görüşleri ve konu ile ilgili iddialarında belirtmiş oldukları endişelerine gerek de yoktur. Çünkü farklı illet ve sebeplere binaen nazil olmuş âyetler arasında mikro düzeyde apaçık bir alaka ve münâsebet görülmeyebilir. Âyetlerin tertibi konusundaki etkenin nazil oldukları yerle ve ne zaman indikleri ile alakalı olmadığı hakikati de âyetler arasında makro düzeyde bir ilişki ve münâsebetin varlığını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra Kur'an'ın mana ve nazmında görülen i'câz özelliği tüm İslam âlimleri nezdinde ittifak ile kabul edilen bir gerçektir. Bu nedenle mu'ciz olan Kur'an lafzının buna bağlı bir yönünü ifade eden münâsebatü'l Kur'an'ı tespit edip ortaya koyma çabaları olumsuz bir şey olarak değerlendirilmemelidir.[73]

Zerkeşî eserinde isim vermeden şu görüşe yer verir: Farklı olaylara binaen nazil olan âyetler arasında ilişki olamayacağını söyleyen kimseler yanılmıştır. Her ne kadar âyetler inerken belirli birtakım olaylara göre nazil olmuş olsalar da tertip edilmeleri belirli bir usul çerçevesinde gerçekleştirilmişitir. Bu nedenle bir âyet ele alınıp incelenirken öncesi ile irtibatı göz önünde bulundurulur ve onun tamamlayıcısı mı, devamı mı olduğuna bakılması

---

[72] Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmiʿ beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ʿilmi't-tefsîr,* c. I, s. 93-95.
[73] Muhammed Kutup, *Kur'an'ı Nasıl Okuyalım,* çev. Bekir Karlığa, İşaret Yayınları, İstanbul 1992, s. 73; Yıldız, *Ayet ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, s. 75.

gereklidir. Tıpkı âyetlerde olduğu gibi aynı şekilde sûrelerinde önceleri ile irtibat yönlerinin ve ne kastedilerek ortaya konulmuş olduklarının titiz bir şekilde incelenmesi gerekir.[74]

Nureddin Itır münâsebatü'l Kur'an hakkında yazmış olduğu makalesinde Şevkânî'nin konu ile ilgili iddialarına ve iddialara verilebilecek cevaplara yer vermiştir. Bu cevaplar şu şekilde özetlenebilir:

1. Münâsebâtü'l Kur'an ilminin faydası olmayan bir ilim dalı olduğunun iddia edilmesi tuhaf bir iddiadır. Çüngü edebiyat sahasında yazılan tüm yazılar edebiyat araştırmacıları tarafından incelendiği zaman kasidenin beyitlerinde var olması beklenen ilgi ve uyum, aralarındaki hedefleri, şair veya yazarın sözünde görülebilecek herhangi bir uyumsuzluk veya zayıflıktan kurtaracak olan bir amaçtan diğerine en güzel intikal şeklini ortaya koymaya son derece titizlenirlerken; indirilmiş olduğu dönemde edebiyat altın çağını yaşıyor olmasına rağmen Kur'an'ın fesahat ve belagatı karşısında herhangi bir şey söylenemeyen böyle bir kelamda buna dikkat edilmeyip önem verilmemesi nasıl münkün olabilir? Bununla beraber münâsebet ilmi eşit kuvvetteki görüşler arasında onlardan birini tercih edebilme faydası da sağlar. Böylelikle iki görüşten birisi, âyetin kendi içinde var olduğu bölümlerle veya diğer âyetlerle ilişkilendirmek daha isabetli olacaktır. Zaten akıl, kelamın nazmına en uygunu ve daha açık olanı hangisiyse onu seçecektir.
2. Şüphesiz bu ilim için, "(uğraşılması) yasaklanmış mücerret re'yle konuşmaktır" diye bir iddiada bulunmak kabul edilebilecek bir şey değildir. Çünkü Kur'an tefsiri hususunda yasaklanmış olan re'y, arzu ve isteklerden kaynaklanan ve geçerli dellilerden uzak keyfi denilebilecek re'ydir. Zaten münâsebet ilmide keyfi olarak söylenecek sözlerin yasak olmasına karşı değildir. Çünkü böyle bir uğraş içerisinde olmak caiz değildir. Usul ilmi çerçevesinde sağlam ve itibar edilen delillere isnad edilen görüş ve sözleri; geçerli görülen şartlara uygun ve hakiki bir araştırma ürünü olan görüşlerle tefsir yapmanın meşruluğu ortadayken, aynı şekilde olan münâsebet ilmi neden yasaklansın?
3. Şevkânî, müfessirlerin insaftan uzak bir şekilde zorlama ve yanlış birtakım yorumlamalara gittiklerini söylemekle müfessirlere karşı haksızlık etmiştir. Çünkü müfessirlerin eserlerinde aklın kabul ettiği, okuyunca insana zevk veren, doğru ve gâyet güzel bir şekilde gösterilen münâsebetler çoktur. Eğer, uzmanları tarafından yapılmış olan içtihat meselelerinde görülen birtakım hataları kendisinde bulunduran her ilim reddedilecek olsaydı böyle bir durumda hiçbir ilim kalmazdı. Hatta böyle bir

[74] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 133.

durumda Şevkânî'nin tefsiri bile olmazdı. Çünkü o'nun tefsirine bakıldığı zaman hiç dikkat etmeden bir takım uydurma rivâyetleri aldığı görülür.[75] Sonuş itibariyle Şevkânî, ilmî bir mantık çerçevesinde konuşmamış ve böyle bir dayanak neticesinde yapmış olduğu iddia da ona yakışmamıştır.

4. Şevkânî'nin, iddiasını desteklemek amacıyla delil olarak getirmiş olduğu bütün ifadeler kendi aleyhine birer kanıt mahiyetindedir. Şöyle ki: Eğer Kur'an'ın şu an elimizde var olan tertibi bir hikmet üzere olmasaydı bu durumda O'nun tertibi nüzulüne göre olurdu. Sonuç itibariyle Kur'an'ın nüzulünün Allah'ın ilmi dahilinde olduğu ve tertibinin de vahiy ile gerçekleştiği kat'i olarak bilinince; Kur'an'ın tertibi hususunda Allah'ın bir hikmeti olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Âyetler ve sûreler arasındaki birbirleri ile olan bağın ve bütünlüğün sağlamlığını gözetmek bu hikmetin bir gereğidir. Arka arkaya gelen âyetlerin konuları birbirlerinden farklı olsa bile, bunların tamamı kendilerini biraraya getiren münâsebet doğrultusunda varid olmuşlardır. Hatta âyetlerdeki konuların farklılığı aralarında irtibat kurmak için önemli bir etkendir. Böyle birbirinden çok farklılık arzeden şeylerin tek bir siyakta getirilmesi Allah'ın bundaki hikmetini izah etmek içindir. Şâyet tefsir ilminde derin bilgi sahibi olan kimseler Kur'an'ın beyânî hikmetinde var olan hikmeti keşfetmek sûretiyle insanlara açıklayamayacaklarsa neyle temâyüz edecekler? Şu bir gerçek ki âlimler bu alanda nice ibretler ortaya koymuş ve büyük faydalar sunmuşlardır.
5. Şüphenin tedavisi olabilecek bir ilim dalını tam tersine çevirmek sûretiyle şüphe hastalığına ve ilacınıda şifasız bir şekle sokmuştur. Halbuki nice karmaşık denebilecek meseleleri âyetler arasında var olan münâsebet vasıtasıyla çözdük ve Kur'an'ın kendi içerisinde var olan sapasağlam örgüsündeki Allah'ın sırlarıyla birçok kimseleri susturduk.[76]

1.5. Münâsebâtü'l Kur'an İlminin Diğer Kur'an İlimleri ile İlişkisi

Münâsebatü'l Kur'an ilmi âyetler ve sûreler arasındaki irtibatın varlığını savunur. Bu ilim üzerine yapılan araştırma neticesinde Kur'an'ın tertibinin tevkîfî olduğu görüşü ile yakından ilgisi olduğu görülmüştür. Aynı şekilde âyetlerin ve sûrelerin birbirleri ile sistematik bir ilişki içerisinde olduğunu savunan görüş, tıpkı lafzında olduğu gibi Kur'an'ın tertibinin de mu'ciz olduğunu göstermeyi amaçlaması sebebiyle bu ilmin i'câzu'l Kur'an ilmiyle önemli

[75] Maide, 5/55, 66. ayetlerde getirmiş olduğu rivayetler buna örnektir; bk. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn,* Dâru's-Saâde, Mısır ts, c. II, s. 488.
[76] Itır, "Münasebet İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Önemi", s. 224-229.

bir ilgiye sahip olduğunu ve onun alt disiplininde yer aldığını kabul eder.[77] İçinde bulunduğumuz çağda yaşamış müfessirlerden Emin Ahsen Islâhî'de (ö. 1997) her iki ilim dalı arasındaki ilişkiyi kanıtlamak maksadıyla bir tefsir yazmış ve Kur'an'ın tertibine yoğun bir şekilde vurgu yaparak bu tertibin de vahiy kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür.[78] Ayrıca, sözlükte "inci vb. kıymetli taşları dizmek, toplamak ve telif etmek, sözü birbiri ardından söylemek," gibi anlamlarara gelen; mecazen şiir ve söz için de kullanılan; terim olarak ise, tutarlı delâletler ortaya çıkarmak amacıyla mâna bakımından birbiriyle uyumlu kelimlerin aklın uygun gördüğü şekilde bir araya getirilmesini ifade eden nazm kelimesindeki terim manası Nazmü'l-Kur'ân ile kastedilen manadır. Bu mana doğrultusunda nazmü'l-Kur'ân ilmi Kur'an'ın i'câzı ile doğrudan alakalıdır ve bir bakıma bu konunun bir alt başlığını oluşturmaktadır.[79] Böylece münâsebeâtü'l Kur'an ilmi ile de yakından alakası bulunmaktadır.

Münâsebâtü'l-Kur'an ilmiyle yakından ilgisi bulunan diğer bir konu ise âyet ve sûrelerin nüzul süreciyle birlikte sebeplerini konu edinen Esbâb-ı Nüzul konusudur. Bu nedenle usul eserlerine bakıldığı zaman tenâsüb konusu ile esbâb-ı nüzul ilminin birlikte işlendiği görülmektedir.[80] Burada da bahsedilen ilim dallarının münâsebâtü'l Kur'an ilmi ile olan irtibatlarından ayrı başlıklar açılarak bahsedilecektir.

1.5.1. İ'câzü'l Kur'an İlmi ile İlişkisi

Sözlükte i'caz kelimesi "âciz burakmak" anlamına gelmektedir. Mu'cize kelimesi de peygamberler tarafından hasımlarını âciz bırakmak için getirmiş oldukları şeylerdir.[81] Bu yönüyle Kur'an-ı Kerim Peygamber Efendimizin ebedi bir mu'cizesidir. Terim olarak bu kavram genellikle "Kur'an'ın sahip olduğu edebî üstünlük ve muhtevasındaki zenginlik nedeniyle bir benzerinin meydana getirilememesi özelliği" diye tanımlanmaktadır.[82] Nitekim Araplar fesâhat ve belâgat hususunda çok ileri düzeyde bir kabiliyete ulaştıkları halde ve Allah'ın, bir benzerinin getirilmesini teklif edip meydan okumasına rağmen bu teklif karşısında âciz kalmışlardır. Allah'u Teâlâ bu hususta şöyle buyurmaktadır: *"De ki: Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar."*[83]

İ'câzü'l Kur'an hususunda âlimler bir takım i'caz yönleri üzerinde durmuşlardır. Bu alanda önemli isimlerden biri olan Bâkıllânî (ö. 403/1013) şunları söylemektedir: Kur'an'da

---

[77] Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", c. XXXI, s. 568.
[78] Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", c. XXXI, s. 568.
[79] Şensoy, "Nazmü'l-Kur'ân", c. XXXII, s. 465.
[80] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 119.
[81] Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", c. XXI. s. 403.
[82] Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", c. XXI. s. 403.
[83] İsra, 17/88.

görülen nazım güzelliği hem bütününde hem de tek tek her bir kelimesinde bulunmaktadır. İçerdiği bilgilerin kolay anlaşılmasının yanı sıra, üslubunun ve fesahatinin eşsizliği, kendisinde bulunan bilgilerin kolay anlaşılır olması, gayb ile ilgili vermiş olduğu haberler ve mülhidlerin susmasını sağlayan delilleri onun erişilmez bir üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir.[84] Kâdî Abdilcebbâr'da (ö. 415/1025) bu hususta: Kur'an'daki i'caz tek tek kelimelerinde değil, lafzında ve mananın güzelliğinde ve uyumunda olduğunu söylemiştir.[85]

Daha önce de ifade edildiği gibi Kur'an farklı zamanlarda ve çeşitli olaylar veya sorular üzerine yaklaşık yirmi üç yıl gibi çok uzun bir sürede müneccemen nazil olmuş olmasına rağmen çok güçlü bir tertibe sahip olup bulunduğu yere uymayan hiçbir âyeti yoktur. Kur'an'ın eşsiz nazmı içerisinde yerinden oynatılabilecek bir kelimeye dahi rastlanmaz. Medeni bir sûrenin içerisinde Mekki bir âyet yer alabiliyor hatta peşi sıra gelen âyetler arasında nüzul tarihleriyle ilgili olarak uzunca bir müddet olabiliyor. Elbette bu durumda hiçbir aklın tertipte, uyumda ve düzenlemede bu özeni ve inceliği gösterip fesahat, belagat ve ahenkte zirveye çıkabilmesi mümkün görünmemektedir.

Kur'an'ın i'caz yönlerinin neler olduğunu belirten müfessirler; âyet ve sûreler arasında var olan tenâsübü de O'nun i'caz vecihleri arasında ifade etmekle beraber Kur'an'ın hem nazım hem de tertip yönünden mu'cize olmasını en çok destekleyen ilim dalının tenâsüb ilmi olduğunu söylemektedirler.[86] Münâsebâtü'l Kur'an ilminin yakından alakalı olduğu diğer bir Kur'an ilmi de nazmü'l Kur'an ilmidir.

1.5.2. Nazmü'l Kur'an İlmi ile İlişkisi

Nazm kelimesi sözlükte "inci vb. kıymetli taşları dizmek, sözü birbirin ardından söylemek, toplamak ve telif etmek" manalarına gelir; mecazen şiir ve söz için de kullanılır. Terim olarak ise, tutarlı delâletler ortaya çıkarmak amacıyla mâna bakımından birbiriyle uyumlu kelimelerin aklın uygun gördüğü şekilde bir araya getirilmesi anlamında kullanılır. Nazmü'l-Kur'ân ile kastedilen de tam olarak terim anlamıdır.[87]

Nazmü'l-Kur'ân konusunun ilk defa kim tarafından ele alındığı kesin olarak bilinmemekle birlikte bunun ilk kez İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759) tarafından ortaya konulduğu belirtilmektedir. Nazzâm (ö. 231/845) ve takipçileri tarafından savunulan "sarfe" görüşü bu konunun erken dönemde gündeme getirilerek tartışılmaya başlandığını göstermektedir. Zira sarfe teorisine karşı olan kimseler, Kur'an'ın, beşerin asla üstesinden gelemeyeceği bir mâna-söz bütünlüğüne sahip olduğunu ifade etmişler ve Kur'an'ın nazmına

[84] Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", c. XXI. s. 404.
[85] Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", c. XXI. s. 404.
[86] Tuncer, *Tenasüb İlmi Açısından Kur'an Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, s. 72.
[87] Muhammed Ali b. Ali Tahanevi, *Keşşafu Istılahati'l-Fünun,* Kalkuta 1279/1862, c. II, s. 1429.

dikkat çekmişlerdir. Bu kimseler arasında Câhiz'in (ö. 250/869) ismi başta gelmektedir. Câhiz kaleme aldığı eserlerinde Kur'an'ın i'câzının nazmında olduğunu söylemekte ve bu konuda deliller getirmektedir. Rummânî (ö. 384/994) de, Kur'an'ın i'câzı hususundaki tartışmalarda belâgat ve nazm konusuna ayrı bir önem vermekte olup bu hususta, kelimelerin anlamlarının sınırlı, fakat bunların bir araya getirilmesiyle ortaya konulacak mânaların sınırsız olduğunu söylemekte ve Kur'an'ın i'câzının onun nazmında ve telifinde ortaya çıktığını belirtmektedir.[88]

Kur'an'ın, âyet ve sûreleriyle tam bir bütünlük içerisinde olduğu düşüncesinin işlendiği nazmü'l-Kur'ân konusunun münâsebâtü'l-âyât ve's-süver ile çok yakın bir ilgisi vardır. Hint alt kıtasında âyetler ile sûreler arası münasebet ilmi ve nazım ilmi özel bir dikkatle incelenmiştir. Bunun temel sebebi de aynı bölgede faaliyet yürüten şarkiyatçıların Kur'an'ın bütünlük ve uyumdan tamamıyla yoksun bir kitap olduğu şeklindeki eleştirileridir. Hamîdüddin Ferâhî (ö. 1863/1930) bu konu ile ilgili teorik görüşlerini *Delâʾilü'n-nizâm* adlı kitabında ve diğer çalışmalarında ortaya koymuş olup *Tefsîru nizâmi'l-Kurʾân* ismiyle kitap haline gelen sûre tefsirlerinde de bu görüşlerini uygulamalı biçimde göstermiştir. Ayrıca Ferâhî nazmı, münasebeti de içine alan daha şümullü bir kavram olarak izah etmiş ve belâgat ilminden ayrı bir ilim olarak değerlendirmiştir. Çünkü bir kelimenin diğer bir kelime ile terkip oluşturup bir araya gelmesi mâna açısından önemli olmakla birlikte bu durum, cümlelerin cümlelerle bir araya gelince oluşan terkip kadar önemli değildir. Cümle gruplarının bir araya gelerek oluşturmuş olduğu bütünlük mâna ve delâlet bakımından diğerleriyle kıyas dahi edilemeyecek kadar geniş ve şümullüdür. Kur'an'ın nazmı da tam olarak böyledir ve Kur'an'ın kelimelerinin, cümlelerinin ve cümle gruplarının birbiriyle güçlü bir ilişkisi ve irtibatı vardır.[89] Münâsebâtü'l Kur'an ilmi ile yakın ilişkisi bulunan diğer ilim dalı ise 'Âyetlerin ve Sûrelerin Tertibinin Tevkifiliği' konusudur.

1.5.3. Âyetlerin ve Sûrelerin Tertibinin Tevkifiliği ile İlişkisi

Âyet ve sûrelerdeki tenâsüb konusun temelini oluşturan Kur'an âyetlerinin ve sûrelerinin tertibinin tevkifiliği üzerinde de durulması gerekmektedir. Çünkü Kur'an âyetleri ilk bakışta hikmetinin kavranılamadığı bir şekilde, son derece uyumlu ve insicamlı siyaklara Allah tarafından yerleşitirlmişlerdir. Bu nedenle, âyet ve sûreler arasındaki tenâsübten ve metin içerisindeki bağlamdan bahsedilebilmesi için âyet ve sûrelerin tertibi hususunda herhangi bir şekilde insan dahlinin olmadığını ve hem âyet hem de sûrelerin tertibi konusunun

[88] Şensoy, "Nazmü'l-Kur'ân", c. XXXII, s. 464.
[89] Şensoy, "Nazmü'l-Kur'ân", c. XXXII, s. 465.

tevkifi olduğu kabul edilmelidir.[90] Bu başlık altında 'Âyetlerin Tertîbi ve Tevkîfîliği' konusu ile 'Sûrelerin Tertîbi ve Tevkîfîliği' konusuna yer verilecektir.

1.5.3.1. Âyetlerin Tertîbi ve Tevkîfîliği

Kur'an'ı Kerim'in nazil olan her âyetinin hangi sûrede ve nerede olacağını Cebrail'in (a.s.) vahiyle bildirmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) bu yerleri vahiy kâtiplerine bildirmiş ve onlar da ilgili yerlere yazmışlardır.[91] Âlimler arasında Kur'an âyetlerinin tevkifiliği hususunda herhangi bir anlaşmazlık olmayıp bu konuda ittifak edilmiştir.[92] Bu hususta Mekkî b. Ebî Tâlib de (ö. 437/1045), âyetlerin tertibinin ve sûre başlarına yazılan "besmele"lerin Hz. Peygamber'in (s.a.v) emriyle gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu sebepten dolayı, Berâe/Tevbe sûresi'nin başlangıcına Hz. Peygamber (s.a.v.) emretmediği için besmele yazılmamıştır.[93]

Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Cebrail (a.s.) Medine döneminin son yıllarına doğru Ramazan aylarında Kur'an'dan o zamana kadar nazil olan kısmını mukâbele/arza dediğimiz usulle okumuşlardır. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.) sahabeye bu tertip üzere namaz kıldırmış ve onlarda Kur'an ezberini bu tertibe uygun bir şekilde yapmışlardır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatının ardından Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) halifeliği döneminde bir araya getirilmiş olan Kur'an-ı Kerim bu tertibe riâyet edilerek yapılmış ve Hz. Osman döneminde aynı tertib üzere çoğaltılmıştır.[94] Böylelikle, Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki tertip ile cem' ve istinsah edilmiş olan mushafların tertibinde herhangi bir farklılık yoktur.[95]

Ayrıca, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen: *"Her kim Bakara Sûresi'nin son iki âyetini okursa bunlar ona kâfi gelir"*[96] hadis-i şerifi ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Deccâl'ın zuhuru sırasında, ondan korunmak için Kehf Sûresi'nin ilk on âyetinin okunmasını tavsiye

---

[90] Gezgin, "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb ile Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfîliğinin Kur'an'ın Metin İçi Bağlamı Açısından Önemi", s. 20-21.

[91] Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, nşr. Heysem b. Nizâr Temîm, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1434/2013, "Salât", 124; et-Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre, *Süneni't-Tirmîzî*, thk. Beşşâr İvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998, "Tefsîru'l Kur'an", 10.

[92] Bilgi için bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 353, 354; Suyûtî, *el-İtkân*, c. I, s.189-194; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân,* Heyetü'l Mısriyyetü'l Âmme, 1974, c. I, s. 346-350; es-Subhî, *Mebâhis fî Ulûmi'l Kur'an*, s.71; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fî Ulumi'l Kur'an,* s.139-141; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü,* s. 56; Demirci, *Tefsîr Usûlü,* s.112-113.

[93] Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiʿ li-ahkâmi'l-Kurʾân (I-XXIV),* thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin Turkî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1427/2006, c. I, s. 97.

[94] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 331,

[95] Demirci, *Tefsîr Usûlü,* s.112.

[96] Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts., "Salâtü'l Müfessirin", 256.

etmesi[97] âyetlerin tertibinin tevkifi olduğuna işaret etmektedir.[98] Tüm bu bilgiler âyetlerin tertibinin tevkîfî olduğu hususunda netlik oluşturmaktadır.

1.5.3.2. Sûrelerin Tertîbi ve Tevkîfîliği

Âyetlerin tertibi hususunda var olan görüş birliği sûrelerin tertibi konusunda bulunmamaktadır. Bu hususta İslâm âlimleri farklı görüşlere sahip olup aralarında geniş bir ihtilaf söz konusudur. Bunlardan bir kısmı elimizdeki mushafların tertibinin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yapılnış olduğunu söyleyerek konunun tevkifi olduğunu söylerken, diğer bir kısmı ise mevcut tertibin ashabın içtihadı ile oluşturulduğunu ifade etmektedirler. Bu konu da üçüncü bir görüş ise ilk iki görüşü uzlaştırıcı diyebileceğiz bir mahiyette olup mevcut tertibin kısmen tevkifi kısmen de sahabenin içtihadıyla olduğunu savunur.[99] Fakat bu fikir sahipleri, sûrelerin hangilerinin tertibinin tevkîfî hangilerinin ictihâdî olduğu hususunda ortak bir görüş beyan edememişlerdir.[100]

Sûrelerin tevkifi olduğu görüşü hususunda, önde gelen kırâat âlimlerinden Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1052) hem sûrelerin tertibinin hem de sûrelere verilen isimlerin tevkifi olduğunu söylemektedir.[101] Âlûsî'de, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) âyet ve sûrelerin yerlerini ya bizzat açıkladığını ya da işâret yoluyla bildirdiğini ifade eder.[102]

Sûrelerin tertibinin tevkifi olmadığı görüşünü benimseyenler Kur'an'ın istinsah edildiği Hz. Osman (r.a.) dönemine kadar bazı sahabilerin kendilerine ait mushaflarındaki sûre sıralamalarının farklı olmasını delil getirirler. Zürkânî'ye göre ise; sahâbîlerden bazılarının kendilerine ait olan ve tertîb sırası birbirinden farklı bulunan şahsî mushafları nedeniyle, sûrelerin tertibi konusunun ictihâdî olduğunu söylemek ve bunu savunmak isabetli bir görüş değildir. Çünkü Hz. Osmân'ın (r.a.) halifeliği döneminde istinsah edilen mushafların tertîbi hususunda ashâbın icmâ'ı vardır. Hattâ farklı tertîbte mushafı olan sahâbîler dahi buna karşı çıkmış değillerdir.[103]

---

[97] Demirci, *Tefsîr Usûlü,* s.112. Müslim, "Müsafirûn", 257; Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, nşr. Heysem b. Nizâr Temîm, Dâru'l-Erkam, Beyrut, 1999, "Melahim", 14.
[98] Demirci, *Tefsîr Usûlü,* s.112-113.
[99] Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü,* s. 58; Gezgin, "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb ile Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfîliğinin Kur'an'ın Metin İçi Bağlamı Açısından Önemi", s. 22.
[100] Bu konudaki muhtelif görüşler için bk. Zerkeşî, *el-Burhân,* c. I, s. 354-358; Suyûtî, *el-İtkân,* c. I, s. 194-199; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfan*, c. I, s. 353-361; es-Subhî, *Mebâhis fî Ulumi'l Kur'an,* s. 70-74; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fî Ulumi'l Kur'an*, s.127-130; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 58; Demirci, *Tefsîr Usûlü*, s. 114-118.
[101] Gezgin, "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb ile Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfîliğinin Kur'an'ın Metin İçi Bağlamı Açısından Önemi", s. 23.
[102] Mahmûd el-Âlûsî, *Ruhu'l-Meani Fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'u'l-Mesani,* Beyrut 1301, c. I, s. 48-49; Demirci, *Tefsîr Usûlü*, s. 116.
[103] Gezgin, "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb ile Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfîliğinin Kur'an'ın Metin İçi Bağlamı Açısından Önemi", s. 24.

Eğer iddia edildiği gibi sûrelerin tertîbi tevkîfî olmasaydı, bu durum da Hz. Osmân'ın (r.a.) halifeliği dönemin de çoğaltılan mushafın tertîbine uygun olmayan mushafı olan sahabiler kendi sıralamalarına bağlı kalmakta ısrar ederlerdi. Fakat durum böyle gerçekleşmemiş, özel mushafı olan sahabiler kendi mushaflarından vazgeçmişlerdir. Onların kendilerine ait bu özel mushafların tertibinden vazgeçmiş olmalarının yanı sıra o mushafların yakılmış olması, sûrelerin tertibi hususunda ictihâdın söz konusu edilemeyeceğinin delilidir. Ayrıca sûrelerin tertibinin tevkîfiliği meselesinde açık bir nassın bulunması da şart görülmemiş, fiilin veya işaretin varlığı bu konu için yeterli kabul edilmiştir.[104]

Subhi Sâlih de aynı hususta eleştiride bulunmakta ve özetle şu ifadelere yer vermektedir: "Sûrelerin tertibi konusu tevkîfî olup Rasulullah (s.a.v.) tarafından sûrelerin tamamı biliniyordu. Bunun aksinin iddia edilebilmesi için elimizde hiçbir delil mevcut delil değildir. Sûrelerin tertibi konusunun ashâb'ın ictihâdı ile olduğunu iddia eden ya da bazısının ictihâdî ve bazısının da tevkîfî olduğunu öne sürenlerin bu görüşlerinin kabul edilmesi mümkün görülmemektedir." Aynı şekilde Subhi Sâlih bu konudaki görüşlerini, birtakım deliller getirmek sûretiyle savunmuş, tercih edilen görüş doğrultusunda, bugün mushaflarda görülen sûre tertîbinin, tıpkı âyetlerin tertibinde olduğu gibi vahiy kaynaklı olduğunu ve onda ictihâdın söz konusu olamayacağını kat'i bir dille vurgulamıştır.[105]

Muhammed İzzet Derveze'de (ö. 1984) sûrelerin tertîbinin tevkîfîliğini kabul edenler arasında yer almakta ve Kur'ân'ın tertîbinin Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken yapıldığını ifade etmektedir. O, bu hususu, âyetlerden getirmiş olduğu on bir delil ile savunmakta ve bu delillere istinaden de âyet ve sûrelerin tertibi konusunun Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında gerçekleştiğini söylemektedir. Aynı zaman da Derveze şunlarıda ifade etmiştir: "…Ashab-ı kiram Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatının ardından konu ile ilgili olarak herhangi bir değişiklik yapmamış ve farklı bir uygulamaya gitmemişlerdir. Şâyet konu tevkifi olmasaydı hiç kuşkusuz kendi anlayış ve düşüncelerine göre sûrelerin arasında âhenk oluşturmak maksadıyla ictihâtta bulunurlardı. Mesela daha uzun olan sûreyi öne alırken daha kısa olup az yer kaplayanı geriye bırakabilirlerdi. Ayrıca sûreler, Mekke'de nazil olmalarına veya Medîne'de nazil olmalarına göre ya da nüzul sıraları göz önünde bulundurularak tertip edilmedikleri için elimizdeki istisnâî tertibin bununla da izah edilmesi münkün değildir."[106]

İçinde bulunduğumuz çağda yaşamış müfessirlerden Emin Ahsen Islâhî'de Kur'an'ın mevcut tertibine yoğun bir şekilde vurgu yaparak bu tertibinde vahiy kaynaklı olduğunu kabul

[104] ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfan*, c. I, s. 354-356.
[105] Es-Subhî, *Mebâhis fî Ulumi'l Kur'an,* s. 69-74.
[106] Muhammed İzzet Derveze, *Kur'ânü'l-Mecîd*, çev. Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul 1997, s. 80-96.

edenler arasında yer almaktadır.[107] Islâhî, Batılıların, sahâbeden bazılarının elinde bulunan nüshaların tertibinin farklı olmasını delil getirerek, konunun tevkîfî olmadığı iddialarına birkaç vecihle cevap vermiştir. Onlardan bazıları şöyledir: Kur'an'ın nüzulü döneminde onun parça parça bastırılması ve herkese dağıtılması mümkün olan bir şey değildi. Bu nedenle yazı yazmayı bilen her bir sahâbî nâzil olan Kur'an âyetini bireysel olarak kendisi için kaydetmekteydi. Doğal olarak bunlar arasında bir farklılığın olması gâyet normal bir şey olup yadırganacak herhangi bir yönü yoktur. Akli delillerinden bir diğeri de Kur'an'ın indirilmiş olan sırasına göre tertip edilmemiş olmasıdır. Şâyet konu tevkîfî olmasaydı o zaman elimizdeki mevcut tertibe göre değilde nüzul sırası dikkate alınarak bir sıralama yapılırdı. Aynı şekilde bu konu da muhtemel seçeneklerden biri de sûrelerin aynı uzunlukta ve eşit âyet sayısına sahip olacak bir şekilde bölünmesi olurdu. Fakat mushafta yer alan sûrelerin uzunlukları birbirlerinden farklı olup âyet sayılarıda aynı değildir. Bu durum bizlere elimizdeki mushaflarda yer alan tertibin özel bir maksat üzere böyle olduğunu göstermektedir. Aynı zaman da Islâhî, Kur'an'ın tertibinin tevkîfî olmadığını iddia etmenin, onun nazmından ve tenâsübünden meydana gelecek olan derin ve ince anlamlarının yok edilmesi ve karma karışık bir kitap haline getirilmesi gibi maksatlar içermektedir kanaati taşımaktadır. Ve bu iddiaların ağırlıklı olarak Batılı ilim adamlarına ait olduğunu söylemektedir.[108]

Sûrelerin tertibinin tevkifi olduğu hususun da aşağıdaki âyetler dikkate şayandır:[109]

"Kur'an'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!"[110]

"Kesin olarak bilesiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz."[111] *"Bu Kur'an Allah'tandır, başkası tarafından uydurulmuş değildir; o, kendisinden önceki kitapları (asıllarını) doğrulamakta ve konulmuş olan hükümleri açıklamaktadır; bunda kuşku yoktur, O âlemlerin Rabbindendir."*[112]

Bu âyetler zımnen sûrelerin tertibinin tevkîfiliği konusunu desteklemektedir. Allah'ın indirmiş olduğu Kur'an'ı koruyacağını vaad etmiş olması onun tertibininde bizzat Allah'ın iradesi dışında yapılamayacağını göstermektedir.[113]

Muhammed Hamîdullah'da (ö. 2002) bu hususta özetle şu ifadelere yer vermektedir: Kur'an'ın itinalı ve kontrol edilerek titizlikle yazılıp tespit edilmesi, yetkin bir Kur'an

---

[107] Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", c. XXXI, s. 568.
[108] Abdülhamit Birışık, "Kur'ân'da İç Bütünlük: İslâhî'nin Tefsîr Yöntemi", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, sy: 11, İstanbul 2001, s.71.
[109] Gezgin, "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb ile Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfîliğinin Kur'an'ın Metin İçi Bağlamı Açısından Önemi", s. 28.
[110] Nisâ, 4/82.
[111] Hicr, 15/9.
[112] Yunus, 10/37.
[113] Yıldız, *Ayet ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, s. 35.

öğretmeninden öğrenim görme, Kur'an'ın ezberlenmesi ve her yıl mukabele edilerek okuma ve karşılaştırma gibi tedbirler vesilesiyle Allah'ın kelamı insanında tatmin olacağı bir şekilde korunmuştur.[114]

Sonuç olarak Kur'an'daki âyet ve sûrelerin tertibi tevkifîdir. Kur'an âyetleri, ilk bakışta hikmetinin tam olarak kavranamayacağı bir biçimde, son derece uyumlu ve içsel bütünlük taşıyan bir sıraya göre yerleştirilmiştir. Bu düzenin, insan müdahalesi olmaksızın sadece Allah tarafından belirlendiği kabul edilmelidir. Dolayısıyla, âyetler ve sûreler arasındaki tenâsüb ve metin içindeki bağlamın doğru anlaşılabilmesi için, bu tertibin tamamen tevkifî olduğuna dikkat edilmesi gerekmektedir.

1.5.4. Esbab-ı Nüzul İlmi ile İlişkisi

Esbab-ı Nüzul tabiri "nüzul sebepleri" anlamında kullanılmakta olup Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde gerçekleşen ve Kur'an'ın bir veya birkaç âyetinin ya da bir sûrenin indirilmesine sebep olan olayı, durumu ya da yöneltilen bir soruyu ifade etmek maksasıyla kullanılır. Bununla birlikte bütün âyetler belirli birtakım sebepler üzerine de nazil olmuş değillerdir. Âlimler konu ile alakalı olarak ancak beş yüz kadar âyetin nüzul sebeplerinin bulunarak tespit edildiğini kaydederler. Bir âyetin hangi zamanda, nerede, hangi koşullarda ve hangi olay üzerine nazil olduğunu bilmek elbette âyetin ilâhi maksada mutabık bir şekilde yorumlanması, fıkhî birtakım hükümler çıkarılabilmesi, hükmün neden konulduğu hikmetinin anlaşılabilmesinin yanı sıra Kur'an'daki mübhemlerin, âyet ve sûreler arasında var olan tenâsübün bilinmesi ve âyette hasrın veya tahsisin olup olmadığınıın anlaşılması açısından büyük bir öneme sahiptir.[115]

Görüldüğü gibi Kur'an ilimlerinin ana gayesi yaratıcının maksadının anlaşılmaya çalışılmasıdır. Münâsebâtül Kur'an ilmi de tıpkı esbab-ı nüzul gibi manayı doğru anlamak için üzerinde önemle durulan ilimlerden biridir. Zerkeşî, mevcut mushaf tertibinin hikmetleri üzerin de duran tenâsüb ilminin âyet ve sûrelerin nüzulündeki süreci ve sebepleri konu edinen esbab-ı nüzul ile de yakından ilgisi olduğunu ifade eder. Ayrıca usul kaynaklarına baktığımız zaman tenâsüb ilminin esbâb-ı nüzul konusu ile birlikte işlendiğini belirtir.[116]

Âyetlerin manalarına ve tefsirine nüfuz edip anlamada, nüzul sebeplerini bilmenin etkisi ve rolü ne ise, âyetlerdeki ince ve derin manayı kavrayıp en güzel bir şekilde yorumlamak hususunda tenâsüb konusunu bilmek de aynıdır. Bu nedenle müfessirler âyetleri tefsir ederken bazen münâsebet vechini bazen de nüzul sebebini zikrederek başlamaktadırlar.

---

[114] Muhammed Hamîdullah, *İslam Peygamberi II*, Beyan Yayınları, İstanbul 2021, s. 698-699.
[115] Muhsin Demirci, "Esbâb-ı Nüzul", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XI. s. 36.
[116] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 119.

Lafzın düzgünlüğünü gösterme, münâsebet yönünü ortaya çıkarmaya bağlı ise önce münâsebeti, eğer münâsebeti anlamak için önce nüzul sebebini bilmek gerekiyorsa bu durumda da ilk olarak nüzul sebeblerini açıklamışlardır.[117]

Netice itibariyle tenâsüb ilmi birçok usul konusu ile irtibatlı olmakla beraber müfessirler daha çok i'câzü'l Kur'an başta olmak üzere belagat ilminin içerisinde yer alan beyan, bedi' ve meani gibi konularla ve esbab-ı nüzul ilmi ile irtibatlı olduğunu söylemişleridir.[118]

1.6. Münâsebâtü'l Kur'an İlminde Tenâsübü Tesbit Etmede Genel Kaideler

Bir ilmin doğru ve pratik bir şekilde anşalılabilmesi için şüphesiz kendine ait usul ve kaidelerinin bulunması önemlidir. Bu nedenle münâsebât ilminin de münâsebâtü'l Kur'an sahasına aktarılmasında bir takım usul ve kaidelerin varlığı tabidir. Bir ilmin ciddiyetinin ve geçerliliğinin kabulüde bu kaide ve usullerle münkündür. Bununla birlikte münâsebetin tesbit edilmesi çok kolay bir mevzu değildir. Çünkü münâsebet her zaman açık ve net bir şekilde olmayıp bazen de gizli olabilmektedir.[119] Gizli olduğu durumlarda müfessir büyük bir gayret gösterip Kur'an'ın ana gaye ve hedefini göz ardı etmeksizin aklına ve mantığına müracat etmek zorundadır. Müfessirlerin en çok zorlandıkları ve belki bu alana girmelerinin önünde engel oluşturan kısım da budur.[120] Nitekim Bikai'ninde bazı âyetlerin arasındaki münâsebeti bulmak için uzun çalışmalar yaptığı ve aylarca çalıştığı kendi ifadelerinden öğrenilmektedir.[121] Aynı şekilde Razi'nin de Kur'an'ın nazmında var olan hikmetlerin ve gizli sırların ancak bu alanda uzman kimseler tarafından bulunabileceğini ifade etmesi meselenin önemiyle birlikte zorluğunu da göstermektedir.[122]

Bu konu dirâyet tefsirlerinin gelişmesi ve müfessirlerin bu sahada titizlikle çalışmaları neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu sahada yapılacak her türlü çalışmada belirli bir yöntem ve usule göre hareket edilmesi gereklidir. Nitekim mesele ile ilgili olarak Zerkeşî, "Münâsebet, akıl ölçüsüne vurulduğunda akıl tarafından kabul edilen mantıkî bir olaydır" demektedir.[123]

---

[117] Suat Yıldırım, *Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 1989, s. 95.
[118] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. I, s. 66.
[119] es-Subhî, *Mebâhis fî Ulumi'l Kur'an,* s. 152.
[120] Tuncer, *Tenasüb İlmi Açısından Kur'an Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, s. 38.
[121] Bika'i, *Nazmu'd-Dürer Fi Tenasübi'l-Ayi ve'Süver,* c. I, s. 15.
[122] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. V, s. 120.
[123] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 119.

Subhi Salih'de münâsebetin bulunabilmesinin meşakkatli ve yoğun bir gayret gerektirdiğini vurgular. Aynı zamanda fıtrî mantık olarak isimlendirdiği yöntem aracılığı ile münâsebet vecihlerinin bulunabileceğini işaret etmektedir.[124]

Tefsir usulü alimleri, münâsebetin bulunabilmesinde, bir âyet kendinden önce gelen âyeti tamamlamış mı tamamlamamış mı veya mana itibariyle müstakil mi değil mi konusunun araştırılması gerektiğini ifade ederler. Sûreler arası münâsebetin tesbit edilmesinde ise, ilgili sûrenin hangi amaç üzere yani ana hedefinin ne olduğunun tesbit edilmesine bağlı olduğunu söylemektedirler.[125]

Bikâî, her bir sûre ve âyet arasındaki tenâsübün net bir şekilde ortaya çıkmasına katkı sağlayacak genel kaideleri şu şekilde sıralamaktadır: Sûrenin hangi maksatla indirilmiş olduğunu bilmek, bu maksada sevk eden sebepleri araştırmak, ardından bu sebeplerin birbirlerinin arasındaki uzaklık ve yakınlığını incelemek, âyetlerin peş peşe gelişinde dinleyen kimsenin merakını göz önünde bulundurmak ve belâgatın gerekli gördüğü hususları dikkate alarak önemsemek.[126]

Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971) ek olarak, yaşanılan bölgenin ve dönemin gerekliliklerine, muhatap kitlenin psikolojilerinin hangi durumda olduğuna vâkıf olmanın önemi ve gerekliliği üzerinde durmaktadır.[127]

Muhammed Abdullah Dırâz'da (ö. 1958) konu ile ilgili olarak, Bikâî'nin ve Bilmen'in söylediklerine ek olarak şunları söylemektedir: Kur'an'da yer alan insicamı incelemek isteyen kimse, sûrenin gayesini yani ondaki ana fikri ortaya koyabilmek için öncelikle sûreyi baştan sona hızlı bir şekilde okumalı ve bu fikri belirlemelidir. Araştırmayı yapan kimse, sûrenin belli başlı denebilecek kısımları ile bu yerlerin maksatlarını tesbit etmeli, sûre konusunda umumi bir fikir edinmeden, bölümler arasında yer alan mevzii irtibatları bulmaya çalışmamalıdır. Ayrıca sûrenin nazmını anlamak için de ona bütün olarak bakıp sûre hangi külli nizam üzere bina edilmiş ise buna dikkatini yoğunlaştırmak zorundadır.[128]

Kur'an'ın doğru anlaşılmasındaki en önemli faktörün, "Kur'an'a Küllî Yaklaşım" olduğunu söyleyen İbrahim b. Musa eş-Şâtıbî (ö. 1388), araştırmacıya şu tavsiyelerde bulunmaktadır: Araştırmacı, olayla birlikte halin gereğinide dikkate alarak sûreyi başından sonuna kadar bir bütün olarak ele almalı ve değerlendirmesini buna göre yapmalıdır. Şâtıbî,

---

[124]es-Subhî, *Mebâhis fî Ulumi'l Kur'an,* s. 155.
[125] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 37; Suyûtî, *el-İtkân*, c. I, s.977.
[126] Bika'i, *Nazmu'd-Dürer Fi Tenasübi'l-Ayi ve'Süver,* c. I, s. 17.
[127] Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Semerkand Yayıncılık, İstanbul 1973, c. II, s. 122.
[128] Muhammed Abdullah Dırâz, *En Mühim Mesaj Kur'an,* ter. Suat Yıldırım, Işık Yayınları, Ankara 1985, s. 195.

ayrıca: "Eğer değerlendirme esnasında araştırmayı yapan kimse, sözü bir bütün olarak değerlendirmeyip cüzleri üzerinde durursa Şâri'nin muradına ulaşamaz."[129]

Münâsebâtü'l Kur'an konusunda önemli bir yere sahip olan *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi's-Süver* isimli tefsirin yazarı olan Bikâî, Fatiha Sûresinin tefsirine başlamadan evvel, âyetler ve sûreler arasındaki münâsebeti tesbit etme husunda temel kabul edilebilecek bir kaideyi hocası el-Mağribî'den[130] öğrendiğini ifade etmektedir. Kaide özetle şöyledir: İlk önce sûrenin serdedildiği amaca, sonra da bu amacın ihtiyaç duyduğu mukaddimelere ve ardından da bu amaca uzaklık ve yakınlık yönünden bu mukaddimlerin derecelerine bakılmalıdır. Ayrıca mukaddimelerde yer alan kelamın peş peşe gelmesi sırasında dinleyen kimselerin birtakım hüküm ve bilgileri kavrama isteği, belagat ilminin esaslarına uymak sûretiyle yerine getirmesine bakılır. Bu da münâsebeti arayan kimsenin hem nasslara vakıf olmasını sağlamak hem de kendisine tatmin olacağı bilgiler vermesiyle mümkünür. İşte bu da Kur'an'ın bütün kısımları arasındaki irtibat hükmünü ortaya koyan genel bir kaidedir. Bu kaide uygulandığı zaman bütün âyet ve sûrelerin aralarındaki münâsebet açık ve net bir şekilde ortaya çıkmış olur.[131]

1.7. Münâsebâtü'l Kur'an İlminin Kısımları

Daha önce de ifade edildiği üzere münâsebâtü'l Kur'an ilmi son derece geniş bir sahaya sahiptir. Fakat "Âyetler ve sûreler arası tenâsüb" konusu daha özel bir anlam taşımaktadır. Tezin bu kısmında âyetler ve sûreler arası tenâsüb konusunun alt başlıklarını oluşturan; "Âyet İçi Münâsebet, Âyetin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet, Âyetlerin Birbirleriyle olan Münâsebeti, Sûreler Arası Münâsebet, Sûre İle İsmi Arasındaki Münâsebet, Peşpeşe Olmayan Sûreler Arası Münâsebet, Sûrenin Başı İle Sonu Arasındaki Münâsebet"[132] başlıkları tek tek ele alınacak ve örneklerle izah edilecektir. Burada konu, Âyetler Arası Tenâsüb ve Sûreler Arası Tenâsüb olmak üzere iki kısma ayrılmış olup âyet ve sûreler ile ilgili başlıklar ilgili bölümde alt başlık açılarak anlatılmıştır.

1.7.1. Âyetler Arası Tenasüp

Lügatte "bir şeyin ve bir amacın varlığını gösteren alamet"[133] anlamına gelen âyet kelimesinin çoğulu "âyât ve ây" şeklindedir.[134] Aynı zamanda "mucize, açık alamet, delil,

---

[129] İbrahim b. Musa eş-Şâtıbî, *el-Muvafakat fi Usuli'ş-Şeria,* Beyrut 1411/1991, c. III, s. 309.
[130] Ölüm tarih bilgisine ulaşılamamıştır.
[131] Bika'i, *Nazmu'd-Dürer Fi Tenasübi'l-Ayi ve'Süver,* c. I, s. 17.
[132] Tekkoyun, *Rûhu'l-Meaâni'de Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet*, s. 29.
[133] Yusuf Şevki Yavuz, Abdurrahman Çetin, "Âyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. IV. s. 242.
[134] Ebü'l-Fazl İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab,* Daru Sadır, Beyrut 1414, c. XIV, s. 61.

ibret, işaret, acayip iş, cemaat, burhan" gibi anlamlara da gelmekte olan âyet kelimesi Kur'an'da hem tekil hem de çoğul haliyle üç yüz seksen iki kez geçmektedir.[135]

Terim olarak âyet: Allah'ın var olduğuna, peygamberlerin sıdkına işaret eden delil ve mucize anlamı ile birlikte Kur'an sûrelerinin belli bölümlerinden her biri manasına gelmektedir.[136]

Tenâsüb, âyetin kendi içinde olduğu gibi başı ile sonu ve birbiri ardınca gelen âyetlerde de olabilir. Tezin bu aşamasında bunlara değinilecektir.

1.7.1.1. Âyetin Kendi İçindeki Tenasübü

Âyet içi münâsebet, bir âyetin içerisinde bulunan kelimelerin aynı âyet içindeki âhenk ve uyumunu ifade eder. Bir kelimenin yerinden oynatılması ile âyet içindeki âhenk tamamen bozulmuş olur. Burada aynı anlama gelebilecek bir kelimenin kullanılması da yeterli olmaz. Bu durumda da âyetin aslında var olan kelime ile gerçekleşmiş insicam ve âhenki oluşturabilmek mümkün değildir. Konuya örnek olması açısından aşağıda yer alan âyet incelenebilir: Bakara sûresinin hemen başında:اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ *"(Onlar) gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar"*[137] buyurulmaktadır. Bu âyette geçen her bir kelimenin diğer kelime ile yakın bir münâsebetinin olduğu müfessirler tarafından tesbit edilmiştir. Mesela "مِنْ" "teb'iz" (bir kısmı) ifade eder. Bu da Allah'u Teâlâ'nın, bu kimseleri israftan ve yasak edilmiş olan saçıp savurmadan muhafaza etmek ve engellemek anlamını taşır.[138] "مِمَّا"nın önce gelmesi, infakın kendi malından yapılmasına, "رَزَقْنَا" ifadesi, minnet altında bırakılmamasına, yine "Rızık" kelimesinin "نَا" zamiri ile münâsebeti fakirlikten korkulmamasına, ayrıca "يُنْفِقُونَ" ifadesindeki "Nafaka"nın; alınanın sefahate değil, zaruri ihtiyaçlara harcanmasına işaret etmektedir."[139]

Sadece bir âyette yer alan kelimelerden dahi bu kadar anlam çıkartılabiliyor olması Kur'an'ın i'cazı konusunda insanı tefekküre sevk etmede, kelimelerin yanı sıra zamirin bile âyetin tamamı düşünüldüğünde katmış olduğu mananın kavranmasında insanı gayret etmeye teşvik etmektedir.

Bir âyetin kendi içindeki uyumunda yer verilecek diğer bir husus aynı âyetin başı ile sonu arasındaki münâsebettir.

---

[135] Yavuz, Çetin, "Âyet", c. IV. s. 242; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfan*, c. I, s. 274; Demirci, Tefsîr Usûlü, s. 109.
[136] Yavuz, Çetin, "Âyet", c. IV. s. 242.
[137] Bakara, 2/3.
[138] Ebu'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl,* Dâru'l İbn-i Kesir, Beyrut 1439/2018, c. I, s. 42; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* çev. Heyet, Huzur Yayınları, İstanbul ts, c. 1, s. 464.
[139] Said Nursî, *İşaratü'l-İ'caz Fi Mazanni'l-İcaz*; ter. Abdülmecid Nursi, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2007, s. 44; Benzer ifadeler için bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* c. I, s. 176-178; Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 72.

1.7.1.2. Âyetin Başı ve Sonu Arasındaki Tenasübü

Âyetlerin başı ile sonu arasındaki münâsebetin hemen ilk bakışta anlaşılması her zaman mümkün değildir. Hatta bazı âyetlerde sanki âyetin başı ile sonu arasında hiçbir bağ yokmuş gibi görünebilir. Elbette bu durum Kur'an'ın emsalsiz belagat özelliğinden kaynaklanmaktadır. Fakat ilgili âyet dikkatli bir şeklide ele alınıp incelendiği zaman başı ile sonu arasında muhtevaya uygun bir bütünlük olduğu görülecektir. Örnek olarak aşağıda yer alan âyet incelenebilir:

"Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir."[140]

Âyete bakıldığı zaman baş kısmında yasaklanmış olan birtakım yiyeceklerden bahsedildiğini ve bunun ardından son kısmında Allah'ın çok bağışlayan ve çok merhamet eden olduğu ifade edilmiştir. Peki, bu âyetin başı ile sonu arasında nasıl bir irtibattan bahsedilebilir? Âyette yasaklanmış olan yiyeceklerden bahsedilmesinin ardından neden Allah'ın bağışlamasını ve çok merhametli oluşunu ifade eden kelimelere yer verilmiştir? Bikâî bu âyet ile ilgili olarak; *"Muhakkak ki Allah"* ifadesinin kullanılması bu hükmün bütün zorlukta ve meşakkatte olan kimseleri kapsadığına delalet etmekte olduğunu, "çok bağışlayan" ibaresinin zorluk ve mecburiyet halinde olmayan kişilerin, yasaklanmış olan bu yiyecekleri yemeleri durumunda günaha düşmüş olmaları ve bunun neticesinde şâyet Allah'ın bağışlaması olmasa cezayı hak etmiş olması gerektiğini bildirmesi, "çok esirgeyen" ifadesinin kullanılmasının ise bir zorlukla karşı karşıya kalan kişinin bu yiyecekleri yemesi halinde Allah tarafından bir rahmete ereceğini ve bunu yemiş olmasından dolayı bir günah kazanmayıp Allah'ın o kimsenin bu günahını affedeceğini ifade etmekte olduğunu söylemektedir.[141]

Aynı âyetin başı ve sonu arasında bir uyum olduğu gibi Kur'an'da en çok rastlanılan münâsebet ise peş peşe gelen âyetler arasında görülen irtibat ve tenâsübtür.

1.7.1.3. Bir Âyetin Diğer Âyetle Tenasübü

Münâsebet hususunda müfessirlerin yoğunlaştıkları ve üzerinde en fazla durdukları kısım âyetler arasında yer alan münâsebet bölümüdür. Âyetler arasındaki münâsebet bazen kolaylıkla bulunup ortaya koyulabilirken bazende üzerinde uzun ve titiz bir çalışma yapmak

---

[140] Bakara, 2/173.

[141] Bika'i, *Nazmu'd-Dürer Fi Tenasübi'l-Ayi ve'Süver,* c. II, s. 346-347; Diğer tefsirlerde yer alan benzer bilgiler için bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. IV, s. 219; Ebü'l-Fidâ İbni Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm,* çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1993, c. III, s. 697; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, c. I, s. 152.

gerekir. Bu münâsebetin bulunup izhar edilmesi ise hiç şüphesiz müfessirin ilmi birikimine ve kabiliyetine bağlıdır. Âyetlerin birbirleri ile olan münâsebetine Bakara sûresinden örnek verilecektir. Âyetlerin meâli şu şekildedir:

"Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı. İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız -bilirseniz- sizin için daha hayırlıdır.[142] *O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur'an'ın indirildiği ramazan ayıdır. Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıyı tamamlamanız, size doğru yolu göstermesinden ötürü Allah'ı tazimle anmanız için ve şükredesiniz diye (uygun hükümler gönderiyor).*[143] *Kullarım sana beni sordukların da bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler."*[144]

Yukarıda meâli verilmiş olan Bakara sûresindeki üç âyet, Ramazan ayı orucundan bahsetmekte ve bu konu ile ilgili hükümlere yer vermektedir. Bu üç âyet arasındaki irtibat açıktır. Fakat oruçtan bahseden bu âyetlerin hemen ardından Allah'u Teâlâ'nın kullarına yakın olduğu, kendisine dua eden kimsenin duasına icabet edeceği ve yoluna tabi olunmasını içeren âyet gelmektedir. Bakıldığı zaman oruç âyeti ile dua içerikli âyet arasında mana itibariyle zahir denebilecek bir bağ yoktur. Daha önce de zikredildiği gibi, tefsirinde münâsebet konusuna sıklıkla yer veren Râzi, bu âyette birkaç mesele olduğunu ve önceki âyetlerle arasında mana açısından nasıl bir alaka olduğu husunda birtakım görüşler olduğunu söyledikten sonra şu ifadelere yer verir: Âllah'u Teâlâ orucun farziyetini ve onunla ilgili hükümleri bildirdikten sonra "*…size doğru yolu göstermesinden ötürü Allah'ı tazimle anmanız için ve şükredesiniz diye…"* buyurup kullarına bir nevi zikir telakki edilen tekbiri ve şükrü emretmiştir. Böylece lütfunun da rahmetinin de onlara yakın olduğunu, her ne zaman zikreder ve şükrederlerse bundan haberdar olduğunu; daima dualarını işitip, dualarına icabet edeceği ve ümidlerini de boşa çıkarmayacağını bildirmiştir. İkinci bir hususta, dua edilmeye başlamadan önce mutlaka medhü senaya yer verilmesidir. Böylece duadan önce tekbire yer verilmesi emredilmiş ve bu senanın ardından dua edilmesine teşvik edilmiştir. Nitekim Hz.

[142] Bakara, 2/183-184.
[143] Bakara, 2/185.
[144] Bakara, 2/186.

İbrahim (a.s.) dua etmek istediğin de öncelikle; *"O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. Beni yediren ve içirendir. Hastalandığım zaman bana şifa verendir. Canımı alacak olan, sonra beni yeniden diriltecek olandır. Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O'dur."*[145] ifadeleriyle Allah'u Teâlâ'ya medhü senada bulunmuş ve bunun ardından; *"Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Arkadan gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana nasip eyle! Beni, naîm cennetine girenlerden eyle! Babamı da bağışla; kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu. İnsanların diriltileceği gün ve Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!"*[146] şeklinde dua etmiştir. Konu ile ilgili üçüncü açıklama da şöyledir: İlgili âyette diğer ümmetlere farz kılındığı gibi orucun son ümmet olan Muhammed (s.a.v.) ümmetine de farz kılındığı bildirilmiştir. Aynı şekilde dinlenilen gece vakitlerinde oruçlu için haram olanlar mü'min kimselere de haram kılınmıştır. Fakat bu durum ashabı kiramdan bazılarına ağır gelmiş ve bu hususta günaha düşenler olmuştur. Bu günahın ardından pişman olarak Rasulullah'a gelip Allah'a nasıl tevbe edeceklerini sormuşlardır. Allah'u Teâlâ da onların tevbelerini kabul edeceğini bildirmek ve yalvarıp yakarmaları nedeniyle onlara güç gelen bu hükmü kaldırmış olduğunu haber vermek için Bakara sûresinin 186. âyetini nazil buyurmuştur.[147] Üçüncü izahata ilave olarak bir hususa daha dikkat çekmek gerekirse daha önce münâsebet ilminin diğer Kur'an ilimleri ile olan ilişkisinin anlatıldığı bölümde yer alan sebeb-i nüzul konusu ile bu kısmın ilişkisi hususunda örnek oluşturduğu görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim de peş peşe gelen âyetler arasında yer alan münâsebet bazen çok açık ve net olup birbirlerinin manasını tamamlamaktadırlar. Şöyle ki, sonra gelen âyet kendinden önce gelen âyetin te'kidi, tefsiri ya da tafsili konumunda olabileceği gibi, sonra gelen, ilk âyetten bedel, atf-ı beyan vs. de olabilir.[148] Fakat birtakım âyetler de vardır ki bunlar arasındaki münâsebet açık ve net değildir. Örneğin, bir sûrenin içerisinde; "itikat, amel, ahlak, vaaz, temsil, vâd ve vaîd v.b." gibi mevzular yer alabilmektedir. Sûreye ilk bakışta her bir âyetinin bu şekilde farklı konular içermesi nedeniyle, âyetler arasında irtibat kurabilmek için birtakım manevi alakalara lüzum duyulmaktadır. Bu alakalar sebeb-müsebbeb, illet-malül gibi bazı zihni alakalarla kurulabileceği gibi tenâsüp çeşitleri ile de kurulabilir.[149] Bu bağlam da âlimler birçok tenâsüp çeşidinden bahsetmişlerdir. Fakat bu çalışmada hepsinden bahsedilmeyip en yaygın olanlar ve en çok kullanılarlar üzerinde durulacaktır.

---

[145] Şuara, 26/78-82.
[146] Şuara, 26/83-89.
[147] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. IV, s. 366-367;
[148] Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine Kur'an'ın Kur'anla Tefsiri*, Şule Yayınları, İstanbul 1992, s. 11.
[149] Necati Kara, *Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu,* (doktora tezi), Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kütüphanesi, Erzurum 1981, s. 212-213.

Tezin bu kısmında, sûreler arası tenâsüb konusuna geçmeden önce tenasüp çeşitlerinden bazılarına yer verilecektir.

1.7.1.3.1. Tanzîr

İki benzer hususun peş peşe zikredilmesine tanzir denir.[150] Anlatılmak istenilen konunun, insan zihnine tam olarak yerleşmesinin sağlanması için bu usule Kur'an'da yer verilmektedir. Örneğin; *"İman edip de hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onları bağırlarına basanlar ve yardım edenler var ya işte gerçek müminler onlardır; bağışlanma onlar için, büyük lütuf onlar içindir. Daha sonra iman edenler, hicret edip sizinle beraber cihad edenler, işte bunlar da sizdendir. Aralarında rahim bağı bulunanlar Allah'ın hükmüne göre birbirlerine daha yakındır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."*[151] buyurulmaktadır.

İman hem zihinde hem de kalpte olan psikolojik bir durum olması hasebiyle dışa vuran işaretleri, belirti ve delilleri olmaksızın bir kimsede var mı yok mu bilinemez. İnsanların inanmamalarına rağmen inanıyormuş gibi görünmeleri mümkündür. Fakat birtakım deliller ve belirtiler vardır ki, bunların bulunması durumunda imanın hakiki olduğuna hükmedilir. İnancına uygun yaşayabilmek için vatanını ve evini bırakıp başka bir memlekete göç etmek, orada bulunan müslümanların arasına katılarak düşmana karşı savaşmak, muhacirlere bütün içtenlikleriyle kucak açarak sahip olduklarının tamamını onlarla paylaşmak samimi bir imanın dışa vuran kuvvetli belirtileridir; bu anlatılanların bir kimsede görülmesiyle onun müslüman olduğuna kanaat getiren kişi, böylelikle objektif delillere dayanmış olmaktadır. Örnek âyette geçen "gerçek" niteliği, bunun dışında kalan, mesela, hicret etmeyen kimselerin imanlarının geçersiz veya asılsız olduğunu değil, objektif delillerle ortaya konmadığını, başka bir ifadeyle hakikatte var olsa bile, başkalarının yanında varlığının sabit olmadığını veya şaibeli bulunduğunu ifade etmektedir. Peşi sıra gelen âyet ise bu eksiğin hangi şekilde izale edileceğinin yolunu göstermektedir. Zira müminlerin birbirleriyle kuracakları ilişki açısından bunun fiil veya söz ile açıklanmasına iihityaç vardır. Çünkü imanını objektif delillerle gösterebilen herkese mümin muamelesi yapılır, böylece şartlarını yerine getiren her bir kimse velâyet hakkından müstefid olur ve böyle kimseler de bütün müminlerin kardeşidir.[152] Her iki âyetle de iman eden kimseler arasında kurulacak ilişki de bu imanın ispatı için gerekli olan bir takım zahir emarelere değinilmiş ve böylelikle bir mü'minin diğeri hakkında nasıl muamele de bulunacağını buna göre belirleyeceğine dikkat çekilerek iki benzer husus arasında bağ kurulmuştur.

---

[150] Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", c. XXXI, s. 569.
[151] Enfal, 8/74-75; Benzer örnekler için bkz. Bakara 2/149-150; Enfâl 8/4-5.
[152] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 714-715.

1.7.1.3.2. Mudâdde

İki zıt hususun arka arkaya gelmesi,[153] birbirleriyle zıt ve tezat olan iki veya daha fazla lafız ve sözler anlamına gelmektedir. "Her şey zıttıyla bilinir" kaidesi, âyetler arasındaki irtibatı göstermek hususunda da cari olan umumi bir kaidedir.[154] Tenâsübün bu çeşidine Kur'an'da çok fazla rastlamaktadır. Nitekim salih amel işleyen mü'minler ve onlara verilecek mükâfatların hemen ardından inkâr eden kâfirler ve akıbetlerinden, iyi ve güzel olan şeylerden sonra çirkin ve kötü olanlardan bahsedilmesi bu nevidendir.[155]

Konuyla ilgili Maide sûresinin 9. ve 10. âyetleri örnek verilebilir: *"Allah, iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara söz vermiştir; onlar için bağışlama ve büyük bir mükâfat vardır. İnkâr edenlere ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince işte onlar cehennemliklerdir."*[156]

Bu âyetlerde iki farklı topluluktan ve bunlara verilecek olan iki farklı mükâfattan bahsedilmektedir. İlk âyette Allah'a inanan ve bu inançlarına uygun bir şekilde amelde bulunan müminler ve yapmış oldukları amellerine karşılık olarak elde edecekleri büyük bir mükâfattan bahsedilmektedir. Şüpheziz bu mükâfat cennettir. İkinci âyette ise inananların kabul ettikleri yolun tam tersini beniseyerek Allah'ı inkâr eden kâfirlerden ve bunların iman etmeyip Allah'ın yasaklamış olduğu şeyleri yapmalarına karşılık içerisinde ebedi olarak kalacakları cehennemden bahsedilmiştir. İlk âyette inananlara büyük bir mükâfat vaad edilmiş olmasına karşın inkâr edenlere de cennetin zıttı olan cehennemin hazırlanmış olduğu haber verilmiştir. Görüldüğü üzere iki zıt husus peş peşe getirilmek sûretiyle kurulan bu alaka da muhatap aynı anda iki durumu da kıyas etmek sûretiyle değerlendirebilmekte ve Kur'an'dan alacağı faydanın sağlanmasına azami katkı sunulmuş olmaktadır.

1.7.1.3.3. İstitrad

Bir konudan bahsedilirken arada başka bir konuya değinilip tekrar önceki konuya dönülmesine istitrad denilmektedir.[157]

Konuyla ilgili âyette Allah'u Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: "Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir; fakat erdemlilik kişinin Allah'a saygılı olmasıdır. Evlere kapılarından gelin; Allah'a saygılı olun ki kurtuluşa eresiniz."*[158] Görüldüğü üzere âyetin ilk kısmında hilal

[153] Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", c. XXXI, s. 569.
[154] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 49.
[155] Örnekler için bkz; Bakara, 2/3-6; Nisâ 4/56-57, 151-152.
[156] Maide, 5/9-10.
[157] Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", c. XXXI, s. 569.
[158] Bakara, 2/189; Benzer örnekler için bkz. Nisâ 4/171-172; A'râf 7/19-22, 26, 157-158; Nahl 16/48-49.

hususunda bilgi verilmiş daha sonra, hac mevsiminde dönemin yanlış adetlerinden biri olan, evlere kapılarından değilde arka taraflarından girilmesi mevzuuna temas edilerek bu davranışın iyilik olarak kabul edilemeyeceği hatırlatılmıştır. Aynı zamanda gerçek iyiliğin, Allah'ın haram kıldıklarından sakınmak olduğu ortaya konulmak sûretiyle muhataba, sorulması gereken asıl sorunun, hilalden ziyade haramlardan nasıl kaçınılacağı sorusu olduğu noktasına işaret edilmiştir.[159] Böylece Kur'an'ın asıl maksadı olan ondan istifade edilmesi ve onun insanlık için bir rehber olduğu hakikatinin unutulmadan ona yaklaşılması ve asıl sorulması gereken sorular ile ilgilenilmesi hususu akışta bahsedilen temel konunun arasında zikredilmiştir.

1.7.1.3.4. Tahallus

Kelâm sahibinin, üzerinde durduğu mevzuyu bütünüyle bırakıp başka bir konuya geçmesine tahallus denir. Bu şekilde yapılmasının nedeni dinleyen kimseleri gayrete getirmektir.[160]

Tahallus için Nur sûresinin 35. âyeti en güzel örneklerden biridir. *"Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciyi andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."*[161]

Bu âyetle bir âyetin kendi içerisinde dahi birden fazla tahallus olabileceği görülmektedir. Allah'u Teâlâ âyette ilk olarak nur ve bu nurun temsilini açıklamış daha sonra tahallus yoluyla bu mevzuyu bırakarak kandil ve kandilin birtakım özelliklerini belirtmiştir. Bunun ardından ise nur yani kandil ve zeytinyağından hangi şekilde istifade edileceğine geri dönmüştür. Bu bahislerin anlatılmasının ardından tekrar konu terk edilmek sûretiyle zeytin ağacının anlatımına başlanmıştır. Aynı şekilde zeytin ağacının özeliklerinin anlatımı terk edilerek zeytinyağının özelliklerinden bahsetmeye tahallus yoluyla geçilmiştir. Zeytin ağacının özelliklerinden yani bu ağaçtan elde edilen yağın anlatılmasının akabinde nurun ve onun artmasının açıklamasına geçilmiştir. Son kısımda ise nurun artmasının izahından, Allah'u Teâlâ'nın hidâyet nimetini dilediği kullarına vereceğini beyan etmesine tahallus

---

[159] ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, c. I, s. 341; Ebû Hayyan el-Endülüsi, *el-Bahru'l-Muhit,* Beyrut, 1403/ 1983, c. I, s. 63; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. I, s. 126; Bika'i, *Nazmu'd-Dürer Fi Tenasübi'l-Ayi ve'Süver,* c. III, s. 101-102; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* c. II, s. 25-26; es-Subhî, *Mebâhis fî Ulumi'l Kur'an,* s. 152-153.

[160] Tahanevi, *Keşşafu Istılahati'l-Fünun,* c. I, s. 432; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 43-46; Suyûtî, *el-İtkân,* c. II, s. 140.

[161] Nûr. 24/35; Benzer örnekler için bkz. Saffat, 37/60-61-62; Meâric 70/1-4; Âl-i İmrân 3/33-34; A'râf 7/156; Kehf 18/98-99.

yapılarak geçilmiştir.[162] Görüldüğü üzere tahallus yoluyla âyeti okuyan kimsenin zihni daima diri tutulmuş ve anlamaya yönelik göstermesi gereken çaba hsususnda gayrete gelmesi desteklenmiştir.

1.7.1.3.5. İntikal

Okuyucunun dikkatini çekmek maksadıyla "hâzâ" (bu, şu) gibi ifadelerle geçiş yapılmasına intikal denir.[163] Bu usulle dinleyici daha zinde tutulmak istenmektedir.[164] Konuyla ilgili olarak Sad sûresinden örnek verilebilir. *"Bu bir hatırlatmadır. Kuşkusuz Allah'a itaatsizlikten sakınanlara çok güzel bir gelecek vardır."*[165] Bu âyetin öncesinde Allah'u Teâlâ peygamberlerden bahsetmiş, konunun bitimiylede başka bir konuyu anlatmayı murad etmiştir. Bu ikinci kısımda cennet ile cehennem ehlinin vasıfları ve halleriyle ilgili mevzuları kapsamaktadır. Böylelikle ilgili âyetlerde "Bu bir hatırlatmadır" ifadesiyele bir konudan başka bir konuya geçildiğini görmekteyiz.[166]

1.7.1.3.6. Hüsn-i Matlab

Bir girişten sonra asıl anlatılmak istenilenin veya ana gayenin belirtilmesine hüsn-i matlab denir.[167]

Şu'ara sûresinin 77-78. ve 83. âyetleri hem bu konu hem de tenâsüb çeşitlerinden biri olan tahallus için güzel bir örnektir.

"İyi bilin ki âlemlerin rabbi dışında taptıklarınız benim düşmanımdır; O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir."[168] İbrahim (a.s) bu âyetler de ve bunlardan önce geçen âyetlerde putlara ait özellikleri (putların onlara tapan kimseleri işitemeyecekleri gibi onlara hiçbir şekilde fayda veremeyecekleri ve zarara uğratamayacakları), putların bezenmiş oldukları vasıfları zikrederken tahallus yapmak sûretiyle konuyu tamamen değiştirmiş Allah'u Teâlâ'nın sıfatlarını ifade etmeye başlamıştır. İbrahim (a.s) Allah'u Teâlâ'dan asıl istediklerine geçmeden evvel bir mukaddime niteliğinde Allah'u Teâlâ'nın sıfatlarını zikretmiştir. Bu sıfatları beyan etmesinin ardından ise, asıl maksadını *"Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat."*[169] ifadesiyle dile getirmiştir.[170] Asıl maksadı rabbine yönelip

---

[162] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 139.
[163] Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", c. XXXI, s. 569.
[164] Tahanevi, *Keşşafu Istılahati'l-Fünun,* c. I, s. 433; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 50; Suyûtî, *el-İtkân,* c. II, s. 140.
[165] Sad, 38/49.
[166] Tahanevi, *Keşşafu Istılahati'l-Fünun,* c. I, s. 433; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 146; Suyûtî, *el-İtkân,* c. II, s. 981.
[167] Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", c. XXXI, s. 569.
[168] Şuarâ, 26/77-78; Bu konu da diğer bir örnek için bkz. Fâtiha, 1/5.
[169] Şuarâ, 26/83.

O'na niyaz etmek olmak Hz. İbrahim (a.s.) bu maksadına geçmeden evvel öncelikle içinde yaşadığı toplumun çarpık inancını ortaya koymuş ve buna mukabil herşeye gücü yeten Allah'ın özelliklerini dile getirmiş isteklerini yerine getirebilecek yegâne ilah olan Allah'tan niyaz da bulunmuştur.

1.7.1.3.7. İhtiras

Kelâmda kastedilen asıl mânanın aksini düşündürüp vehme düşürecek bir unsurun bulunması nedeniyle yanlış anlaşılma ihtimalini ortadan kaldırmak maksadıyla kelâmın ortasına veya son kısmına başka bir sözün eklenmesine ihtiras denir.[171]

Bu konudaki en belirgin örneklerden biri Münâfikûn sûresi 1. âyettir. Allah'u Teâlâ meâlen şöyle buyurmaktadır:

"Münafıklar sana geldiklerinde, "Tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah'ın elçisisin" derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki münafıklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler."[172]

Âyetin ilk kısmında münafıkların Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek O'nun (s.a.v.) Allah'ın elçisi olduğuna şahitlikte bulunduklarını ifade eden cümleye yer verilmiştir. Âyetin son kısmına bakıldığında ise Allah'u Teâlâ münafıkların yalancı olduklarına şahitlik etmektedir. Bu âyeti okuyan bir kimsenin başı ile sonu arasında bağ kurarak münafıkların Hz. Peygamber'in (s.a.v) Allah'ın elçisi olduğunu ifade eden sözlerindeki mananın yalan olabileceği vehmine kapılabilirler. İşte bu sebeple yanlış anlaşılmaya fırsat vermemek için Allah'u Teâlâ *"Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor;"* ifadesini kullanmıştır.[173] Böylece okuyucu, münafıkların söylemiş oldukları kelamın özünde bir hakikati ifade ettiğini anlamakla birlikte münafıkların bu sözlerinde samimi olmadıklarını ve onların bu ikrarlarında yalancı olduklarını kavramış olur.

1.7.1.3.8. Teşâbühü'l-Etrâf

Sözün mana cihetiyle başlangış kısmına uygun düşecek bir ifade ile bitmesidir. Allah'u Teâlâ En'am sûresinde şöyle buyurmaktadır: *"Gözler O'nu idrak edemez, hâlbuki O gözleri idrak eder. O en ince şeyleri bilir ve her şeyden haberdardır."*[174]

---

[170] Gedik, *Keşşâf Tefsirine Göre Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet ve Âhenk,* s. 34.
[171] Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", c. XXXI, s. 569.
[172] Münâfikûn, 63/1; Benzer örnekler için bkz. Mâide 5/54; Neml 27/18; Feth 48/29.
[173] ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, c. IV, s. 407.
[174] En'am, 6/103.

Âyetin son kısmında yer alan Latif ismi, ilk kısmına uygun bir şekilde, Allah'ın gözlerle görülemeyeceği manasına denk düşmektedir. Aynı şekilde Habir ismide Allah'ın gözleri ihata edip kuşatmasıyla mütenasiptir.[175]

1.7.1.3.9. Hüsnü'l-Hâtime

Bir deyim olarak "Hüsnü'l-hâtime"; "şiirde veya nesirde, kelamın en güzel bir üslupla bitmesi" anlamına gelmektedir. Her ne kadar tenâsüp ilmi alanında eser veren müellifler bu konuya pek fazla yönelmemiş olsalarda, hüsnü'l-hatime tenâsüp konusunda önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu tenâsüp çeşidi beyan mucizesi olan Kur'an gibi bir kitap için evveliyetle geçerli olmalıdır. Bu nedenle hemen hemen sûrelerin tamamının hüsnü'l-hatime ile bittiğini söylemek yanlış olmaz.[176] Örneğin, Bakara sûresinin son kısmı dua ile tamamlanmıştır. Âl-i İmrân sûresine bakıldığı zaman bir kısım öğütlerle,[177] Tevbe ve Yunus sûreleri Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) teselli edilmesi ile[178] ve Nahl sûresi de takva sahiplerine vaad edilmiş olan nimetlerle son bulmuştur.[179]

1.7.2. Sûreler Arası Tenasüp

Lügatte "sıçramak, duvara tırmanmak" anlamına gelen "sevr-sevre" kökünden türemiş olan sûre kelimesi "yüksek ve güzel bina, eve ait bir bölüm veya evin katı, yüce mertebe, şan ve şeref, alâmet ve nişan" anlamlarına gelmektedir. Çoğulu "suver" şeklindedir.[180] Zerkeşi'de sûre kelimesinin "yeksek mertebe" manasına geldiğini söyler ve bu ismin verilme nedenini şu şekilde izah eder: O'nun Allah'ın kelamı olması, Kur'an'da haram ve helale dair birtakım bilgilerin yer alması ve değerinin yüksek olmasıdır.[181] Istılahta sûre: "Kur'an âyetlerinin bir araya getirilmesi neticesinde meydana gelen, sınırları vahiy kaynaklı olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından belirlenmiş bölüm",[182] "En kısasının üç âyetten oluştuğu, bir başlangıcı ve sonu bulunan Kur'an'daki her bir bölüm"[183] anlamlarına gelmektedir.

Sûreler arası münâsebet vecihleri dört başlık altında özetlenecektir:

---

[175] Tuncer, *Tenasüb İlmi Açısından Kur'an Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk,* s. 36-37.
[176] Tuncer, *Tenasüb İlmi Açısından Kur'an Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk,* s. 37-38.
[177] Âlûsi, *Ruhu'l Meânî,* c. II, s. 356-357.
[178] Âlûsi, *Ruhu'l Meânî,* c. VI, s. 56.
[179] Âlûsi, *Ruhu'l Meânî,* c. VIII, s. 127; Suyûtî, *el-İtkân,* c. II, s. 137;
[180] Abdulhamit Birışık, "Sûre", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXVII. s. 538.
[181] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 264.
[182] Birışık, "Sûre", c. XXXVII. s. 538.
[183] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 264.

1.7.2.1. Sûrenin Konusu ve İsmi Arasındaki Tenasüp

Her sûrenin kendisine ait bir kimliği olduğu gibi temel maksatları ve hedefleri de vardır. Kur'an başlıca şu asli konuları içermektedir: "Tevhid başta olmak üzere nübüvvet, ahiret, ibadet ve adalet." Kur'an'ın bölümlerini oluşturan sûrelerin de bu konulardan bir veya birkaçının üzerine bina edildiği net bir şekilde görülmektedir.[184]

Sûreler isimlerini, içermiş oldukları garip bir kelimeden, taşıdıkları bir manadan, sûrenin ilk kelimesinden alabildikleri gibi sûre de konu edilen bir kıssadan hareketle peygamber ismi, kavmin veya kabilenin ismi sûreye isim olabilmektedir. Bu nedenle bazı sûrelerin birden fazla ismi olduğu da görülebilmektedir. Fatiha sûresi onlardan biri olup yirmiye yakın ismi vardır. Bazen de bir isim iki veya daha fazla sûre için müşterek kullanılmıştır. Felak ve Nas sûrelerinin ikisini aynı anda kapsayan "Muavvizetân" denilmesi gibi. Fakat bütün bu anlatılanlara rağmen her zaman sûrenin isminin içerisindeki konulara göre belirlenmiş olması şart değildir.[185]

1.7.2.2. Sûrenin Başı ve Sonu Arasındaki Tenasüp

Bu kısım sûrenin bütünlüğünü ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca sadece sûrenin değil aynı zamanda Kur'an'ın da bütünlüğünü ortaya koymaktadır. Konu ile ilgili verilecek misal bu başlık altında müfessirlerinde en çok yer verdiği Mü'minun Sûresi olacaktır.[186] Sûre: *"Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir"*[187] ifadesi ile başlarken, sonu ise: *"...Şu bir gerçektir ki inkârcılar iflah olmayacak!"*[188] lafızları ile bitmektedir.[189] Görüldüğü üzere sûre iman eden kimselerin kurtuluşa ereceğinden bahsederek başlamış ve bu durumla zıtlık ilişkisi içerisinde olan inkârcıların da asla kurtulamayacaklarını ifade ederek son bulmuştur. Böylece iki zıt durumdan bahsedilerek bir bütünlük oluşturulmuş ve bir alaka kurulmuştur.

---

[184] Gezgin, "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb ile Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfîliğinin Kur'an'ın Metin İçi Bağlamı Açısından Önemi", s. 19.
[185] Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 59; Demirci, *Tefsîr Usûlü*, s. 113.
[186] Hemen hemen bütün müfessirler sûre ile ilgili *"Sûre başladığı gibi bitmiştir"* yorumunda bulunmuşlardır. Yorumlar için bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf ʿan Hakâiku't-tenzîl,* c. III, s. 45; Ebû Hayyân el-Endülüsî, *Bahrul Muhît,* Daru'l-Fikr, Kahire 1403/1983, c. VI, s. 425; Âlûsî, *Ruhu'l-Meani Fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'u'l-Mesani*, c. XVIII, s. 72; Muhammed Mustafa Merâğî, *Bahs fî tercemeti'l-Kurʾâni'l-Kerîm ve Ahkâmihâ,* Kahire 1385/1960, c. XVII, s. 63; Said Havva, *el-Esas Fi't-Tefsir,* Kahire 1412/1991, s. 3670; Muhammed Ali es-Sâbûnî; *Safvetü't-Tefâsir*, Beyrut 1402/1981, c. II, s. 322.
[187] Mü'minun, 23/1.
[188] Mü'minun, 23/117.
[189] Konu ile ilgili diğer misaller için ve detaylı bilgi için bk. Bakara, 2/2-285; Bakara, 2/3-285; Bakara, 2/4-285; İbrahim, 14/1-52; Bilgiz, *Ayetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet 'Said Havva Örneği',* s. 95-96; Gıyasettin Arslan, "İbrahim Suresinin İlk ve Son Ayeti Arasındaki Belağı Uyum", *Fırat Ünviversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2006, s. 2.

1.7.2.3. Bir Sûrenin Diğer Sûre ile Tenasübü

Kur'an-ı Kerim'e bakıldığı zaman arka arkaya gelen pek çok sûrede birbirleri ile münâsebet içerisinde oldukları görülmektedir. Şüphesiz bu durum, Kur'an'ın i'cazı düşünüldüğünde önemli bir yere sahiptir.

Birbirini takip eden sûreler arasındaki münâsebet vecihleri şunlardır:

1.7.2.3.1. İcmâl-Tafsil

Bir önceki sûrede kısaca bahsi geçen mevzulara, arkasından gelen sûrede daha geniş bir şekilde yer verilmesi ve açıklanmasıdır. Örneğin Fâtiha sûresinin duâ içerikli âyetin de insanların doğru yolu talep ettikleri görülmektedir.[190] Fakat bu doğru yola nasıl ulaşılacağı Fâtiha sûresinde açıklanmamış hemen ardından gelen Bakara sûresinde doğru yola ulaştıracak ameller ayrıntılı bir şekilde bildirilmiştir.[191]

1.7.2.3.2. Sebeb-Müsebbeb

Önce gelen sûrenin, ardından gelen sûre için sebeb konumunda bulunmasıdır. Örneğin Kâbe'yi yıkmak için fil orduları ile gelen Ebrehe'nin, ordularının helak olduğunu anlatan Fil sûresi'nin hemen akabinde gelen Kureyş sûresinde bu helakın ve Allah'ın yardımının Kureyşlilerin Kâbe'ye olan ülfetini sağlamlaştırmak maksadıyla yapıldığına işaret vardır.[192]

1.7.2.3.3. Umum-Husus

Önce gelen sûrede genel hatlarıyla ortaya konulan bir mevzunun daha sonra gelen sûrede özel bir şekilde ele alınıp işlenmesidir. Mesela Felak sûresin de Allah'u Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"De ki: Sabahın Rabbine Sığınırım; yarattığı şeylerden gelebilecek kötülüklerden."*[193] Bunun ardından gelen Nas sûresinde ise yaratılmış olup şerlerinden sakınılması gerekenleri; insanların kalplerine vesvese veren cin ve insan şeytanları[194] olduğunu bildirmektedir.[195]

---

[190] Fâtiha, 1/6.
[191] Demirci, "Kur'ân Âyetleri ve Sûreleri Arasındaki Tenâsüb (Fahruddîn Râzî'nin Tefsîri Mefâtîhu'l-Ğayb Örneği)", s.166.
[192] Demirci, "Kur'ân Âyetleri ve Sûreleri Arasındaki Tenâsüb (Fahruddîn Râzî'nin Tefsîri Mefâtîhu'l-Ğayb Örneği)", s. 166.
[193] Felak, 113/1-2.
[194] Nas, 114/4-6.
[195] Demirci, "Kur'ân Âyetleri ve Sûreleri Arasındaki Tenâsüb (Fahruddîn Râzî'nin Tefsîri Mefâtîhu'l-Ğayb Örneği)", s. 167.

1.7.2.3.4. Mukabele

Mushafta yer alan tertibe göre sonra gelen sûrenin kendisinden önce gelen sûredeki konuların mukabili durumunda olmasıdır. Örneğin Mâun sûresinde dini yalan sayan kimselerin; "Cimrilik, namaz kılmayı terk etmek, kılmış olduğu namazda gösteriş yapmak ve zekât vermemek"[196] gibi bir takım kötü davranışlarına mukabil, hemen ardından gelen Kevser sûresinde Hz. Peygamber (s.a.v.) ve dolayısıyla inanan kimselere; biz sana bol hayır ve çok olanı verdik, sen de böylece bol bol ver, cimrilikte bulunma, namaz kıl ve bunların tamamını Rabbin için yerine getir, zekâta mukabil olarakta kurban kes[197] şeklinde buyrulmuştur.[198]

1.7.2.3.5. Benzerlik-Zıtlık

Peş peşe gelen sûrelerin benzer veya zıt muhtevalara sahip olmasıdır. Bu kısma, Cum'a-Munâfikûn,[199] Kâfirûn-Nasr[200] ve Tebbet-İhlâs[201] sûrelerini örnek verebiliriz. Her sûre içerdiği mana itibariyle tek başına bireysel bir fonksiyona sahip olduğu gibi, kendisinden önceki veya sonraki sûreler açısından da farklı işlevleri bulunabilmektedir. Örneğin Hümeze sûresinin tek başına içerdiği bir konusu olmasının yanı sıra, sûre ayrıca kendisinden önce gelen Asr sûresinde ifade edilen hüsranın nedenini göstermekte, kendisinden sonraki sûrede geçen Kâbe'ye saldıran Ebrehe'nin ordusunun helâk edilmesi, Hümeze sûresinde gerçekleşeceği bildirilen "hutame" için bir burhan veya işaret oluşturmaktadır.[202]

1.7.2.3.6. Tetimme

Evvelki sûrede geçen konuya, ardından gelen sûrede devam edilmesi ve mevzunun ikinci sûre ile tamamlanmasıdır. Örneğin Bakara sûresinde geçen îmân, ibâdet, muâmelât vb. konulara, hemen ardından peş peşe gelen Âl-i İmrân, Nisâ ve Mâide sûrelerinde devam edildiği görülmektedir.[203]

1.7.2.4. Sûrenin Başı ve Önceki Sûrenin Sonu Arasındaki Tenasüp

Kur'an'daki bütün sûreler için aynı şey söylenemesede bazı sûrelerin birbirinin devamı gibi olduğu açıkça görülmektedir. Sûreler arasındaki besmele kaldırıldığında adeta iki sûre tek bir sûre gibi görünecektir. Bu münâsebet, biten sûrenin son âyeti ve devamında gelen

---

[196] Mâun, 107/1-7.
[197] Kevser, 108/1-3.
[198] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. XXVIII, s. 111-118.
[199] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. XXVIII, s. 138-141.
[200] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. XXVIII, s. 152-153.
[201] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. XXVIII, s. 160-163.
[202] Demirci, "Kur'ân Âyetleri ve Sûreleri Arasındaki Tenâsüb (Fahruddîn Râzî'nin Tefsîri Mefâtîhu'l-Ğayb Örneği)", s. 167.
[203] Demirci, "Kur'ân Âyetleri ve Sûreleri Arasındaki Tenâsüb (Fahruddîn Râzî'nin Tefsîri Mefâtîhu'l-Ğayb Örneği)", s. 167. Detaylı bilgi için Kevser Sûresi örneğine bkz; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. XXVIII, s. 114-119.

sûrenin ilk âyetinde olabileceği gibi sona doğru birkaç âyet ile gelecek sûrenin baş kısmında bulunan âyetler arasında da olabilmektedir. Bu konu da Vâkıa ve Hadid sûrelerinin arasında yer alan münâsebeti örnek olarak verilebilir. Vâkıa sûresinin son kısmına baktığımız zaman *"Öyleyse ulu Rabbinin ismini tesbih et"*[204] ifadeleri ile bitmiş, hemen arkasından gelen Hadid Sûresi ise *"Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ı tesbih etmektedir. O üstündür, her yaptığında hikmet vardır"*[205] ifadeleri ile başlamıştır. Görüldüğü üzere her iki sûrede de başlangıç ve bitiş kısımlarına bakıldığı zaman Allah'ın tesbih edilmesi konusuna yer verilmiştir.[206]

Hadid sûresinin başlangıcında ise *"Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O aziz ve hakîmdir. (Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir)."*[207] Bu âyeti celileyi zikrederek geçen sûrenin son âyetinde olduğu gibi tesbihten ve zikirden bahsetmiştir.

Sonuç olarak araştırmanın birinci bölümünde, tenâsüp kavramının tanımı, münâsebâtü'l-Kur'an ilminin ortaya çıkışı ve diğer Kur'an ilimleriyle olan ilişkisi gibi konular ele alınmıştır. Bu bölümde, söz konusu ilmin derin bir geçmişe sahip olduğu ve pek çok müfessirin bu alanda farklı görüşler geliştirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, tenâsübün belirlenmesinde başvurulan genel kaidelere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Kur'an Yolu tefsirinde yer alan münâsebâtü'l-âyât ve's-süver konusuyla ilgili örneklere yer verilecektir.

---

[204] Vâkıa, 56/96.
[205] Hadid, 57/1; Diğer örnekler için bk. Ankebut Sûresi ile Rum Sûresi; Gedik, *Keşşâf Tefsirine Göre Âyet Ve Sûreler Arasındaki Münâsebet ve Âhenk,* s. 51; Hicr Sûresi ile Nahl Sûresi; Tekkoyun, *Rûhu'l-Meaâni'de Âyetler Ve Sûreler Arası Münâsebet*, s. 32.
[206] Yılmaz, *Âyetler Ve Sûreler Arasındaki Münasebet,* s. 34; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. VIII, s. 127.
[207] Hadid, 57/1.

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'AN YOLU TEFSİRİNDE MÜNÂSEBÂTÜ'L-ÂYÂT VE'S-SÜVER

Çalışmanın ikinci bölümünde, Kur'an Yolu tefsiri baştan sona incelenmiş olup eserde yer alan tenasüp anlayışı kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve bu doğrultuda âyetler ve sûreler arasındaki uyumlu ilişkiler tespit edilmiştir. Özellikle tenasüp türlerine dair yapılan tespitler, her bir ilişki biçiminin özelliklerine göre mümkün mertebe örneklerle açıklanmıştır. Aynı zamanda bu şekilde tenasüp çeşitlerinden hangisine girdiğinin belirtilmesi teze özgünlük kazandırmıştır. Kur'an'da birbirini takip eden âyetler ve sûreler arasındaki anlam derinlikleri, benzerlikler ve zıtlıklar üzerinde durularak, bu ilişkilerden nasıl daha fazla fayda sağlayabileceği gösterilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca bu bölümde, tenasüp çeşitlerinden birçoğu için özgün örnekler sunulmuştur. Mümkün mertebe, birbirine benzer içeriklere sahip âyetlerden yeterli miktarda örnek verilmesine özen gösterilmiştir. Kur'an Yolu tefsiri, tenâsüp ilmi açısından oldukça zengin bir içeriğe sahip olduğundan, burada sunulan örneklerin tamamı teze dahil edilmemiştir. Aksi takdirde, tezin hacmi gereğinden fazla uzayacak ve odak kayması yaşanabilecektir. Bu nedenle, yalnızca belirlenen örnekler sunulmuş, benzer örnekler ise dipnotlarda yer almıştır. Ayrıca sûre olarak başlık açılmamış olmakla beraber Kur'an yolu tefsirinde yer verilen ve kendisinde münasebet tespit edilmiş birçok sûrede[208] bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra, tenâsüp çeşitleri veya sûreler arasındaki tenâsüp ile ilgili getirilen örnekler yalnızca Kur'an Yolu tefsirine dayanmaktadır. Kur'an Yolu'nda üzerinde durulmayan veya bağ kurulmamış örnekler teze dahil edilmemiştir. Örneğin, Felak ve Nas sûreleri arasındaki umûm-husus ilişkisi, normalde bir tenâsüp türü olmakla birlikte, Kur'an Yolu tefsirinde böyle bir ilişkiye değinilmediği için burada yer verilmemiştir. Ayrıca bu bölümde yer alan sûrelerin nüzul sırası ile ilgili bilgiler de Kur'an Yolu tefsirinde yer aldığı şekilde getirilmiştir.

Tezin birinci bölümünde, tenâsüp çeşitleri ve sûreler arasındaki tenâsüp ilişkileri hakkında genel bilgilendirme yapılmış olup açılan başlıklar tenasüple ilgili bigi vermeye

[208] Ra'd, 11/27-28; Hicr, 15/9; İsra, 17/13-14; Meryem, 19/96; Meryem, 19/98; Furkan, 25/8-10; Furkan, 25/23-24; Furkan, 25/54-55; Furkan, 25/63-66; Şuarâ, 26/221-223; Neml, 27/67-72; Neml, 27/89-90; Kasas, 28/ 47-48; Kasas, 28/60-61; Kasas, 28/65-67; Kasas, 28/78-82; Ahzâb, 33/7-8; Ahzâb, 33/28-29; Mü'min, 40/13-15; Mü'min, 40/60-64; Fussilet, 41/54; Zuhruf, 43/29-32; Zuhruf, 43/79-89; Duhân, 44/34-39; Duhân, 44/58-59; Câsiye, 45/12-13; Muhammed, 47/32; Kaf, 50/45; Zâriyat, 51/59-60; Tûr, 52/49; Kamer, 54/ 43-48; Rahman, 55/1-2; Rahman, 55/5-13; Rahman, 55/78; Hadid, 57/8-10; Hadid, 57/18; Hadid, 57/22-25; Hadid, 57/29; Mücâdele, 58/22; Cum'a, 62/9-11; Teğabün, 64/14-18; İnsan, 76/1-2; Mürselât, 77/50; Nebe, 78/39-40; Bürûc, 85/13-16; A'lâ, 87/9-15; Gâşiye, 88/8-11; Kâria, 101/6-11.

dayalıdır. Bu nedenle bu bölümde Kur'an yolunun temas etmediği[209] münasebet çeşitlerine yer verilmemiştir.

Ayrıca bu bölümdeki örnekler Kur'an-ı Kerim'in en uzun sûreleri olmaları ve muhteva açısından geniş bir içeriğe sahip bulunmaları nedeniyle ağırlıklı olarak örnekler, ilk sûrelerden getirilmiş olup daha sonraki sûrelerde benzer örneklerin tekrarına düşülmemesi adına birkaç örnekle yetinilmiştir.

3.1. Fâtiha Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Kur'an'ın tertibine göre birinci, nüzul sıralamasına göre ise 5. sırada yer alan sûre 7 âyettir. Kur'an'ın mukaddimesi ve özeti mahiyetinde olan sûre Kur'an'ın bütün amaçlarını, getirmiş olduğu mâna ve hükümleri özet olarak kapsamaktadır. Kur'an'ın diğer âyetleri ile olan bu alakası şu şekilde özetlenebilir: Kur'an'ın gönderilmesindeki maksat elbette insanoğlunun dünya hayatını düzene sokmak ve ilâhi iradeye uygun bir yaşamın ardından ebedi saadete ulaşmasını sağlamaktır. Bu amacın gerçekleşebilmesi için birtakım emir ve yasakların varlığı zorunludur. Akabinde bu emir ve yasakların hayata tatbik edilmesi, her şeyi yoktan var eden, vâcibü'l vücud, tüm kemâl sıfatlarla muttasıf, her türlü eksiklik ve kusurdan münezzeh Allah olduğunun bilinmesini gerekli kılar. Elbette bu iman ve bilincin desteklenmesi içinde mükâfat ve mücâzat vaadi gereklidir. Bu sûre ilâhî kitabın bütün amaçlarını; getirdiği mâna, bilgi ve hükümleri özet halinde ihtiva etmektedir. Sûrenin evvelinden "yevmi'd-dîn"e kadar birincisi, "müstakîm"e kadar olan kısım ikincisi ve buradan son bölüme kadar da mükâfat ve mücâzat vaadi ile Kur'an'da yer alan kıssalarının özü kısa ve etkili bir şekilde ifade edilmiştir. Kur'an'ın bilgiye, irşada ve tâlimata dair tüm muhtevası "bilinip inanılması gerekenler" ve "uygulanması gerekenler" diye iki bölüme ayrılabilir. Birinci kısımda yaratıcı, nübüvvet, gayb âlemi ile ilgili bilgiler, nasihatler, misaller, hikmetli sözler ve kıssalar vardır. İkinci kısımda ise ibadetler, muamelat, ahlâkî hükümler ve öğretiler yer alır. Bütün bunlar Fâtiha sûresinde sözlü olarak veya özü itibariyle bulunmakta ya da bu mevzularda aklın önünü açmak sûretiyle ona ışık tutmaktadır.[210]

3.2. Bakara Sûresi

Medine döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre ikinci, nüzûl sıralamasında ise 87. sûre olup 286 âyetle Kur'an'ın en uzun sûresidir. İsmini, 67-73. âyetlerde geçen

---

[209] Örneğin sure ile ismi arasındaki münasebet.

[210] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Suyûtî, *Tenâsuku'd- dürer fî tenâsubi's-suver*, çev. Mustafa Karakoç, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004, s. 31-33; Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 53-54.

"bakara (sığır)" kelimesinden almaktadır. Sûre de İslâm hukukuna dair ana konuların pek çoğuna ait hüküm bulunmaktadır.

3.2.1. Bakara Sûresi ile Fâtiha Sûresi Arasındaki Münâsebet

Kur'an Yolu bu sûrenin tefsirine, "Bakara sûresi hakkında, Fâtiha sûresinde yer alan "doğru yolda olanlar ile bu yoldan sapan kimselere" işaret eden bölümünün getirilen örnekler ve geçmişte yaşanan olaylarla açıklanması gibidir", ifadeleri ile iki sûre arasındaki münâsebeti açıklayarak başlamaktadır. Ayrıca iki sûre arasındaki münâsebeti şu âyeti kerime ile de izah etmektedir.[211]

"İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler."[212] Fâtiha sûresinde Allah'u Teâlâ doğru yolda olan kimseler ile bu yoldan sapanlardan ve Allah'ın gazabına uğrayan kimselerden bahsetmiştir. Bakara sûresinin ilk âyetlerine[213] bakıldığı zaman Fâtiha sûresinde yer alan doğru yolda olan kimselerin (takva sahibi mü'minler) en önemli özellikleri açıklanmıştır. Yukarıda getirilmiş olan 6. âyetten itibaren de doğru yoldan sapanlarla, Allah'ın gazabını hak ederek ona uğrayanların ahlâkları ile tutumları ve bunun neticesinde âkıbetleri anlatılmıştır.[214] Bu bağlamda Fâtiha sûresi ile Bakara sûresi arasındaki münasebet, icmal-tafsil kısmına girmekte olup Fatiha sûresinde bahsedilen doğru yolun talep edilmesini ifade eden dua içerikli bölüm, Bakara sûresinde doğru yolda olan kimselerin özellikleri tafsilatlı bir şekilde işlenmekle sûretiyle ortaya konulmuştur.

3.2.2. Bakara Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

"Onlara 'Diğer insanlar gibi siz de iman edin' denildiğinde, 'Akılsızların inandıkları gibi biz de inanalım mı?' derler. Biline ki, asıl akılsızlar onlardır, fakat bilmezler."[215] Âyeti kerimesinden anlaşılan iman ve küfrün yalnızca akıl ve bilgi işi olmadığıdır. Şâyet sanıldığı gibi iman etmek için akıl ve bilgi yeterli olsaydı bu durumda tüm akıl ve bilgi sahipleri imanı veya küfrü seçerlerdi. Hâlbuki geçmişten günümüze kadar ileri düzeyde ne kadar akıl sahipleri varsa bir kısmı iman etmiş bir kısmıda inkâr etmiştir. Bu nedenledir ki mü'minler akıllarıyla övünmeyip hidâyetin kendi iradelerinin yanı sıra Allah'ın bir lütfu olduğunu unutmaz ve daima O'na şükrederler. İnkâr edenlere bakıldığında ise akıllarına ziyadesiyle güvenerek, akıl üstü varlıklara inanmaktan uzak olduklarını düşünüp inanan kimseleri ise akılsızlıkla hem ekonomik hem de kültürel anlamda geri kalmışlıkla yaftalarlar ve iman

---

[211] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 66-67.
[212] Bakara, 2/6.
[213] Bakara, 2/1-5.
[214] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 75.
[215] Bakara, 2/13.

hususunu bu etkenlere bağlarlar. İzah edilen âyet ve öncesinde geçen âyetler inkarcıların bu tutum ve psikolojilerini izhar etmekte; asıl, aklını doğru kullanmayan akılsızların, seçimlerini iman ve İslam yönünde icra edemeyenler olduğunu açıklamaktadır.[216] Bahsi geçen örnek tenâsüb çeşitlerinden, Kur'an'da en çok rastlanılan ve iki zıt hususun ard arda gelmesini ifade eden mudâdde kısmına girmekte olup sûrenin ilk kısmında iman edenler ve özellikleri anlatılırken sonrasında müminlerin tam zıddı olan inkar edenler ve onların tutumlarından bahsedilmektedir. Getirilen ikinci örnek ise tenâsüp çeşitlerinden tahhalüs kısmına girmekte olup mevzu farklı bir şekilde ilerlemektedir:

"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize kulluk edin ki takvâya eresiniz."[217] Sûrenin ilk kısmından buraya kadar insanlar inanç açısından "mümin, kâfir, münafık" olmak üzere üç guruba ayrılmış, her birinin özellikleri açıklanmıştı. Bu âyette ise inanç durumlarına bakılmaksızın tüm insanlara hitap edilerek bütün insanlar Allah'a kulluğa davet edilmekte ve bu çağrıyla İslâm'ın önde gelen birtakım özellikleri ortaya konulmaktadır: a) İslam çağrısı din, dil, ırk, bölge ve sınıf gibi farklılıklara bakılmaksızın tüm insanlığa yöneltilmiştir. b) Bu çağrının muhatabı olmak ve yaratıcının kulluğuna kabul edilmek için bir ön şart aranmamaktadır. Bundan evvel nasıl bir hayat yaşadığı veya ne tür günahlara girdiği hesap edilmeksizin kelime-i şehadet getirmesi ve bu sözleri gönülden benimsemesiyle birlikte geçmiş günahları bağışlanmış olur. c) Kendisine kulluk edilecek varlığın yaratılmışlara has birtakım özelliklerden berî, vâcibü'l vücud bir zât olması ve eşyaya kendi özelliklerini verici olması gereklidir. Kuşkusuz oda her şeyi yoktan var eden Allah'tır. d) Âyetin mealine göre "Allah'a kul olma" emrinin, takvâ (sakınma) ile bir sebep-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Yaratıcıya kulluk etmek (İslâm'a ait olan iman, ibadet, ahlâk ve diğer amellerin) ile takvâ gerçekleşecektir. Bu durumda takvâ ve kulluk etmek birbirini tamamlayan, biri olmadığı zaman diğeride olmayan, her ikisi birlikte yaratılışın maksadını oluşturan iki kavram olarak meydana çıkmış olur; yani insan Allah'a kulluk ettiği zaman yaratılış amacını oluşturan takvâya ermiş, buna erişince de kulluğu layıkıyla yapmış olur.[218]

"Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah'tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz!"[219] Daha önceki âyetlerde insanlar bir olan Allah'a kulluk etmeye çağrılmış, bunu tefekkür ile elde edebilmeleri için teşvikte bulunulmuş ve birtakım deliller getirilmek sûretiyle ışık tutuluştur. İnsan, kendi iradesiyle inancını seçtikten sonra, yaratıcı ve yaratılış, tüm

[216] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 81.
[217] Bakara, 2/21.
[218] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 85.
[219] Bakara, 2/23.

mahluklar, görünmeyen âlem, dünya hayatının sonu ve Allah ile ilişkisinin yanı sıra, insan ve eşya ile nasıl bir yol ve usul izlemesi gerektiğine dair bir bilince ihtiyaç duyar. Ancak, yaratılmış bir varlık olarak insan, bu bilgileri kendisiyle aydınlatması mümkün olmayan bir durumdadır ve bu yüzden kendisini aşan bir bilgi kaynağına muhtaçtır. Şüphesiz bu kaynak da vahiydir. Yani Allah'ın kelamı olan Kur'an ve vahiy destekli sünnettir. Bu nedenle inanç esaslarına bakıldığı zaman kitaba iman ilk kısımlarda yer almış ve kitabın şüphelerden beri olduğunu ispat sadedin de âyetler nazil olmuş ve deliller sunulmuştur. Nitekim Kur'an'ın farklı yerlerinde ve Bakara sûresinin ilk âyetinde bu hakikat ortaya konulmuştur.[220] Bu konu aynı zaman da Kur'an'ın i'cazı ile de ilgili olup birinci bölümde yer verilen "Münâsebâtü'l Kur'an Konusunun İ'câzü'l Kur'an İlmi ile İlişkisi" başlığı altında yer alan ilgili bölümde değinilmiştir.

"İman eden ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, "Bu daha önce de bize rızık olarak verilendir" derler. O kendilerine, benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca orada kendileri için tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdırlar."[221] Kur'an Yolu'nda salih amel kavramı "iyi işler" olarak çevrilmiştir. Bu da inanan bir kimse için hem dünyayı hem de âhireti ilgilendiren faydalı bütün işleri, tutum ve davranışları içine alan geniş bir anlam içeriğine sahiptir. Allah'ı O'nun kendisini tanıttığı ve bildirdiği kadar tanıyıp bilen mü'minler başka herhangi bir teşvike ihtiyaç hissetmeksizin Allah'a kulluk eder, huzura ve mutluluğa O'na ibadet etmekle ulaşırlar. Elbette bu irfan ve şuur düzeyi cılız veya yetersiz olduğu sürecede de teşvike ihtiyaç vardır. Teşvikte duruma göre farklılık arz eder. İtaat etmeyen kimseye verilecek cezanın ne olduğunu bildirmek sûretiyle yapılabileceği gibi itaat eden kimselerede verilecek mükâfatı açıklayarak da yapılabilir. Buna göre getirilen örnekle, âyetin kendisinden öceki âyetlerle münasebeti şu şekilde belirtilebilir: Bundan önceki âyetlerde kullar ibadet etmeye davet edilmiş ve inkârcıların karşı karşıya kalacakları korkunç âkıbet açıklanmıştır. Burada ise itaat edip salih amel işleyen kimselerin alacakları ödül müjdesine yer verilmiştir. Bu ödüller Kur'an'ın çeşitli yerlerinde ve hadislerde cennet ve ondaki nimetler, cemâlullah ve Allah'ın kullarından razı olduğunu bildirmesi vb. şeklinde izah edilmiştir.[222] Bu âyette de ödülün, cennet, ondaki çeşitli nimetler, tertemiz eşler ve bu nimetler içinde ebedi kalış olduğu görülmektedir.[223] Böylece

[220] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 87-88.
[221] Bakara, 2/25.
[222] Ra'd, 13/22-24; Kaf 50/32-35; Müslim, "Sünnet", 23; Buhari, "Bed'ül-Halk", 8.
[223] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 90-91.

tenâsaüp çeşitlerinden mudâdde başlığı altında değerlendirilecek bu örnekle okuyucunun zihni daima iki zıt hususun aynı anda zikredilemesiyle diri tutulmaya çalışılmıştır.

"Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz bunlar, Allah'a huşû ile boyun eğenlerden başkasına ağır gelir. Onlar kesinlikle rablerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini bilen kimselerdir."[224]

Heyet, bu âyetin tefsirinde ahlâkın ve tasavvufun önemli ve temel kavramlarından biri olan sabır ve huşû kavramları üzerinde durmuş olup bunlarla ilgili bir takım gerekli bilgileri verdikten sonra önceki âyetlerle münâsebetini açıklamışlardır. Sabır, "insanın acıya katlanması, başına gelen sıkıntılara göğüs germesi; kulun Allah'a tevekkül etmesi ve O'ndan gelen birtakım sıkıntılara katlanması; insanın kendisi için, aklın ve dinin yapılmasını zaruri gördüğü veya uzak durulmasını emrettiği hususların uygulanmasında zorlaması ve kendisi için hayırlı olan maksadına ulaşmasındaki direnci" gibi manalara gelmektedir.[225] Heyet burada Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) şu ifadelerine yer vermiştir.[226] Gazzâli, sabrı inaç gücü ile ilişkilendirir ve "inanç gücünün kişiyi bencil istek ve arzulara karşı engellemesi" şeklinde kapsamlı denebilecek bir ifadeyle tanımlar. Ayrıca Gazzâlî sabrın bütün yaratılmış varlıklar içinde sadece insana has kılınmış bir ayrıcalık olduğunu söylemektedir. Bunu da hayvanların akıl sahibi varlıklar olmaması ve içgüdüleri ile hareket eden varlıklar olmasına, meleklerin de yaratılış itibariyle tam ve yetkin olmaları nedeniyle sabrın gerekeceği bir durumla karşılaşmayacakları ve bunu gösterecekleri bir imkânları ve ihtiyaçlarıda olmayacağı şeklinde izah eder.[227] Heyet burada inkârcılığın da bir tür inanç olduğunu belirterek inkâr eden kimselerde görülen sabrın da bu anlamda değerlendirilebileceğinin mümkün olduğuna değinerek sabrın değerininde arkasında yer alan inancın mahiyetine göre değiştiğini ifade eder.

Heyet ilgili âyette yer alan sabır kelimesinin izahını farklı âyetlerden örnekler getirmek sûretiyle de yapmaktadır. *"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!"*[228] âyeti, hayatın her zaman bolluk ve refah içerisinde geçmeyeceği, sıkıntı ve darlık zamanalrınında olacağını; Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hitaben, *"Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret..."*[229] ve; Calut'a karşı Talut'un yanında yer alan mücahitler hakkında *"...Allah'a kavuşacaklarını umanlar ise, "Nice az birlik vardır ki, Allah'ın izniyle sayıca çok birliği*

[224] Bakara, 2/45-46.
[225] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, Daru'l Kalem-Ed-Daru'ş-Şamiyye, Beyrut 1412, s. 474.
[226] Heyet, Kur'an Yolu, c. I, s. 117-118.
[227] Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî. *İhyâu Ulûmi'd-Din,* çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 2002, c. IV, s. 119.
[228] Bakara, 2/155.
[229] Ahkâf, 46/35.

yenmişlerdir, Allah sabredenlerle beraberdir"[230] buyurulması, sabrın, sıkıntılar karşısında acziyet gösterip zorluklara kendini teslim etmek anlamına gelmediğini; tam tersine, Allah'ın yardımına güvenerek zorlu ve sıkıntılı zamanları aşabilme iradesini ve kararlılığını göstermek olduğuna işaret edilmiştir.[231]

Bakara sûresi 45. âyetten önce, Yahudiler ve hahamları, üzerinde bulundukları yanlışlarından vazgeçerek Allah'a vermiş oldukları misaklarına sadık olmaya, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberliğini kabul etmeye, son kitap olan Kur'an'a inanmaya ve böylelikle İslam'ı kabul etmeye çağrılmışlar; hakkı batıl ile karıştırmamaları, başkalarını uyardıkları konulara kendilerininde uymaları, namazı eda edip zekâtı vermeleri istenmiştir. Heyet burada Fahreddin er-Râzî'nin şu ifadelerine yer verir: Yahudiler kendilerinden istenen bu üstün özellikleri, malları ve itibarları söz konusu olsa dahi gerekli olması halinde bunları tehlikeye atma pahasına eski yanlış inanç ve alışkanlıklarından tamamen uzaklaşıp Allah'ın göndermiş olduğu son din İslâmiyet'i kabul edip tatbik etmeleri onlara zor ve meşakkatli geldiği için âyette bu zorluğun üstesinden sabredip namaz kılarak gelmeleri öğütlenmiştir.[232] Bu görüşü isabetli bulan Heyet aynı şekilde yapılan tespitin, her devir için ve bu durumda olan her bir kimse veya topluluk için geçerli olduğunu ifade eder. Çünkü önemli kararların alınmasında -dinde bu önemli kararlardan biridir- aklın kabul etmesi yeterli olmayıp birçok psikolojik ve dış etkiler insanların yanlış karar vermelerine ve bunu sürdürmelerine etki etmektedir. Bu nedenlede âyetlerde, belirtilen güçlüğün aşılmasında görülecek baskılara sabır diye ifade edilen psikolojik ve ahlâkî irade ile sebat etmeyi, ayrıca bu iradenin fiili bir destek olan namazla güçlendirmeyi öğütlemektedir. Çünkü namaz, kul ile Rabbi arasındaki bağı ameli olarak bir ömür devam ettirecek ibadet olması nedeniyle âyette bu ibadetin, insanın hem inancını hem de inancından hareketle oluşturacağı kararlarını sağlamlaştırıp fiillerini dinî ve ahlâkî hükümler kapsamında geliştirmesine destek olacağına işaret edilmektedir. Nitekim namazın bu etkisi *"...Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder..."*[233] meâlindeki âyette de açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Istılahta, "Allah'a gönülden saygı duymak, O'na bağlanmak ve boyun eğip itaat etmek anlamında" kullanılan huşû kelimesi şüphesiz hem kavram olarakta hem de âyet bütünlüğü açısından çok önemli bir kavramdır. Aynı âyette yer alan sabır ve namaz ile münâsebeti şöyledir. Buraya kadar anlatılan sabır ve namazın insan hayatında olumlu bir etkisinin görülebilmesi için kuşkusuz Allah'a gönülden bağlanılması ve itaat ederek boyun eğilmesi

[230] Bakara, 2/249-250.
[231] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 117-118.
[232] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. III, s. 48-49.
[233] Ankebût, 29/45.

gereklidir. Bir sonraki âyete görede huşûnun ana sebebi Allah'a kavuşacaklarına ve nihâyetinde kesin olarak Rablerine döneceklerine olan kati inançlarıdır.[234] Görüldüğü üzere 45. âyetin kendisinden önceki âyetlerle, kendi içinde ve kendisinden sonra gelen âyetle münâsebeti çok açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Ayrıca bu örnek tenasüp çeşitlerinden hüsn-i matlabı akla getirmekte olup namazdan asıl maksadın güzel ahlakın inşası olduğuna ve bununda sabırla gerçekleşeceğine işaret olduğu hissedilmektedir.

"Ehl-i kitap'tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki haset duygusundan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah hükmünü ortaya koyuncaya kadar affedin ve hoşgörün. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir."[235] *"Namazı kılın, zekâtı verin. Önceden kendiniz için ne hayır yaparsanız onu Allah katında bulursunuz. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı eksiksiz görür."*[236] Heyet bu iki âyet arasındaki münâsebeti şu şekilde kurmaktadır: İlk âyette Yahudilerin birçoğunun, İslam'ı seçerek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) önderliğinde seçkin bir konuma gelmeleri ve zamanla güçlenmeleri nedeniyle Müslümanlara karşı içten içe duydukları hasetten ve bu nedenle inananların küfre düşmesini arzuladıklarından bahsedilmektedir.[237] Hasedin, İslam ahlâkı kaynaklarına bakıldığı zaman kötülüklerin önde gelenleri arasında yer aldığı görülmektedir.[238] Bu duygu kıskançlık ve çekememezliğin etkisiyle başka bir kimsenin elinde bulunan nimetin yok olmasını arzulama anlamını taşır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de haset hakkında: *"Bir hakkı sahibinden kıskanmak, onu çekememek"* ifadesi bulunmaktadır.[239] Aynı zamanda kaynaklar bize hasetçinin temel özelliğinin, kişinin kendinden üstün konumda olan bir kimseyi çekememesi, o kimsenin elindeki nimetlerin zevalini istemesi ve böyle bir zevalden sevinç duyması anlamında olduğunuda göstermektedir. Böyle bir durum hem kişiler hem de topluluklar arasında görülebilmektedir. Medine Yahudilerinin de Müminler hakkında böyle bir haset taşıdıkları âyette görülmektedir. Yahudilerin bu durumu, içten içe Müslümanların üzerinde bulundukları dinleri husunda haklı olduklarını bildiklerini göstermektedir. Aksi halde onlara karşı haset beslemeleri anlamsız olurdu. İkinci âyetle de Müslümanlara hitaben, kendilerine karşı düşmanlık besleyen bu topluluğa karşı olumsuz bir tavır takınarak gerilimli bir ortam oluşturulmasından ziyade, inanmış bir kul olmanın gereği olarak en önemli vazifelerinin başında yer alan namaz kılmaları, zekât vermeleri ve Allah katında mükâfat elde edecekleri, faydalı sonuçlar alacakları hayırlı işler yapmaları emredilmekte; her şeyden

---

[234] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 117-118.
[235] Bakara, 2/109.
[236] Bakara, 2/110.
[237] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 187-188.
[238] İhyâ, III, 189-201.
[239] Nesâî, "Cihâd", 8; İbn Mâce, "Zühd", 22; Müslim, "İmâret", 130.

haberdar olan Allah'ın elbette kullarının bu güzel davranışlarından da haberinin olacağı, O'ndan hiçbir şeyin gizli kalmayacağı ve bu amellerine karşılık mükâfatlar vereceği anlaşılmaktadır.[240] Ayrıca yukarıda getirilmiş olan iki âyet tenâsüp çeşitlerinden tahallüse örnek teşkil etmektedir. Nitekim ilk âyette bahsedilen konu, ikinci âyette tamamen terk edilmiş ve inananlara en önmli vazifeleri hatırlatılmıştır.

Sûrenin ilk kısımlarında sırasıyla önce mümin ve kafirlerin, bunun ardından münafıkların temel özelliklerinden bahsedilmiştir. 40. âyetten itibarende tafsilatlı bir şekilde Yahudilerin ve Hıristiyanların inançlarının yanlışlığından, sergiledikleri tutum ve davranışların neler olduğundan bahsedilerek tenkit edilmiştir. 124. âyetten itibaren tek Tanrı inancının (Haniflik) temsilcisi kabul edilen ve buraya kadar ismi geçen guruplarında kendisine saygı gösterdiği Hz. İbrahim'den (a.s.) bahsedilerek, şâyet bu saygılarında samimi iseler o zaman onu gerçekten tanımaları gerektiği hatırlatılırcasına, Hz. İbrahim'in (a.s.) kulluk hususunda nasıl titiz olduğu ve Allah'a karşı daima itaatkâr bir kul olması nedeniyle büyük sınavı nasıl kazandığı anlatılmakta ve bu uğurda göstermiş olduğu çalışma ve gayretleri hakkında bilgi verilmektedir.[241] Kur'an Yolu tefsirinde Bakara sûresinde tespit edilen ve tenasüp çeşitlerinden istidrad başlığı altında değerlendirilebilecek münâsebet örneklerinden biri de kuşkusuz 177. âyetin kendisinden önceki (144-145.) ve sonraki 178. âyetle münâsebetidir. Allah'u Teâlâ meâlen şöyle buyurmaktadır:

"Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takvâ sahipleri bunlardır."[242]

Heyet âyeti kerimede geçen "Birr" kavramını, "*Birr, ahlâk güzelliğidir*"[243] hadisinden hareketle "erdemlilik" diye tercüme etmişlerdir. Hem bu âyeti kerime hem de "birr" kelimesinin geçmiş olduğu diğer âyetler incelendiği zaman Kur'an-ı Kerîm'in en kapsamlı kavramlarından birisi olduğu görülmektedir. Nitekim kelime, iman ve ibadet başta olmak üzere her türlü iyilik, ihsan, itaat, doğruluk, günahsızlık gibi mânalarda kullanılmaktadır.[244] Aynı şekilde âyette yer alan "birr" kelimesini Fahreddin er-Râzî tefsir ederken saygı anlamı taşıyan bütün davranışları, itaatleri ve kulu Rabbine yaklaştıran hayırlı işleri kapsayan bir

[240] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 182-188.
[241] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 207.
[242] Bakara, 2/177.
[243] Müslim, "Birr", 14, 15; Tirmîzî, "Zühd", 52.
[244] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 263.

kelime, şeklinde yorumlamıştır.[245] Kıble değişikliğinden bahseden 144-145. âyetler nazil olunca inkârcılar bu değişikliği fitne ve karışıklık çıkarmak için fırsat bilmiş ve ortalığı karıştırmaya kalkışmışlardı. 177. âyetle inkârcıların bu tutum ve davranışlarının yanlışlığına temas edilerek Allah katındaki asıl iyiliğin ve O'na gönülden saygı göstermenin, ibadet ederken şekilden öte içinde imanın ve ahlak erdemlerinin yer alması gerektiği tespit edilerek, hem kıble konusun da yapılan tartışmalara son vermek hem de özden mahrum bir şekilcilikle gerçek dindarlığın elde edilemeyeceği hususuna vurgu yapılmaktadır. Bu âyetten sonra gelen *"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır."*[246] âyetinde ise kısastan bahsedilmektedir. Bu âyet tenâsüp çeşitlerinden tehallüs başlığı altında değerlendirilebilecek olup ilk bakışta aralarındaki münâsebeti anlamak güç olsada heyet bu hususa güzel bir yorum getirmektedir. Daha önceki âyette yer alan "birr" kelimesinden söz edilmiş ve bu kelimenin iman, ibadet, ferdî ve sosyal ahlak kapsamında nasıl gerçekleşeceği hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca birrin zarara uğrandığı zamanda dikkat edilmesi gereken bir erdem olduğu izah edilmiş, eğer bu halde sabredilmez, hukuk ve ahlak sınırları aşılırsa "iyi insan" vasfının elde edilemeyeceği ifade edilmiştir. Bundan sonra gelen iki âyette de dinin korumayı hedef edindiği temel haklardan biri olan canın korunmasıyla ilgili tedbir olarak kısasa yer verilmiştir. Bu ceza uygulanırken ister diyete çevrilmesi durumu söz konusu olsun ister bizzat kısasın uygulanması olsun her iki halinde daha önceki âyette ifade edilen birr erdemiyle alakası vardır.[247] Görüldüğü üzere cezalandırmanın en ilerisi olan cana karşılık can alınırken dahi iyilik ve ihsanda bulunmak erdemlerinin hatırda tutulmasına işaret ediliyorsa bu durumda bir Müslümanın da sosyal ilişkilerinde bunu hatırından hiç çıkarmaması gereklidir.

"Size açık seçik kanıtlar geldikten sonra yine de yalpalarsanız bilin ki Allah güç ve hikmet sahibidir."[248] Tenâsüp çeşitlerinden teşâbühü'l-etraf konusuna getirebilecek olan bu âyette, buraya kadar bahsedilen belirli örneklerde sırf bilgisiz olmaları nedeniyle birtakım yanlışlıklar yapan kimselerin mazur görülmeleri söz konusu olsa bile, kesin deliller bildirildikten sonra Alla'a itaat etmeyerek kötülük işlemeye devam eden kimselerin -Allah'ın dilemesi hariç- herhangi bir mazeretlerinin olmayacağı bildirilmiştir. Bu nedenle her şeye gücü yeten ve hükmünde hikmet sahibi olan Allah, onları yapmış oldukları nedeniyle

[245] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. V, s. 37.
[246] Bakara, 2/178.
[247] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 263-266.
[248] Bakara, 2/209.

cezalandırmaya gücü yetendir ve –eğer affetmeyi dilemezse– cezalandıracaktır. Çünkü Allah hak ve batıl yolun ne olduğunu bildirmiş, bu hususta kullarını haberdar etmiş ve uyarmıştır. Hak yola tabi olmayan kimseleri de cezalandıracağını beyan etmiştir. Âyet-i kerime de günah işlemekte ısrarcı olanlara Allah'ın kudretinin hatırlatılması da elbette onları tehdit anlamı taşımaktadır. Ayrıca âyette Allah'ın hakîm olarak zikredilmesi hem vereceği cezanın her açıdan adalete uygun ve yerinde olacağına hem de kötülük yapanları cezalandırması yanında, iyi davrananları da mükâfatlandıracağına işaret edilmektedir.[249] Teşâbühü'l-etraf için getirilmiş olan bu örneğin ardından tenasüp çeşitlerinden bir diğeri olan istidrad örneği şu şekildedir:

"Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah'ın huzurunda durun. Bir şeyden korkarsanız yaya veya binek üzerinde kılabilirsiniz. Korkunuz geçince Allah'ı, daha önce bilmediğinizi size öğrettiği gibi anın."[250]

Kur'an-ı Kerîm'in kendine has üslûp ve tertibinde farklı konuları izah eden âyetlerin peş peşe geldiği de olmaktadır. Örneğin hüküm içeren evlenme, boşanma, emzirme konuları hakkında bilgi verilirken arada, bir Müslümanın her durumda –ister normal ister sıkıntılı haller olsun- namazı nasıl kılacağı konusuna değinilmiştir. Böylece getirilmiş olan âyetin öncesinde boşama ve mehirden bahseden âyette[251] Rabbimizin tavsiye ettiği bağışlama, hoşgörülü davranma, takvâ, karşılıklı lütufta bulunmak gibi güzel ahlak özelliklerine erebilmek için lüzumlu olan mânevî eğitimin en önemli vasıtasının namaz ibadeti olduğuna işaret edilmiştir. Allah, kullarından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "*Dinin direği*"[252] buyurduğu ve ibadetlerin başı kabul edilen namaz hususunda her durum ve şartta titizlik göstermelerini istemiş hiçbir durum ve koşulda terk edilmemesini emretmiştir. Hatta bir insan için tüm işlerine ara verdiği korkulu ve tehlikeli durumlarda bile namazın kılınması emredilmiştir, ancak kılınması imkânsız denebilecek çok güç durumlar söz konusu olduğunda birtakım kolaylıklar tanınmıştır.[253] Namazdan bahsedilen bu âyetin öncesi ve sonrasında yer alan nikah, talak, mehir ve iddet gibi konuların arasında yer alması ilk bakışta aralarındaki münâsebetin ne olduğu hususunda akla bir şey getirmesede Heyet'in temas ettiği nokta çok dikkat çekicidir ve münâsebet konusu için güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Bakara sûresinden aşağıda verilen son örnek faiz konusu ile ilgili olup tenasüp çeşitlerinden mudâddeye örnek teşkil etmektedir. Allah'u Teâlâ meâlen şöyle buyurmaktadır:

---

[249] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. V, s. 211; Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 325.
[250] Bakara, 2/238-239.
[251] Bakara, 2/237.
[252] Nisa:103.
[252] Tirmîzî, "İman", 8.
[253] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 376.

"Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, "Alım satım da ancak faiz gibidir" demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisinindir, durumunun takdiri Allah'a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir."[254]

Toplum hayatının adil, düzgün, dengeli ve insan onuruna uygun bir şekilde yürüyebilmesi için çok önemli bir yere sahip olan dört temel kaide ve tedbirden ilki olan infak ve sadaka bundan önce geçen âyetlerde[255] çeşitli şekillerde izah edilerek net bir şekilde ortaya konmuştur. İkinci kaide ise israfın yasaklanmış olmasıdır ve Kur'an'daki birçok âyette bu yasaktan bahsedilmiştir.[256] Üçüncü kural ise daha önceden yasaklanmış olan ve burada da kat'i ve şiddetli bir şekilde yasaklığı pekiştirilen faizciliktir. Bu üç kuralın başında da pek çok âyet ve hadislerde teşvik edilen *"insanın çalışarak el emeği ve alın teriyle hiç kimseye el açmadan geçimini sağlamaya çalışması"* kaidesi yer almaktadır.[257] Buraya kadar bahsedilen dört tedbir ve kaide arasındaki bağ nedeniyle olmalıdır ki, infaktan bahsedilen âyetlerin hemen arkasından faizin haram olduğundan bahsedilmiştir. Faiz ile ilgili bu âyetin kendisinden önce gelen ve infaktan bahseden âyetlerle münâsebeti şu şekildedir: Faiz de karşılığında herhangi bir şey verilmeksizin almak söz konusu iken sadakada ise hiçbir menfaat gözetilmeksizin karşılıksız vermek söz konusu olup aralarında zıtlık ilişkisi bulunmaktadır.[258] Böylelikle Bakara sûresinden verilecek olan son örnek tenasüp çeşitlerinden mudâdde ile tamamlanmıştır.

Tezin bu bölümünde Bakara sûresinde yer alan âyet içi ve âyetler arası münâsebet örneklerine yer verilmiş olup bu örneklerde tenâsüp çeşitlerinden tahallus, mudâdde, hüsn-i matlab, istidrad ve teşabühü'l-etraf bulunduğuna temas edilmiştir. Ayrıca getirilmiş bir örnekte münâsebetü'l ây ve's-süver konusunun Kur'an ilimlerinden i'câzü'l Kur'an ilmiyle münasebetine de işaret edilmiştir. Bakara sûresinin Kur'an'ın en uzun sûresi olması hasebiyle kensisinde birçok tenasüp örnekleri bulunmaktadır.[259] Bu nedenle hem tekrara düşülmemesi hem de okuyucunun zihninde tenâsübe dair gerekli bilginin anlaşılması ve yerleşmesini sağlayacak düzeyde örneklere yer verilmiştir. Bu alanda daha çok araştırma yapmak isteyen

---

[254] Bakara, 2/275.
[255] Sadaka ile ilgili ayetler için bk. Bakara, 2/261-274.
[256] İsraf ile ilgili ayetler için bk. A'raf, 7/31; Nisa, 4/6; En'am, 6/141; İsrâ, 17/26-27; Furkan, 42/67.
[257] Buhârî, Büyû' 15, Enbiyâ 21/37.
[258] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 429.
[259] Kur'an Yolu tefsirinde tespit ettiğimiz Bakara sûresinde yer alan ayetler arası diğer münasebet örnekleri için bk. Bakara, 2/41-43, c. I, s. 115-116; Bakara, 2/62, c. I, s. 133; Bakara, 2/92, c. I, s. 158; Bakara, 2/155-156, c. I, s. 241; Bakara, 2/163-165, c. I, s. 251-252; Bakara, 2/185, c. I, s. 281-283; Bakara, 2/215, c. I, s. 335-338; Bakara, 2/245, c. I, s. 385-386; Bakara, 2/259-260, c. I, s. 410-413; Bakara, 2/268-269, c. I, s. 422-423; Bakara, 2/282, c. I, s. 446;Bakara, 2/282, c. I, s. 446; Bakara, 2/255. c. I, s. 398-401.

kimse içinde Bakara sûresinde tenasübe dair tespit edilmiş olan diğer âyet örnekleri de dipnotta belirtilmiştir. Böylelikle tezin hacmi de uzatılmamış ve okuyucunun kolaylıkla okumasına katkı sağlanmıştır.

3.2.3. Bakara Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Bakara sûresinin başı ile sonu arasında son iki âyeti ele alınarak münâsebet kurulmuş olup bu âyetlerde Allah'u Teâlâ meâlen şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. "O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız" ve "İşittik, itaat ettik, bağışlamanı dileriz rabbimiz, gidiş sanadır" dediler. Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!"*[260]

Tenâsüp çeşitlerinden iki benzer hususun ard arda gelmesini ifade eden tanzîre uygun âyette iyi kulların gayba, dosdoğru yolun rehberi Kur'an'a ve daha önce gönderilmiş olan kitaplara iman ettikleri, namazı ikame edip zekâtı verdikleri, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerinden Rablerinin rızasına ermek için harcamalar yaptıkları, imanları ve güzel amelleri sayesinde Hakk'ın rızâsına mutabık bir hayat yaşayıp iki cihanda mutluluğa erdikleri zikredilmiştir. Daha sonra ayrıntılara geçilmiş, Kur'an'dan önce gönderilmiş kitaplar, resuller, nebiler, ümmetler, Allah'ın bu kimselere ihsan ettiği çeşitli nimetler, nankörlükler, hata ve isyanlar anlatılmış, sonuç itibariyle de bu anlatılanlardan ders alınarak İslâm'ın getirmiş olduğu hidâyetten uzaklaşılarak sapıklığa düşülmemesi pekiştirilerek istenmişti. Bu sûrenin nazil olduğu Medine döneminde, muhataplar büyük oranda Allah'ın rızâsını göz önünde bulundurdukları bir hayat yaşıyorlardı. O dönem Medine'ye bakıldığında Rablerinin rızâsı için, geride sahip oldukları ne varsa bırakarak yurtları olan Mekke'den hicret etmiş muhacirlerle, İslam uğruna hicret ederek gelen Müslümanlara tam bir kardeşlik örneği göstererek kucak açmış ensar vardır. Sûrenin son kısmında Allah Teâlâ, birçok sıkıntıya rağmen Allah'ın emirlerine itaat eden ve İslam yolunda çalışan bu kullarına bir mükâfat olması açısından, onlar hakkındaki hükmünü, bu kimselerin kendi yanındaki değerlerini bildirmek istemiş, bu vesileylede ilk müslümanların dost doğru yolunu takip edecek olan kimselere de dinin nasıl yaşanacağına örneklik etmesi, kullar ile Allah arasında nasıl bir ilişki

[260] Bakara, 2/285-286.

olması gerektiği hususunda anahtar vermiştir. Peygamber ve etrafındaki Müslümanların imanlarının ve itaatlerinin yaratıcı tarafından onaylanması şüphesiz eşsiz bir iltifat, benzerisiz bir mutluluk vesilesidir. Bu tasdikin ardından gelen niyaz ve duâ tâlimi ise kullukta daima görülecek olan farklı halleri, iniş ve çıkışları göstermekte, art niyetli olunmadığı sürece istemeden meydana gelen kusurlardan dolayı Allah'ın merhametiyle muamele ederek bağışlayacağına işaret etmekte, bu dinin en temel özellikleri arasında yer alan "kolaylık" hususunu dile getirmekte; aslına bakılırsa kullukta bulunmanın zor olmadığını, çünkü Allah'ın kulları için onların güçlerinin üzerinde bir şey buyurmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Netice itibariyle Heyet, sûrenin başıyla sonu hakkında, tıpkı bir levhanın iki parçası gibi birbirlerini tamamladıklarını ifade etmektedirler.[261] Bakara sûresinde getirilen bu son örnek tenasüp çeşitlerinden hüsnü'l hâtimeye güzel bir örnek oluşturmaktadır. Böylece sûre müminlerin vasıflarıyla başlamış ve yine Allah'ın onlara lütfunu ifade eden lafızlarla son bulmuştur.

3.3. Âl-i İmrân Sûresi

Medine döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre üçüncü, nüzûl sıralamasında ise 89. sûre olup 200 âyetle Kur'an'ın en uzun sûreleri arasında yer almaktadır. İsmini, 33. âyette geçen "Âl-i İmrân" tamlamasından almaktadır. Sûre, Allah'ın Hayy ve Kayyum olduğu hatırlatılılıp, Kur'an-ı Kerim'in kendinden önceki ilâhi kitapları tasdik eden özelliğinden bahsetmekte ve vahiy kaynaklı diğer dinlerle arasındaki tekâmül ilişkisine işaret etmektedir. İslam'ın Allah katında yegâne geçerli din olduğu vurgulanmaktadır ve İslam inaç esasları ile birtakım ahlak kavramlarından bahsedilmektedir. Sûrede öne çıkan bir diğer hususta Hırıstiyan ve Yahudilerin Hz. İsa (a.s.) hakkındaki birbirine zıt olan aşırı tutumları olup Müslümanların adeta bu hususta orta yolun ne olduğunu gösteren bir hakem vazifesi üstlendikleri ima edilmiştir. Ayrıca ortak bir ilke olan Allah'tan başka hiçbir varlığa ibadet edilmemesi ve O'na hiçbir şeyin ortak koşulmaması ilkesine davet edilmek sûretiyle diyalog çağrısı yapılmaktadır. Bunlarla beraber Müslümanlara da Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlatılmakta ve düşmanlarına karşı uyanık olup onların tuzaklarına karşı dikkatli olmaları hususunda uyarılmakta ve vazifeleri hatırlatılmaktadır. Bazı peygamberlerle birlikte Hz. Meryem'den de bahseden sûre, Müslümanlar için çok önemli bir anlamı olan Uhud savaşından, savaş esnasında ve sonrasında Müslümanlar, inkârcılar ve münafıkların sergilemiş oldukları davranışlarından söz ederek bunları analiz edip değerlendirmiştir.[262]

---

[261] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 454.
[262] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 457-462.

3.3.1. Âl-i İmrân Sûresi ile Bakara Sûresi Arasındaki Münâsebet

Kur'an Yolu eserinde bu hususta müfessirlerin özetle şu görüşleri üzerinde durulmuştur: Her iki sûrenin başlangıcında "kitap" anılmış ve insanlar inananlar ve inkâr edenler şeklinde tasnif edilmişlerdir. Her iki sûrede böyle bir tasnife gidilmiş olmasına rağmen Bakara sûresinde iman eden kimselere öncelik verilmiş, ikincisinde ise -İslam'a davetin yapılmış olması hasebiyle- kalplerinde eğrilik olan kimseler önce zikredilmiştir. Her iki sûrede Ehl-i kitabın birtakım inançlarından ve bu hususlaki tutumlarından bahsedilmekle birlikte ilk sûrede Yahudilere ağırlık verilmiş ve geniş bir şekilde hâl ve tutumlarından bahsedilmiş, ikinci sûrede ise tam tersi Hıristiyanlara ağırlık verilerek onların inanç ve davranışlarının ne olduğuna ve onlarla ilgili diğer hususlara değinilmiştir. Her iki sûrede de sırasına uygun bir şekilde Hz. Âdem ve Hz. İsa'nın yaratılışından bahsedilmekte ve ikincinin birinciye olan benzerliğine yer verilmektedir. İki sûre dikkatli bir şekilde karşılaştırıldığında ikisinde de aynı türden olan hükümlere (savaş hükümleri gibi) öncelik-sonralık uygunluğu içinde yer verildiği görülmektedir.[263] Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere iki sûre arasındaki tenâsüp "Sûreler Arasındaki Tenâsüp" başlığı altında izah edilen ve evvelki sûrede geçen konuya, ardından gelen sûrede devam edilmesi ve mevzunun ikinci sûre ile tamamlanması anlamına gelen tetimme kısmında değerlendirilebilir.

Bu konudaki son yoruma göre Bakara sûresinin, müttakilerin kurtulacaklarından bahsederek başlamış olmasına uygun olarak, Âl-i İmrân sûresinin takvâlı olmayı öğütleyerek son bulması iki sûre arasındaki münâsebeti göstermektedir.[264] Kuşkusuz bu durum Kur'an'ın nazmındaki i'cazı en güzel şekilde ortaya koymaktadır ve bu uyum Kur'an'ın bir beşer sözü olamayacak kadar benzersiz olduğunu net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

3.3.2. Âl-i İmrân Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu başlık altındaki ilk örnek sûrenin 2. âyetinde geçen ve müfessirler tarafından "hay" ve "kayyum" isimlerinin bir açıklaması olduğu düşünülen ve neticesinde buradan elde edilen anlamlarla Hristiyanların üzerinde bulundukları inançlarındaki sapmalar arasındaki zıt ilişkinin dikkate alındığı ve böylece hıristiyanlığa ait temel inanç esaslarının çürük olduğunu ortaya koymayı hedefleyen 5. ve 6. âyetlerdir. Âllah'u Teâlâ meâlen şöyle buyurmaktadır: *"Kuşkusuz yerde olsun gökte olsun hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur. Mutlak güç ve hikmet sahibi olan Allah'tan başka ilâh yoktur."*[265]

---

[263] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 462-463.
[264] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 462-463.
[265] Âl-i İmran, 3/5-6.

Âyetin "hay" ismi ile alakası, kâinattaki hiçbir bilginin her şeyden haberdar olan Allah'a gizli kalmayacağı ifade edilerek öncelikle O'nun "hay" ismi izah edilmiş olmaktadır. Zira gökte ve yerde hiçbir şeyin O'na gizli kalmaması daimî sûrette diri ve ölümsüz olması ile mümkündür. Bütün mahlûkatı yaratan, denetleyen, koruyan ve görüp gözeten anlamına gelen "Kayyûm" ismi ile de bağlantısına gelince, bu ismin tecellisi yaratıcının tüm varlıkların hem nitelik hem de nicelik yönünden ihtiyaçlarını bilmeye bağlıdır. Kâinattaki varlıkların tamamını temsil etmesi için insanın yaratılışından bahseden 6. âyette de Allah Teâlâ'nın yaratma ile ilgili tüm hususta kendi isteğinin esas olduğu vurgulu bir üslupla belirtilerek kayyûm isminin kapsadığı asıl mana olan Allah'ın her türlü ihtiyacı karşılayabilme gücüne sahip olması, yani "mümkinat" dâhilindeki her şeye gücünün yettiğine dikkat çekilmektedir.[266] Nitekim bu da tenâsüp çeşitlerinden teşâbühü'l-etrâfa güzel bir örnek teşkil edebilir.

Allah'u Teâlâ Âl-i İmrân sûresi 7. âyette kendisine tam bir teslimiyetle boyun eğen Müslümanları övmüş ve hemen ardından onların samimi yakarışlarına yer vermiştir. Âyet-i kerime de şöyle buyrulmaktadır: *"Rabbimiz! Bizi doğru yola eriştirdikten sonra kalplerimizi saptırma, bize tarafından bir rahmet bağışla. Hiç kuşku yok, lütfu bol olan yalnız sensin. Rabbimiz! Muhakkak sen insanları geleceğinde asla şüphe olmayan bir günde toplayacaksın. Şüphesiz Allah sözünden dönmez."*[267] Bu âyetler ile kendisinden önceki âyet arasındaki münâsebet hem hidâyete erişebilmenin hem de hidâyette kalmanın Allah'ın ihsanıyla olduğuna inanmanın gerekliliğine işaret etmesidir. Kur'an Yolu'ndaki diğer bir yoruma göre de 7. âyette Allah'ın kitabı hakkındaki iki farklı yaklaşıma değinildikten sonra bu âyetle doğru yol üzere sabit kalabilmek için müminlerin ne şekilde dua edecekleri öğretilmektedir.[268]

Bu başlık altında yer alan diğer örnek şu şekildedir:

"Müminler müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa artık Allah'la olan bağını koparmış demektir. Ancak onlardan gelebilecek bir tehlikeden korunmanız başkadır. Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor. Sonunda dönüş Allah'adır. De ki: "İçinizdekileri gizleseniz de açığa vursanız da Allah onu bilir; göklerde olanları da yerde olanları da bilir. Allah her şeye kâdirdir."[269]

Örnekte yer alan birinci âyette mü'minler uyarıldıktan sonra ikinci âyetle Allah'ın kulların içlerindeki niyetlerini ister gizlesinler ister açığa vursunlar çok iyi bildiği hatırlatılmaktadır. Böylece âyet genel itibariyle kâinatta cereyan eden hiçbir olayın, hatta

[266] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 484-485.
[267] Âl-i İmran, 3/8-9.
[268] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 505.
[269] Âl-i İmran, 3/28-29.

fiiliyata dökülmemiş olsa bile hiçbir düşüncenin yaratıcının bilgisi haricinde gerçekleşemeyeceğini, bu nedenle hiç kimsenin insanlardan birtakım işlerini veya niyetlerini gizleyebiliyor olmalarına aldanmaması gerektiği manasını taşımaktadır. İlk âyette yer alan mümin olmayan kimselerle dostluk yapılmaması hususu dışardan bakıldığı zaman olumlu veya olumsuz değerlendirilmeye müsait olup ancak amaca bağlı olarak değişiklik arzedebileceği ifade edildiği için Hz. Peygamber'den (s.a.v.) Allah'ın her şeyi çepeçevre kuşatan bu ilmini özellikle hatırlatması istenmiştir.[270] Getirilmiş olan bu örnekte müminler Allah tarafından uyarılmış, dönüşün Allah'a olduğu net bir şekilde ifade edilmiş ve kulların gizledikleri ya da açığa vurdukları hiçbir şeyin Allah'a gizli kalmayacağı bildirilmek sûretiyle O'nun ilminin her şeyi kuşatıcı olduğu ve her şeye kâdir olduğu hatırlatılmakla tenâsüp çeşitlerinden teşâbühü'l-etrâfa getirebilecek en güzel örneklerden birini oluşturabilir.

"Allah, birbirinden gelme nesiller olarak Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere (bütün yaratılmışlara) üstün kıldı. Allah hakkıyla işitmekte ve bilmektedir."[271]

Heyet, bu iki âyeti aynı sûre içerisinde daha sonra gelecek olan ve Hz. İsa'ın (a.s.) doğumu, ailesi ve hayatına dair bilgiler içeren 45-62. âyetleri ile ilişkilendirir ve Elmalılı'nın bu konudaki görüşlerine özetle şu şekilde yer verir: Bu iki âyette peygamberlerin Allah tarafından seçilmiş üstün özellikleri olan kişiler olup, hep Hz. Âdem'in neslinden oldukları bilgisi verilmiştir. Elmalılı bu hususta bahsedilmiş olmasını Hz. Îsâ'nın yaratılışı mevzuuna fikrî bir hazırlık sağlama şeklinde açıklanabileceğini ifade eder. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu sûrenin ana hedeflerinden biri hıristiyanların bir takım inanç ve yaklaşımlarındaki yanlışlığını ortaya koymaktır. İşte ileride gelecek olan âyetlerde, bir babası olmaksızın dünyaya gelmiş olması Hıristiyanlık'ta tevhid inancından sapmanın referans noktası olarak kabul ettikleri Hz. Îsâ'ya dair bilgiler bulunmasından dolayı burada insanoğlunun alışılmış tabiat kanunlarına takılıp kalmaması ve bu kanunlardan önce var olan yaratma fiilini göz ardı etmemesi gerektiği ve Allah'ın iradesini hiçbir gücün kısıtlayamayacağı ve dilediğini dilediği gibi yaratmaya kadir olduğu hatırlatılmaktadır.[272] Bu hususta tenâsüp çeşitlerinden biri olan ve bir giriş yapıldıktan sonra asıl anlatılmak istenilen ana gayenin belirtilmesi anlamına gelen hüsn-i matlab örnek gösterilebilir.

Aynı konu ile alakalı getirilebilecek diğer bir münâsebet örneği Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmiş olması nedeniyle onu Tanrının oğlu ilan eden ve böylece sapkınlığa düşen Hıristiyanlara, Hz. İsa'nın yaratılmış olup bir insan olduğu ve babasız dünyaya gelmiş

---

[270] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 541.
[271] Âl-i İmran, 3/33-34.
[272] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* c.II, s. 336.

olmasında yadırganacak bir durum olmadığı Hz. Adem'den bahsedilerek dikkat çekilen aynı sûrenin 59. âyetidir.[273]

Sûrede yer alan diğer bir münâsebet örneği *"De ki: "Biz Allah'a ve bize indirilene; kezâ İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kūb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ, Îsâ ve bütün peygamberlere rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onlar arasında ayırım yapmayız ve biz O'na teslim olmuşuzdur."*[274] âyetidir. Bu âyetle hem Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kendinden önceki peygamberlere indirilenlere, hem de Müslümanlardan O'na ve onun tasdik ettiklerine iman etmeleri istenmektedir. Heyet bu âyetin tefsirinde 81. âyet ile arasında bir bağ kurulabileceğini ifade eder ve daha evvel gönderilmiş peygamberlere iman edenlerinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve O'nun getirdiklerine iman etmelerinin talep edildiği düşününülebilir ifadelerine yer verir. Şöyle ki: 81. âyette *"nezdinizdekini tasdik eden bir elçi geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz, diyerek söz alındığı"* ifadelerine yer verilmişti. Bu âyete *"de ki"* hitabıyla başlanmış ilk önce Resûlullah'tan, daha evvel gönderilmiş peygamberlere indirilenleri tasdik etmesi istenmiş, böylece önceden alınan sözün bizzat kendisine bağlandığı şart gerçekleşmiştir. Bu nedenle geçmiş peygamberlere tabi olanlarında Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iman edip onu desteklemeleri gerekmektedir. Ayrıca Heyet bu yorum ile ilgili Râzî'nin görüşlerine yer verdikleri kısımda, âyette Allah'a iman etmenin hemen ardından *"bize indirilene"* buyurularak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirilmiş olan vahyin temel sayıldığı ve Allah tarafından indirilen diğer kitapların tahrife uğraması nedeniyle ona öncelik verildiği yorumuyla herhangi bir çelişki oluşturmayacağını ifade eder.[275] Çünkü Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iman ederek destek veren kimselerde artık İslâm dinine, dolayısıyla bahsedilen ifadenin kapsamına girmiş olacaklardır.[276] Getirilmiş olan bu örnek tenâsüp çeşitlerinden iki benzer hususun peş peşe zikredilmesi anlamına gelen tanzire bir örnek oluşturmaktadır. Böylece anlatılmak istenilen konunun insan zihnine tam olarak yerleşmesine katkı sağlanmaktadır.

Sûrede yer alan bir diğer örnek ise kendinden önce gelen âyetin teyidi olmasının yanı sıra daha kapsamlı bir açıklaması mahiyetinde olan *"İmanı küfürle değiştirenler, şüphesiz Allah'a bir zarar veremeyeceklerdir. Onlar için elem verici bir azap vardır."*[277] âyetidir. Heyet bu âyetin tefsirinde Elmalılı'nın yorumuna yer vermektedir. Şöyle ki, bir önceki âyette geçen: *"(Resulüm!) İnkârda yarışanlar seni üzmesin; Onlar Allah'a hiçbir zarar*

---

[273] *"Allah nezdinde Îsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona "ol" dedi ve oluverdi."* Ayrıntılı bilgi için bk. Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 586-589.
[274] Âl-i İmran, 3/84.
[275] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. VIII, s. 124.
[276] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 623-624.
[277] Âl-i İmran, 3/177.

veremeyeceklerdir. Allah âhirette onların hiç nasibi olmasın istiyor; onlar için büyük bir azap vardır."[278] ifadeleri "iki yüzlü olan münafıklar ve onlarla birlikte saf tutarak küfürde yarışan, bütün inkârcılara önderlik eden kâfirler" şeklinde yorumlamak; 177. âyettekileri ise "imanı küfürle değiştirerek bu kimselerin peşinden giden mürtedler" diye tefsir etmek daha uygundur.[279] Âyetin son kısmında imanı küfürle değiştiren bu kimselerin Allah'a ve dinine hiçbir şekilde zarar vermelerinin söz konusu olmadığı gibi bilâkis yaptıklarının cezasını çekmekten kurtulamayacakları ve onlar için elem verici bir azap hazırlanmış olduğu haber verilmiştir. Heyet aynı âyet ile ilgili Taberî'nin de yorumuna da yer vermiştir. Taberî 177. âyeti, 166. âyetten buraya kadarki kısmı özetleyerek ve bu âyet ile arasındaki bağın ne olduğunu açıklayarak tefsir eder.[280] Şöyle ki, Allah'u Teâlâ 166. âyetten 177. âyete kadarki bölümde inanan kullarını samimi olmaya ve ihlâslı davranmaya, işlerinin tamamında Allah'a dayanıp güvenmeye, yardımcı olarak yaratılmışları değil bilakis varlığın tamamını yaratan Allah'ı tanımaya ve O'nun kaderine razı olmaya, hem kendisine hem de dinine düşmanlık edenlere karşı cihad etmeyi teşvik etmiş; müminlerin kalplerini kuvvetlendirmek sûretiyle onlara şunu bildirmiştir: Şâyet Allah bir kimsenin dostu ve yardımcısı olmuşsa kendisinin düşmanları birleşip toplanarak zarar vermek isteseler Allah daima ona destek olur ve onu yardımsız bırakıp da düşmanlarının insafına bırakmaz. Allah kimden de yardımını çekip alır yardımsız bırakırsa her ne kadar destekçileri, yardımcıları ve dostları çok bile olsa onların yardımı hiçbir yarar sağlamaz.[281] Verilen bu örnekten önce geçen âyetler bir giriş mahiyetinde olup asıl anlatılmak istenen ana gaye getirilmiş olan 177. âyetle belirtilerek hüsn-i matlaba örnek teşkil eder.

Bu sûrede getirilecek diğer bir örnek: "*Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Allah'ın her şeye gücü yeter."*[282] âyetidir.

Bu örnekte Heyet, kendilerinin de aynı görüşte olduklarını belirterek kendinden önceki âyetlerle arasında sıkı bir bağ olduğunu ifade eden Muhammed Abduh'un (ö. 1849/1905) yorumuna yer vermişlerdir. Abduh buradaki münâsebeti özetle şu şekilde kurmaktadır: Âdeta Allah'u Teâlâ şöyle demek istemiştir: Ey mümin kullarım! Asla üzülmeyin, sabredin, zayıflık göstermeyin, kötülükten uzak durun, azminizi kırmayın, daima hakkı-hakikati açıklayın, sakın onu ketmetmeyin, Allah'ın âyetlerini az bir pahaya satmayın, yaptığınız şeylerle övünmeyin, yapmadığınız şeylerlede övülmek istemeyin, üzüntüleriniz için Allah size yeter; Rabbiniz sizi,

---

[278] Âl-i İmran, 3/176.
[279] Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, c.II, s. 336.
[280] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 271.
[281] Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, çev. Mehmet Keskin, Ümit Yayıncılık, İstanbul 1995, c. I, s. 313-314; Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 271.
[282] Âl-i İmran, 3/188-189.

yasakladığı bu çirkin işleri yapmaya muhtaç etmez. Çünkü hem göklerde hem de yerde ne varsa tamamı O'na aittir. Bu nedenle de mülkünden istediği kimseye dilediği kadar verecebileceği gibi her şeye kadir olan da O'dur. Size düşmanlık eden Yahudi, Hıristiyan ve müşriklerin elleriyle ve dilleriyle sizi incitmelerine karşı size yardımda bulunmak O'na zor gelmez. İşlerin tamamı O'na döner; Bütün işleri hikmetiyle ve ilâhî kanunuyla yürüten Allah'tır.[283] Yukarıda bahsi geçen âyet tenâsüp çeşitlerinden teşhabühü'l-etraf kapsamında değerlendirilebilir.

Aynı âyetin önceki âyetlerle olan münâsebetini açıklayanlardan bir diğeri de Reşit Rıza'dır (ö. 1865-1935). Heyet O'nun görüşlerine özet olarak şu şekilde yer vermiştir: Âyet-i kerîme Hz. Peygamber (s.a.v.) ve O'na inanlar için bir teselli anlamı taşımakta ve yardım vaadi içermektedir. Ayrıca tüm iyilik ve hayrın ancak Allah'ın bildirdiği doğru yolda olduğuna işaret edilmiştir. Daha önceki âyetlerde özelliklerinden bahsedilen muhalifler de bu âyetle üstü kapalı bir üslupla yerilmişlerdir. Bunun nedeni de ahlâki davranışlarında ve amellerinde tesiri görülecek şekilde kuvvetli bir iman ile yaratıcıya iman etmemiş olmalarıdır. Eğer imanları sağlam olsaydı Kitabullah ile amel etmeyi terk etmez ve geçici dünya menfaatini sonsuz bir hayata tercih etmezlerdi. Böyle davranmış olmalarının sebebi Allah'ın vaadine karşı güvensizlik içinde olmaları, tehdidinden korkup çekinmemeleri ve O'nun gücüne, kudretine, yönetim ve saltanatına kesin bir şekilde inanmamaları nedeniyledir.[284]

Tezin bu bölümünde Âl-i İmrân sûresinde yer alan âyet içi ve âyetler arası münâsebet örneklerine yer verilmiş olup bu örneklerde tenâsüp çeşitlerinden tanzir, teşabühü'l-etraf ve hüsn-i matlab bulunduğuna temas edilmiştir. Âl-i İmran sûresinin Kur'an'ın en uzun sûreleri arasında olmasından dolayı kendisinde birçok tenasüp örnekleri bulunmaktadır.[285]

3.3.3. Âl-i İmrân Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Âl-i İmrân sûresinin başı ile sonu arasında 190-191. âyetler ele alınarak münâsebet kurulmuş olup bu âyetlerde Allah'u Teâlâ meâlen şöyle buyurmaktadır:

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar;

---

[283] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 735.

[284] Muhammed Abduh – Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakim Tefsiru'l Menar*, çev. Mehmet Erdoğan, vd., Ekin Yayınları, İstanbul 2011, c. IV, s. 321-322.

[285] Âl-i İmran sûresinde tespit ettiğimiz diğer münasebet örnekleri için bakınız; Âl-i İmran, 3/15-21, c. I, s. 517-528; Âl-i İmran, 3/38-42, c. I, s. 552-559; Âl-i İmran, 3/65-68, 69, 70-71, c. I, s. 597, 601-602; Âl-i İmran, 3/75, c. I, s. 607; Âl-i İmran, 3/78, c. I, s. 611; Âl-i İmran, 3/104, c. I, s. 645-648; Âl-i İmran, 3/120, c. I, s. 660-661; Âl-i İmran, 3/133-135, c. I, s. 671-672; Âl-i İmran, 3/149-150, c. I, s. 688-689; Âl-i İmran, 3/162-163, c. I, s. 707-708; Âl-i İmran, 3/186, c. I, s. 732.

göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:) "Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!"[286]

Bu ve bundan sonraki âyetler hem sûrenin sona erdiğine işaret etmekte hem de özetini oluşturmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'e bakıldığında sûrelerinin ve konularının genel olarak öğüt ve ibret içeren âyetlerle sona erdiği görülmektedir. Aynı şekilde bu âyette de göklerin ve yerin yaratılışına dikkat çekilerek bundan ancak aklıselim sahiplerinin ibret alacağı vurgulanmış böylece inananların böylesi ibret alınacak olaylar karşısında nasıl bir tutum sergilemeleri gerektiği dua üslûbuyla gösterilmiştir. Burada yer alan üslup, sûrenin sonuna gelindiğine bir işarettir. Müfessirler tarafından Bakara sûresinin devamı olarak görülen bu sûre de tevhid, nübüvvet ve mead gibi temel inanç konularının yanı sıra hem Yahudi hem de Hıristiyanlara yapılan davet ağırlıklı olarak yer almıştır. Bu ve sûrenin sonuna kadarki âyetlerde de aynı hususlar özet bir şekilde ele alınmakta, Allah'ın gücü-kudreti, birliği, eşi ve benzerinin olmadığı ve yaratmasına dair deliller getirilmekte, böylelikle ölümden sonra dirilişin mümkün olduğuna işaret edilmektedir. Âl-i İmrân sûresinin ilk kısımlarında da bu şekilde bir özet verilmiş bunun ardından gelen âyetlerde tartışılan temel konulara mutabık, önsöz mahiyetinde Allah'ın, vahyin ve ölümden sonra yeniden dirilmenin hak olduğunu ifade eden deliller getirilmişti. Sûrenin son kısmına bakıldığı zaman aynı konulara temas veya işaret edilmek sûretiyle sûrenin kendi içerisindeki konu ve mesaj birlikteliğinin korunmuş olduğu görülmektedir.[287] Tüm bu izahatlar Âl-i İmrân sûresinin son kısmının tenâsüp çeşitlerinden hüsnü'l hatime kısmına girdiğine işaret etmektedir.

3.4. Nisâ Sûresi

Medine döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre dördüncü, nüzûl sıralamasında ise 92. sûre olup 176 âyetle Kur'an'ın en uzun sûreleri arasında yer almaktadır. İsmini, sûrede kadınlardan bahsetmesi hasebiyle muhtevasından almaktadır.[288]

3.4.1. Nisâ Sûresi ile Fâtiha Sûresi Arasındaki Münâsebet

Fâtiha sûresi Kur'an'ın hem özü hem de özeti olma özelliğine sahip olup bu sûrede müminler, *"(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi dosdoğru yola ilet"*[289] diye niyazda bulunmuştu. Fâtiha sûresinin, kulluğun nasıl yapılacağı ve doğru yol hakkındaki ayrıntıları Nisâ sûresinde üç ayrı alanda verilmektedir:

---

[286] Âl-i İmran, 3/190-191.
[287] Ayrıntılı bilgi için bk. Heyet, *Kur'an Yolu*, c. I, s. 739-747.
[288] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 7.
[289] Fâtiha, 1/5-6.

İlk olarak kadın ile erkek arasındaki ilişki ve aile hayatına dair konular. Bu başlık altında insanların tamamının tek bir nefisten var edilip, kadının da aynı şekilde bu nefisten yaratıldığı, insanların hemcinslerine karşı iyi muamele etmeleri, hem erkeğin hem de kadının akrabalık bağından kaynaklı hakları unutmamaları gerektiği ifade edilmiş; ister akraba, ister eş, ister yetim, isterse de hür ve câriye olsun kadınların hakları açıklanmış, aile hayatına dair kurallar ve miras hükümleri bildirilmiş ve bu hükümler gerekli yer ve durumlar söz konusu olursa müeyyidelere bağlanmıştır. İkinci olarak Müminler, Allah'a kulluk vazifelerini sadece kadın ile erkek ve aile ilişkilerinde değil aynı zamanda ister inanmış istersede inkâr etmiş olsun diğer bütün insanlarla olan ilişkilerinde de Allah'a kul olma bilinç ve şuurunu koruyacak, O'nun emirlerine uygun davranacaklardır. Bu bölüm altında sûrede temel haklar kısmına da giren canın ve malın korunması, bunlara yapılan saldırıların cezalandırılması; adaletin sağlanması, iyiliklerde bulunmak, karşılıklı yardımlaşma, emanete sadık kalma gibi konulara ve bunlara ait hükümlere yer verilmiş; Müslümanların "münafıklar, yahudiler ve müşrikler" ile olan ilişkilerine dair düstur ve hükümler getirilmiş; hicret etmenin hükmü izah edilmiş ve cahiliyeden kalan izlerin silinmesi teşvik edilmek sûretiyle alkollü içeceklerin kullanımının yasaklanmasına dair ilk adımlar atılmıştır. Son olarak da sûrenin çeşitli âyetlerinde vakit namazlarına, korku halindeki namazın nasıl kılınacağına, namaz için lüzumlu olan temizlik gibi ibadetlere hem ferdî hem de sosyal ahlâka dair kurallara değinilmiş; böylelikle sosyal kurumlar, kâideler ve düzenlemelerdeki amacın ideal bir "Allah-kul ilişkisi" sağlamaya, sadece Allah'a kul olmak isteyen kimselerin önündeki engelleri ortadan kaldırmaya mebnî olduğuna işaret buyurulmuştur.[290] Fâtiha sûresinde öz bir şekilde ifade edilen hususlar tıpkı Bakara sûresinde olduğu gibi Nisâ sûresinde de tafsilatlı bir şekilde ele alınmış olup iki sûre arasında icmâl-tafsil ilişkisi bulunduğu görülmektedir.

3.4.2. Nisâ Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Burada verilecek ilk örnek sûrenin birinci âyetidir. Allah'u Teâlâ meâlen şöyle buyurmaktadır: *"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir."*[291]

Heyet, Kur'an'ın çeşitli yerlerinde gelen "ey insanlar!" hitabının muhataplarının sadece müminler olmayıp tüm insanlar olduğunu açıklamış bu kısımla alakalı olarakta "Allah'a saygısızlıktan sakının" denmeyip "Rabbinizden sakının" buyrulmuştur diyerek iki

[290] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 8-9.
[291] Nisâ, 4/1.

cümle arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Bunu da "Allah ve ilâh" isminin, insanların yaratıcı ile kulluk ilişkisine, "Rab" isminin ise insan olarak yaratılmış olma ve geliştirilme ile uygun düşeceği şeklinde izah ederek bu ismin hem yaratmayı hem de yaratılmış olana belirli birtakım özellikler dâhilinde var oluş fırsatı vermeyi ifade ettiğini söylemişlerdir.[292] Bu âyette teşâbühü'l-etrafa örnek oluşturabilir.

Bu sûredeki bir diğer örnek *"Allah'ın kabul edeceği tövbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden pişmanlık getirenlerin tövbesidir; işte Allah bunların tövbesini kabul eder, Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir. Yoksa kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çattığında "Ben şimdi tövbe ettim" diyenlerle kâfir olarak ölenler için kabul edilecek tövbe yoktur. Onlar için acı bir azap hazırlamışızdır."*[293] âyetidir. Bu iki âyetin kendisinden önce geçen âyetle münâsebeti şu şekildedir: Bir önceki âyet olan 16. âyet zinâ suçu işleyen kimselerin tövbesi ile tamamlanmıştı. Bu iki âyette hangi tövbelerin kabul edililip edilmeyeceğini ve samimiyet içerip içermediğini açıklamaktadır. Buna göre tövbe hususunda da hak din İslam'a inananlar ve inanmayanlar olarak insanlar ikiye ayrılır. Hak din olan İslam'a inanmayan kimselerin tövbesi ona iman edip kabul etmektir; böylece iman, daha evvelki inkârcılık ile o hal içinde yapılmış günahların affedilmesini sağlar. Hak din olan İslam'a inanan kimseler bilerek ve kendi istekleriyle günah işlemiş olurlarsa bu kimselerin tövbesi de işlemiş oldukları günahlardan nedamet duymaları, samimi bir kalp ile Allah'a yönelip tekrar günaha düşmemek üzere kararlı bir şekilde söz vermeleriyle gerçekleşir.[294] Âyetler incelendiği ve yapılan açıklamalar dikkate alındığında ilgili örnek mudâdde kapsamında değerlendirilebilir.

Bu sûredeki diğer bir örnek *"Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Onu tanımamaları kendilerine emredildiği halde tâgutun önünde mahkemeleşmek istiyorlar. Şeytan da onları büsbütün saptırmanın yollarını arıyor. Onlara, 'Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin' denildiği zaman münafıkların senden iyice uzaklaştıklarını görürsün."*[295] âyetleriidir. Bu iki âyetin öncesinde yer alan 59. âyetle "inanların herhangi bir anlaşmazlığa düşülmesi halinde bunu Allah'a ve Peygambere götürmeleri" emredilmiştir. Örnek âyetlere bakıldığı zaman ise kalben inanmadıkları halde dil ile inandıklarını söyleyen münafıkların herhangi bir anlaşmazlık çıktığında nasıl bir yol tercih ettikleri anlatılmaktadır ve bu durumda olan kimselerin şahsında âdeta bir iman sınavı yapılmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye hicret edip burada yaşamasının ardından

[292] Ayrıntılı bilgi için bk. Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 9-12.
[293] Nisâ, 4/17-18.
[294] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 34.
[295] Nisâ, 4/60-61.

birtakım Yahudiler menfaat elde etmek için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iman etmiş gibi göründüler. İlk münafıklar arasında bahsedilen bu Yahudiler de yer aldığı için *"... senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenler"* ifadesi kullanılmıştır. Âyetin nüzul sebebinin birden fazla olduğuna dair rivâyetler mevcut olup bu sebeblerin hepsinde ortak olan nokta, inandığı veya inanmış göründüğü halde düştükleri anlaşmazlığı Allah'a ve Peygamber'e götürerek çözmeye rıza göstermemek, bu hususta bir başkasını, meselâ Kâ'b b. el-Eşref'i veya kâhin Ebû Bürde el-Eslemî'yi Allah ve Peygamber'inin yerine koymak ve onun çözdüğü sonuca rızâ göstermektir.[296] Getirilmiş olan örnek âyetler arasındaki tenâsüp, münafıkların kendilerine emredilmiş olmasına rağmen tâğutun önünde mahkemeleşmeyi istemelerini ifade eden cümlenin ardından bahsedilen bu konuya ara verilmiş ve akabinde şeytanında bu kimseler üzerindeki saptırmasına değinilip tekrar önceki konuya dönülmesi cihetiyle tenâsüp çeşitlerinden istidrada örnek gösterilebilir.

Bu sûrede getirilecek son münâsebet örneği kendisinden önce yer alan ve Übeyrik ailesinin yapılan hırsızlık suçunu örtmek ve bu günahı suçsuzların üzerine atmak için yapmış oldukları gizli görüşmeleri, yaptıkları fısıldaşmaları ve kalkıştıkları planları anlatan *"Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka verilmesini yahut bir iyilik yapılmasını ya da insanların arasının düzeltilmesini isteyenler müstesnadır. Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa biz ona ileride büyük bir karşılık vereceğiz."*[297] meâlindeki âyet olup özelde bu davranışı, genelde de buna benzeyen davranışları kınamaktadır. Çünkü bazı kimselerin gizli bir şekilde bir araya gelip konuşmaları veya diğer insanların yanında bir kenara çekilerek aralarında fısıldaşarak konuşmaları, genellikle orada olup şahit olan veya haber alan kimselerin meraklarını uyandırmakta, tecessüs etmelerine yol açmakta ve şüphe duyup töhmette bulunmalarını celbetmektedir. Hakikaten de insanların yanında açık bir şekilde konuşulmayan mevzuların gizlenecek bir yönü olduğu herkesçe malumdur ve bunun açıklanması çoğu kez insanlar için hayır barındırmaz. Bu gizli yapılan görüşmeler pek çok âyet[298] ve hadisler de[299] hoş görülmemiş, lüzumlu birtakım istisnalar haricinde müminlerin açık olmayı tercih etmeleri, içleri ile dışlarının bir olması; kitap, sünnet, idareciler ve halk karşısında samimi olup içtenlikle muamelede bulunmaları ve ikiyüzlülükten uzak durmaları istenmiştir.[300] Getirilmiş olan örnek âyette toplumsal açıdan ahlaki bir durum ele alınmış ve istisnai durumlar belirtildikten sonra bu hususlar çerçevesinde hareket edenlerin

---

[296] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 89; Nüzûl sebepleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Buhârî, "Şirb", 6-9; Müslim, "Fezâil", 129.
[297] Nisâ, 4/114.
[298] İlgili âyetler için bk. Mücâdele 58/8-9, 12; Tâhâ 20/62; Tevbe 9/78.
[299] İlgili hadisler için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Dâru Tûgi'n-Necat, 1422 by., "İsti'zân", 47; Müslim, "Selâm", 37-38.
[300] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 142.

Allah'ın büyük lütfuna erişeceklerinin bildirilmiş olması tenasüp çeşitlerinden istidrada örnek oluşturabilir.

Tezin bu bölümünde Nisâ sûresinde yer alan âyet içi ve âyetler arası münâsebet örneklerine yer verilmiş olup bu örneklerde tenâsüp çeşitlerinden tanzir, teşabühü'l-etraf, istidrad ve hüsn-i matlab bulunduğuna temas edilmiştir. Nisâ sûresinin Kur'an'ın en uzun sûreleri arasında olmasından dolayı kendisinde birçok tenasüp örnekleri bulunmaktadır.[301]

3.4.3. Nisâ Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Sûre, öz kızlara bile miras verimeyip mahrum edildikleri bir kültürde akrabalık bağı için belirleyici bir role sahip olan ana rahmine değinilerek başlamış[302] ve kadın (ana rahmi) vasıtasıyla birbirlerine mirasçı olan bazı akrabaların miras hakkındaki hükümlerini bildiren bir âyetle sona ermiştir.[303] Allah'u Teâlâ sûrede bildirmiş olduğu âyetlerle, kadınları da mirastan pay sahibi kılmış, İslam'ın kadınlara sağladığı haklar hususuna bir kez daha dikkat çekmiştir.[304] Münâsebetü'l ây ve's-süver konusu esbâb-ı nüzul ilmiyle ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde Kur'an'ın bir bütün olarak nazil olmayıp yaklaşık 23 yıl gibi bir zaman diliminde gönderildiği göz önünde bulundurulursa Nisâ sûresi gibi uzun bir sûrenin adeta tek seferde nazil olmuşçasına bir insicam içerisinde olması ve başı ile sonunun birbiriyle olan irtibatı Allah'ın kelamı olduğunun güzel örneklerinden biridir. Çünkü âyetler arasında görülen böylesi bir münâsebetin beşer sözü olması mümkün değildir.

3.5. Mâide Sûresi

Medine döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre beşinci, nüzûl sıralamasında ise 112. sûre olup 120 âyettir. İsmini, havârilerin isteğine binaen Hz. İsâ'nın (a.s.) dua etmesi üzerine gökten indirilen sofradan almaktadır.[305]

3.5.1. Mâide Sûresi ile Nisâ Sûresi Arasındaki Münâsebet

Mâide sûresi içerik yönüyle Nisâ sûresinin devamı mahiyetindedir. Nisâ sûresinin son kısmında yer alan Yahudi ve Hıristiyanların bâtıl inançları, davranış ve tutumları daha ayrıntılı ve ağırlıklı olarak bu sûrede ele alınmış ve bu konularda önemli açıklamalar yapılmıştır.[306]

---

[301] Nisâ sûresindeki diğer münasebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk. Nisâ, 4/48, c. II, s. 77-79; Nisâ, 4/59, c. II, s. 86; Nisâ, 4/86, c. II, s. 107.
[302] Nisâ, 4/1.
[303] Nisâ, 4/176; Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 7-8.
[304] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 197.
[305] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 199.
[306] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 200.

3.5.2. Mâide Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu başlık altındaki ilk örnek sûrenin ikinci âyetidir. Allah'u Teâlâ meâlen şöyle buyurmaktadır: *"...Mescid-i Harâm'a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir."*[307]

Sûrenin ilk âyetinde akidlerin yerine getirilmesi emredilmiştir. Bu âyetle de İslâm dininin en temel ahlâk ve hukuk ilkesi ortaya konmuştur. Böylece dini yönden kutsal kabul edilen değerlerin çiğnenmesi yasaklanmış ve bunun ardından da intikam duygusu ile hareket edililip herhangi bir insan hakkı ihlaline sebep olmaması gerektiği bildirilmiş; iman edenlerin ancak iyilik ve takvâ konusunda birbirlerine yardımcı olmaları; aksine günah işlemek, içinde taşımış olduğu öfkeye binaen intikam almak, düşmanlıkta bulunmak, insan haklarını ihlal gibi maksatlara yönelik fiillerinde birbirlerine yardımcı olmamaları ve Allah'a karşı saygıda bulunmaları emredilmiştir. Şâyet bu durumlar ihlal edilecek olursa uğrayacakları azabın ne denli şiddetli olacağı haber verilmiştir. Elbette yardımlaşma da dayanışma da sosyal hayatta bir gerekliliktir. Fakat bu yardımlaşmanın hem hukuk ve ahlâk kurallarına hem de insanlığın İslâmiyetçe de benimsemiş olduğu ortak değerlerine uygun düşmesi gerekmektedir. Bu ilkeler göz ardı edilerek yapılan yardımlaşmanın İslâm nezdinde hiçbir kıymeti yoktur. İslâm haksızlığa yapılan yardımı zulüm saymasının yanı sıra engellenmesini de emreder.[308] Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et!" buyurunca, "Ey Allah'ın resulü! Kardeşim mazlum ise yardım ederim, zalim ise nasıl yardım edeyim?" diye sorulmuş, Resûlullah da "Onu zulmetmekten engellersin, senin ona yardımın budur"* cevabını vermiştir.[309] Tüm bu açıklamalar ışığında örnek âyetin bir önceki âyetle arasındaki münaset, maksadın insan zihnine iyice yerleşmesini amaçlayan tanzir için bir örnek oluşturabilir. Tenasüp çeşitlerinden tanzir için getirilebilecek diğer bir örnek ise: *"Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkiyeti Allah'a aittir. O, dilediğine azap eder, dilediğini de bağışlar. Allah her şeye kadirdir."*[310] âyetidir.

Bu âyet ile kendisinden önceki âyet arasındaki münâsebet şöyledir: Örnekteki âyette bulunan soru, öncesinde yer alan âyeti[311] açıklama mahiyetindedir. Orada Allah'u Teâlâ, tövbe ederek halini düzelten kimselerin tövbelerini kabul edeceğini ve günahlarını

---

[307] Mâide, 5/2.
[308] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 208.
[309] Buhârî, "Mezalim", 4; "İkrâh", 7.
[310] Mâide, 5/40.
[311] Mâide, 5/39.

affedeceğini bildirmiştir. Bu âyette de sebebini açıklamak sûretiyle mülkün tamamının kendisine ait bulunduğunu, mülkünde dilediği tasarrufu yapıp istediği şekilde hükmetme yetkisine sahip olduğunu ve her şeye kadir bulunduğunu, bu nedenle dilediğini cezalandıracağını, dilediğini de affedeceğini ifade buyurmuştur.[312] Maide sûresinde getirilen diğer bir örnek ise:

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının."[313] âyetidir.

Görüldüğü üzere bu âyet ile Müminlere, Allah'ın rızasını kazanmak için hem kendilerini hem de başkalarını dünya hayatının helâl olan birtakım güzelliklerinden mahrum etme yoluna girmemeleri çağrısında bulunulmuştur. Bu çağrının yapılmış olma sebebi, 82. âyette[314] kendini ibadete adayan Hıristiyan din adamlarından müspet bir şekilde söz edilmesinin yanlış anlaşılmasını da önlemiş olmaktır. Nitekim bu iki âyetin nüzul sebebi olarak zikredilen olaylar, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında bile bazı müminlerin daha zâhidâne bir hayat yaşamak maksadıyla dünyadan el etek çektikleri, özellikle de yeme-içme, istirahat etme, giyim-kuşam, nikahlanma ve evlilik hayatının gerektirdiklerini uygulama konularında mahrumiyet içerisinde olmayı temel hayat felsefesi olarak kabul etmeye yöneldiklerini, hatta bazılarının zühd hususunda yarışa girdiğini, bunun neticesinde hem kendilerinin hem de aile bireylerinin zarar görmesi nedeniyle Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından uyarıldıklarını göstermektedir.[315] 82. âyette Hıristiyan din adamları hakkında müspet bir şekilde bahsedilmesinden kaynaklanacak olan yanlış anlaşılma örnek âyetle ortadan kaldırılmış ve bu yönüyle tenasüp çeşitlerinden ihtirasa güzel bir örnek oluşturmuştur.

Diğer örnek ise, *"Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm ile (diye bazı hayvanların işaretlenip kullanımdan alıkonması) ilgili bir buyruk koymamıştır. Fakat inkârcılar kendi uydurdukları yalanları Allah'a yakıştırmaya çalışıyorlar; onların çoğu akıllarını -kullanmıyorlar. Onlara 'Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin dendiğinde', 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter' derler. Ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolda gitmeyen kimseler olsa da mı?"*[316] âyetleridir.

---

[312] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 271.
[313] Mâide, 5/87-88.
[314] *"Kuşku yok ki iman edenlerin, insanlar içinde en amansız düşmanlarının yahudiler ve şirk koşanlar olduğunu göreceksin. Yine, onlar arasında iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da, "Biz hıristiyanız" diyenler olduğunu göreceksin. Çünkü bunların içinde (insaflı) keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar."* Mâide, 5/82.
[315] Abduh – Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakim Tefsiru'l Menar,* c. VII, s. 67-68; Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 329; Bu konuda bk. Buhârî, "Edeb", 86, "Teheccüd", 20; Müslim, "Sıyâm", 186, 188.
[316] Mâide, 5/103-104.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) herhangi bir açıklama yapmadığı hususlarda gereksiz birtakım sorular sormanın eleştirildiği 101-102. âyetlerin hemen ardından câhiliyeye ait bu âdetlerin de mahkûm edilmesi çok mânidardır. Her iki âyette yer alan uyarının ortak noktasını Heyet şöyle izah etmiştir: Din, Allah'ın iradesine mutlak sûrette teslimiyeti ifade eder. Peygamberler aracılığı ile bildirilenlerle yetinmeyip ister onları zorlamak sûretiyle yeni yükümlülüklerin gelmesine sebebiyet vermek, ister bazı düşüncelerin ve davranışların sanki Allah'ın muradıymış gibi gösterilip dine eklemeler yapmak, Allah'ın çizdiği yolu eksik ve yetersiz görüp beşer iradesini ilâhî iradenin üzerine çıkarmaya çalışmak anlamına gelmektedir. Bu durumda da din ve dindarlık gerçek anlamını kaybetmiş olur.[317] Görüldüğü üzere birbiri ardınca gelen iki âyet arasındaki ortak nokta Allah'ın iradesine mutlak sûrette teslimiyet olup bu benzeyiş tenasüp çeşitlerinden tanzire örnek olabilir.

Tezin bu bölümünde Mâide sûresinde yer alan âyet içi ve âyetler arası münâsebet örneklerine yer verilmiş olup bu örneklerde tenâsüp çeşitlerinden tanzir, teşabühü'l-etraf ve ihtiras bulunduğuna temas edilmiştir. Bununla beraber getirilmiş bir örnekte münâsebetü'l ây ve's-süver konusunun Kur'an ilimlerinden esbâbu'l nüzul ilmiyle münasebetine de işaret edilmiştir. Ayrıca Mâide sûresi getirilmiş olan örneklerin dışında da kendisinde birçok tenasüp örnekleri barındırmaktadır.[318]

3.6. En'âm Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 6. nüzûl sıralamasında ise 55. sûre olup 165 âyettir. Allah'ın birliğinin ağırlıklı olarak işlendiği sûrede, nübüvvet, vahiy, dirilme, bâtıl inançların reddi, doğru inancı elde etmenin yolları vb. itikadi konularla beraber çeşitli birtakım konulara yer verilmiştir.[319]

3.6.1. En'âm Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu sûrede getirilen ilk örnek 10. ve 11. âyetler arasındaki münâsebet örneğidir. Allah'u Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Senden önceki peygamberlerle de alay edilmiş, sonunda onlarla alay edenleri, alaya aldıkları şey (azap) kuşatıvermişti. De ki: Yeryüzünde dolaşın, sonra (hakikati) yalan sayanların sonunun nasıl olduğuna bakın!"*[320]

Müşrikler, hakikati daha yakından anlayıp kavramak gibi iyi niyet içeren sebeplerle değil, sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı çıkmış olmak, onu alaya almak, acze düşürüp

[317] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 349-350.
[318] Mâide sûresinde bulunan diğer münasebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk. Mâide, 5/12-14, c. II, s. 231-232; Mâide, 5/20, c. II, s. 244; Mâide, 5/25, c. II, s. 247-248; Mâide, 5/67, c. II, s. 311-312; Mâide, 5/106-108, c. II, s. 352-353; Mâide, 5/109, c. II, s. 359-360.
[319] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 368.
[320] En'âm, 6/10-11.

itibarını ortadan kaldırmak amacıyla bu tür tekliflerle geldikleri için 10. âyette Hz. Peygamber'e, (s.a.v.) kendisinden önce gönderilmiş peygamberlerin de böyle alaya alındıkları hatırlatılmakta, fakat yaşadıkları felâketlerden sonra alay ettikleri haberlerin ne denli kat'i gerçekler olduğunu acı bir şekilde anladıkları bildirilmekte olup; 11. âyetle de Mekke müşriklerine ve buradan hareketle peygamberlik ve vahiy hakikatini şüpheye düşürüp inkâr eden, alaya alan bütün insanlara, yeryüzünü gezip dolaşmaları, eskilerden kalan izleri ve onlardan kalan kalıntıları inceleyerek ilâhî hakikatleri yalanlamış olan kimselerin sonlarının nasıl olduğunu görmeleri tavsiye edilmektedir.[321] Tüm bu açıklamalar ışığında bu durum tenasüp çeşitlerinden teşabühü'l-etrafa örnektir.

Diğer bir örnek ise: *"Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebilmesi için kendisine ışık tuttuğumuz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu? İşte kâfirlere yaptıkları böyle güzel gösterilmiştir."*[322] âyetidir.

121. âyette müşriklerin, şeytanların telkinleri ile inanan kimselere karşı mücadele açmasından bahsedildikten sonra bu âyette, belirtilen iki kesimin yani müşrik ve mü'minlerin durumu parlak ve güzel bir temsille değerlendirilmektedir. Burada inananların İslâm'ı kabul etmelerinden evvelki durumu, ölü misali bir bütün olarak hayır ve faydadan mahrum kalmış olan kimsenin durumuna benzetilmiştir. Çünkü inkâr ve şirk, insanın hakkı bâtıldan ayırmak sûretiyle kurtuluş yolunu bulmasına mâni olur. Buna mukabil Allah'ın kendisine İslâm'ı nasip ederek ihsanda bulunduğu kişi ise, yeniden hayat bahşedilmiş insan gibi, hakikati hakikat olmayandan, doğru ve faydalı olanı yanlış ve zararlı olan şeyden ayırma imkânına kavuşmuştur; bunun neticesinde iman nuruyla hem zihni hem de kalbi aydınlanan kimsenin bu vesileyle yolu da aydınlık olur. Küfre saplanmış olan kimse için ise, inkârı devam ettiği müddetçe karanlıktan kurtulup felaha erme ümidi de kalmamıştır. 121. âyette ifade edildiği üzere inkârcılar, şeytanların yapmış olduğu vesveselerle muhâkeme ve değerlendirme kabiliyetlerini kaybetmeleri nedeniyle işledikleri çirkin ve kötü fiillerde artık kendilerine güzel gösterilmiştir.[323] Bu husus birbirinin zıddı olan iki durumun izahı olup mudâdde kapsamında değerlendirilebilir.

En'âm sûresinde yer alan diğer bir örnek ise: *"De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. İşte bunları Allah size emretti; umulur ki düşünüp anlarsınız. Rüşdüne erişinceye*

[321] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s.
[322] En'âm, 6/122.
[323] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 464.

kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin. Ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun. Allah'a verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alasınız diye Allah size bunları emretti. Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun; (başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte günahtan korunmanız için Allah bunları size emretti."[324] âyetleridir.

Getirilen örnekte yer alan âyetlerden önce müşriklerin herhangi bir temele dayanmayan hükümleri ve kuralları eleştirilmiştir ve bu âyetlerde de asıl benimsenip tatbik edilmesi gereken başlıca ilâhî kâideler ve hükümlere yer verilmiştir. İlki tevhid inancına, diğerleride sırasıyla anne babaya iyilik edilmesi, fakirlik korkusuyla çocuklarını öldürmemeleri, kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşılmaması, haklı bir sebep dışında Allah'ın yasaklamış olduğu cana kıyılmaması, olgunluk çağına erişinceye kadar yetimin malına sadece iyi bir tutumla yaklaşılması, ölçü ve tartıda adelete riâyet edilmesi, kişinin yakınları dahi olsa sözünde adil olması, Allah'ın ahdinin tam olarak yerine getirilmesi olarak ahlaka dair buyruklar olup son kısmında da bunların tamamını kapsayıcı küllî bir vazife olmak üzere, Allah'ın dosdoğru yoluna uyulması emredilmektedir. 151. âyetin başında yer alan *"Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım"* meâlindeki ifade muhatap kitlenin ilgisini, peşi sıra gelen ifadelerdeki ilkeleri kapsayan yolun tek doğru ve uyulması zorunlu yol olduğu hakikatine çekme gayesini gütmektedir.[325] 151. âyetin kendinden önceki âyetlerle münasebeti zıtlık ilişkisi sebebiyle mudâdde kapsamında değerlendirilebilir. Ayrıca âyet kendi içerisinde de benzer hususların peş peşe zikredilmesi sebebiyle tenasüp çeşitlerinden tanzir başlığı altında ele alınabilir.

Tezin bu bölümünde En'âm sûresinde yer alan âyet içi ve âyetler arası münâsebet örneklerine yer verilmiş olup bu örneklerin tenâsüp çeşitlerinden hangi kısma girdiklerine temas edilmiştir. Ayrıca En'âm sûresi getirilmiş olan örneklerin dışında da kendisinde birçok tenasüp örnekleri barındırmaktadır.[326]

3.6.2. En'âm Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Sûrenin ilk kısmından itibaren Allah'ın var ve bir oluşu ile ilim, irade ve kudretinin büyüklüğü ve her yönden mükemmel oluşu, İslâm'ın hak bir din, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) de hak bir peygamber olduğundan; bunlarla birlikte İslâm'a muhalif bütün yolların bâtıl olup

[324] En'âm, 6/151-153.
[325] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 486-489.
[326] En'âm sûresinde yer alan diğer münasebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk. En'âm, 6/12-13, c. II, s. 382-383; En'âm, 6/27-28, c. II, s. 392; En'âm, 6/40-42, c. II, s. 402-403; En'âm, 6/46-47, c. II, s. 405-406; En'âm, 6/84-86, c. II, s. 436; En'âm, 6/118, c. II, s. 462; En'âm, 6/128, c. II, s. 469.

ve bu yolların insanlar için hiçbir şekilde ne dünya hayatında ne de âhiret hayatında asla hayır getirmeyeceği konusunda, peşin yargılı olmayan kimseler için en doyurucu ve en tatmin edici açıklamalar yapılmış ve deliller verilmiştir. Burada getirilen ve sûrenin son beş âyetini oluşturan kısmında da sonuç mahiyeti taşıyan ifadelere yer verilmektedir. Allah'u Teâlâ meâlen şöyle buyurmaktadır: *"De ki: "Şüphesiz rabbim beni doğru yola, sapasağlam bir dine, Allah'ı bir bilen İbrâhim'in dinine iletti." O, ortak koşanlardan değildi. De ki: "Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin rabbi olan Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emrolundu ve ben (hak dine) teslim olanların ilkiyim." De ki: "Allah her şeyin rabbi iken ben O'ndan başka bir rab mı arayacağım?" Herkesin yaptığının sonucu kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez. Sonunda dönüşünüz rabbinizedir ve O, hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz gerçeği size haber verecektir. Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği şeylerde sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur. Şüphesiz rabbinin cezası çok çabuktur; yine O'nun bağışlaması ve rahmeti boldur."*[327]

Bu ifadelerde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hitaben, insanlar inansınlar veya inanmasınlar, kendisinin Allah'ın ihsan ettiği hidâyet sayesinde, başlıca ilkelerine bu sûrede de değinilen doğru yol üzere olduğunu, hem itikadî hem de amelî hükümleriyle dosdoğru, düzgün ve sapasağlam olan bir dine bağlandığını; bunun da, Araplarla birlikte Yahudiler ve Hıristiyanların sözde saygı gösterip inandıkları İbrâhim'in, (a.s.) bâtıl inanç ve bu inanç üzere yapılan uygulamalardan berî olan tevhid dini olduğunu; şirke düşen kimselerin putlara tapmalarına mukabil kendisinin hem namazıyla, niyazıyla, hem de kurbanıyla hayatta olduğu sürece tüm varlığıyla hayatını Rabbine adayıp kendi döneminde İslam dinine teslimiyet gösterenlerin ilki olduğunu, bu nedenle de Allah'tan başka birini kesinlikle tanrı kabul etmeyeceğini tam bir inanç ve güven içerisinde açıklaması emrolunmaktadır. Şüphesiz bu buyruk bütün müslümanlara yöneliktir. Herkes kendi yaptıklarının karşılığını görecek, hiçbir kimse diğerinin vebalini yüklenmeyecektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) tebliğ vazifesini yapmış, görevini eksiksiz bir şekilde yerine getirmiştir; bu nedenle inkâr ve kötülükler üzerinde direnen kimseler nihâyetinde Allah'ın huzuruna varacak ve iananlarla tartışmaya kalkışıp inkâr ettikleri hakikati o zaman Allah kendilerine en açık haliyle bildirecektir. Son âyete baktığımız zaman Allah'ın hem bütün insanlara hem de insanların bir kısmına ihsan etmiş olduğu üstünlüğü ve seçkin nimetleri hatırlattığını görmekteyiz. Buna göre dünyada birçok canlının nesli tükendiği halde yüce Allah, birbirlerinin peşi sıra yarattığı nesiller vasıtasıyla insanları birbirine halef kılmış; yeryüzünü insanla şenlendirmiş, onları dünyanın seçkin

[327] En'âm, 6/128.

varlıkları yapmıştır; bunların yanı sıra kimi insanlara, diğerlerine nisbetle dünyevî açıdan üstün dereceler de vermiştir. Fakat bunların hepsi bir imtihan sebebiyle olup hepsinin bir hesabı ve sorumluluğu vardır. Sûrenin son âyetiyle dolaylı bir şekilde, nesilleri birbirlerinin peşi sıra getirerek insan soyunu kıyamete değin devam ettiren Allah'ın, insanları âhiret hayatı için diriltmeye ve hesaba çekmeye de muktedir olduğu hatırlatılmakta ve sonunda Allah'ın cezalandırmasının çok hızlı olduğu ikazıyla inkârda ısrarcı olan kimseler bir kez daha uyarılırken, O'nun affedici ve esirgeyici bir Rab olduğu müjdesiyle de inananlar sevindirilmektedir.[328]

3.7. A'râf Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 7., nüzûl sıralamasında ise 39. sûre olup 206 âyettir. Adını, 46. ve 48. âyetlerinde geçtiği üzere cennetle cehennemin arasında bulunan yerin isminden almaktadır.[329]

3.7.1. En'âm Sûresi ile A'râf Sûresi Arasındaki Münâsebet

Hem üslûp açısından hem de muhteva bakımından kendisinden önce gelen En'âm sûresinin devamı gibidir. A'râf sûresinde de iman konuları, özellikle âhiretle ilgili mevzularla vahyin önemi, ataları herhangi bir sorgulama olmaksızın koşulsuz şartsız taklit etmenin yanlışlığı ve bunun zararları, müminlerle kafirlerin âhiretteki hallerinin mukayesesi, Allah'ın mutlak hükümranlığı, merhametinin genişliği gibi inanç konuları işlenir. Bunun yanında daha önceki peygamberlerin hayatlarından örnekler getirilerek onların iman uğruna verdikleri mücadeleleri gözler önüne serilir; yeri geldikçe müşrikler uyarılır, inananlarada sabır ile sebat tavsiye edilir.[330]

3.7.2. A'râf Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

A'râf Sûresinde getirilecek ilk örnek bu sûrenin 30. âyetidir: *"O, bir grubu doğru yola iletti, bir grup da sapkınlığa müstahak oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dost edindiler. Böyle iken kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlar."*[331]

Heyet bu âyetin tefsirine sûrenin ilk âyetinden buraya kadarki bölümünün bir sonucu mahiyetinde olduğunu ifade etmiştir ve aralarındaki münâsebeti izah ederek başlamıştır. Buna göre Allah'ın indirmiş olduğu gerçeklere tabi olan, nimetine şükreden, İblîs gibi asi olup isyana kalkışmayan ve O'nun buyruklarını yerine getiren, Hz. Âdem (a.s.) gibi bir hata

[328] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 496-497.
[329] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 498.
[330] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 498-499.
[331] A'râf, 7/30.

işlediğinde hemen tövbe eden, bağışlanma dileyen, şeytanın vesvesesine düşerek açıklık ve hayâsızlığa sapmayan, adaletle muamele edip daima dürüst olan, Allah'ın bir olduğunu kabul edip samimiyetle O'na kulluk eden, O'nun için namazı ikame edip dua eden topluluğa Allah hidâyetini ihsan etmiştir. Bunun tam zıttı olarak Allah'ın göndermiş olduğu vahye tabi olmayan, nimetlerine nankörlük eden, İblîs gibi gurur ve kibre kapılıp emre isyan eden, insanlara kin besleyip onları kıskanan, hem kötülük yapılması için kışkırtan hem de açıklık ve hayâsızlığı özendirip teşvik eden, şeytanın fitnesine aldanıp onu dost edinen; kötülüğün her türlüsünü, inkâr ve isyan edip edepsizliği işleyerek birde bunların atalarından gördükleri gelenekler olup, zaten böyle şeylerin de Allah'ın buyruğu olduğunu, yani yaptıklarının doğru ve iyi olduğunu iddia edip savunan topluluk için de sapkınlık yani dalâlet hak olmuş; bu kimseler kaçınılmaz olarak sapkınlığa düşmüşlerdir. Zira Allah'ı ve inananları bırakıp şeytanları kendilerine dost seçmiş olmalarına rağmen asıl doğru yol üzere olanlarında kendileri olduğu vehmine kapılmışlardır.[332] Tüm bu açıklamaların ışığında örnek âyetin sûrenin evvelinde yer alan âyetlerle münasebeti zıtlık ilişkisi mahiyetinde mudâdde kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Aynı tenasüp çeşidi âyetin kendi bünyesinde de bulunmaktadır.

Bu sûrenin bir diğer örneği ise: *"De ki: "Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."*[333] âyetidir.

Kendinden önce yer alan âyetlerde Allah'ın helâl kıldığı nimetleri haram kabul etmenin yanlışlığına işaret edilmişti. Getirilen örnek âyette de Allah'ın asıl haram kıldıklarının neler olduğu özetle belirtilmektedir. Böylece Allah yalnızca, en başta zina ve fuhuş olmak üzere, kötülüklerin gizlisini ve açığını, ahlâksızlıkları; diğer insanların malına, canına, namusuna, onur ve şerefine karşı saldırıyı; kendileri hakkında Allah'ın, hiçbir delil indirmediği birtakım şeyleri O'na ortak koşmayı ve sonuç olarak Allah hakkında hiçbir şekilde doğru bilgi ve delil olmaksızın "Allah bunları helâl ve şunları haram kıldı" gibi mesnetsiz sözler sarfetmeyi yasaklamıştır.[334] Bu husus tenasüp çeşitlerinden, insanın daha iyi anlamasına katkı sağlamak maksadıyla benzer hususların ard arda zikredilmesi anlamına gelen tanziri akla getirmektedir.

Diğer bir örnek ise: *"Ey Âdemoğulları! İçinizden âyetlerimi size anlatacak peygamberler gelir de (onları dinleyerek) kim kötülükten sakınıp kendini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Âyetlerimizi asılsız sayan ve büyüklenip onlardan*

---

[332] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 517.
[333] A'râf, 7/33.
[334] Ayrıntılı bilgi için bk. Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 520.

yüz çevirenlere gelince, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır."[335] âyetidir.

Bir önceki âyette peygamberi ve hak din olan İslam'ı yalanlayan kimselerin dünyadaki âkıbetleri bildirilmişti. Burada ise iyi ve kötü kimselerin âhiretteki durumları karşılaştırılmaktadır. Böylece her ne zaman Allah bir peygamber gönderip o peygamber de insanlara Allah'ın âyetlerini yani kendisi ile gönderilmiş olan kutsal kitabını açık bir şekilde delil ve hükümleriyle[336] ortaya koyduğunda muhatapları ya peygamberlerini ve onun tebliğ ettiklerini saygıyla benimseyip hallerini düzeltir veya bu gönderilmiş olanları yalan sayıp inkâr ederek tıpkı İblîs gibi kibre düşerek isyanlarını sürdürürler. Allah'u Teâlâ, âhirette bu topluluklardan birincisinin, korku ve üzüntüden güvende oldukları bir halde mutluluğa ereceklerini müjdelerken, ikinci topluluğu ise "ateş ehli" yani cehennem ashabı olarak nitelemektedir ve ebedîyen ateşten çıkamayacaklarını haber vermektedir.[337] Bu husus tenasüp çeşitlerinden, zıt hususların arka arkaya zikredildiği mudâddeyi akla getirmektedir.

A'râf sûresi getirilmiş olan örneklerin dışında da kendisinde birçok tenasüp örnekleri barındırmaktadır.[338] Tezin bu bölümünde A'râf sûresinde yer alan âyet içi ve âyetler arası münâsebet örneklerine yer verilmiş olup bu örneklerin tenâsüp çeşitlerinden hangi kısma girdiklerine temas edilmiştir.

3.8. Enfâl Sûresi

Medine döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 8., nüzûl sıralamasında ise 88. sûre olup 75 âyettir. Adını, ilk âyetinde geçen ve ganimetler anlamını taşıyan "Enfâl" kelimesinden almaktadır.[339]

3.8.1. Enfâl Sûresi ile Fâtiha Sûresi Arasındaki Münâsebet

Heyet, Enfâl Sûresinin tefsirine başlamadan evvel Fâtiha sûresi ile arasında bir münâsebet kurmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'in hem ilk sûresi hem özeti mahiyetinde olan Fâtiha sûresinde Allah'ın lütuf ve ihsanına mazhar olan kimselerle O'nun gazabına uğrayanlardan ve dalalete düşen kimselerden söz edilmiş, kulluğu yalnızca Allah'a yapan ve sadece Allah'tan yardım dileyen kimselere doğru yolu terk etmemeleri telkin buyurulmuştu. Ubudiyetten ayrılıp sapıklığa düşenlerin bazısı hak yolda sebat edenlere düşmanlık edip onlara hayat hakkı

---

[335] A'râf, 7/35-36.
[336] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 523.
[337] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 523.
[338] A'râf sûresinde yer alan diğer münasebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; A'râf, 7/29, c. II, s. 516; A'râf, 7/170, c. II, s. 622; A'râf, 7/196, c. II, s. 646-647; A'râf, 7/200-201, c. II, s. 651; A'râf, 7/203, c. II, s. 652-653.
[339] Heyet, Kur'an Yolu, c. II, s. 660.

tanımamaları nedeniyle geçmişten bugüne hak ile bâtıl yol üzerinde olan kimseler arasında mücadele devam etmiştir. Öyleki bazen savaş bu mücadelenin kaçınılmaz bir şekli olmuştur. Sûrenin temel konusu Bedir savaşı örneğinden hareketle genel itibariyle savaşın maksadı, barış, esirler ve ganimetle ilgili hükümlerdir. Kur'an'ın temel amacına bakıldığın da ise insanlara iman, ibadet ve ahlâka dair değerleri kazandırmaktır. Bu konulara dair hususlara yeri geldikçe sûrede yer verilmiştir.[340] Böylece Fâtiha sûresinde özet olarak verilen hususlar Enfâl sûresinde tafsilatlandırılmış olup bir yönüyle icmal-tafsil ilişkisi kurulabilirken diğer bir yönüyle de Fâtiha sûresinde genel hatlarıyla bahsedilen hususların Enfâl sûresinde de hususi olarak bahsedilmesi umum-husus ilişkisini oluşturmaktadır.

3.8.2. Enfâl Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu başlık altında yer verilen örnek: *"Firavun hânedanıyla onlardan öncekilerin yapageldikleri gibi bunlar da rablerinin âyetlerini yalanladılar, biz de günahları yüzünden onları helâk ettik. Firavun hânedanını da suya gömdük. Bunların hepsi hak hukuk tanımaz kimselerdi."*[341] âyetidir.

Bundan önce 52. âyette müşriklere yönelik yapılan bir uygulamanın tarihte yer alan örneğinden bahsedilmişti.[342] Bu âyet ise genel kaidenin, ilâhî âdetin, tarihte yaşanan bazı misal ve uygulamalarını hatırlatmaktadır. Âyetlerden anlaşıldığı üzere sosyal değişim her zaman düz bir çizgi üzerinde daima ileriye veya önce ileriye gidip sonra geriye doğru seyretmez. Sünnetullaha yani Allah'ın koymuş olduğu kanunlara göre değişimin en temel belirleyici âmilini ne tarih ne de insan iradesinin haricinde bir başka sebep olarak görmek mümkün değildir. İnsanlar hem fert hemde toplum olarak bakıldığı zaman inanç, ahlak ve zihniyet bakımından kendi iradeleriyle bir değişim yaşamaktadılar. Bu değişimin üst yapıda, kültür ve medeniyette de etkisi görülür ve değişmeler meydana getirir. Elbette bu durum kemale doğru olabilirken zevale doğru da olabilmektedir. Değişimin ilâhî kanunu ve kaidesi budur.[343] Örnek âyetin kendinden önceki âyetle münasebeti iki benzer durumun peş peşe gelmesi olup tanzir kapsamında ele alınabilir.

Enfâl sûresi getirilmiş olan bu örneğin dışında kendisinde başka tenasüp örnekleri barındırmaktadır.[344] Tezin bu bölümünde Enfâl sûresinden tanzir kapsamında değerlendirilebilecek bir örneğe temas edilmiştir.

---

[340] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 659.
[341] Enfâl, 8/54.
[342] *"Firavun hânedanıyla onlardan öncekilerin âdet haline getirdikleri gibi Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler, Allah da onları günahları yüzünden yakalayıp cezalandırdı. Allah güçlüdür, azabı çetindir."* Enfâl, 8/52.
[343] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 700.
[344] Enfâl sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Enfâl, 8/53, c. II, s. 700; Enfâl, 8/64, c. II, s. 707.

3.9. Tevbe Sûresi

Medine döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 9., nüzûl sıralamasında ise 110. sûre olup 129 âyettir. Adını, 104. âyetinde geçen tevbe kelimesinden almaktadır.[345]

3.9.1. Tevbe Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Sûrenin ilk örneği: *"Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir."*[346] âyetidir.

Tamahkârlıkları nedeniyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dahi adaletinden şüphe edecek kadar bayağılaşan bazı münafıklar veya haksız talepleri ve serzenişleriyle Hz. Peygamber'i (s.a.v.) üzen kimseler, 58-59. âyet-i kerimelerde eleştirilmesinin ardından burada, zekât gelirlerinin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından gelişigüzel taksim edilmediğine işaret edilmektedir ve müslümanlara bunların harcama yerlerinin neler olduğu ayrı ayrı gösterilmektedir.[347] Yapılan bu açıklamayla âyetin son kısmı Allah'ın her şeyi bilen ve hikmetle yöneten bir ilah olduğunun ifade edilmesi teşabühü'l-etraf çerçevesinde değerlendirilebilir.

Sûrenin diğer bir örneği ise: *"Bedevîlerden mazeret ileri sürenler kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah ve resulüne inanmayanlar da (münafıklar) oturup kaldılar. Onlardan inkârcı olanlara elem veren bir azap gelecektir."*[348] âyetidir.

Kur'an-ı Kerim şehirli-bedevî ayırımı yapmamasına rağmen bu kesimle ilgilenme nedenini, onları da eğitip ıslah etmek maksadı taşıdığı şeklinde izah etmek uygun olur. Nitekim aynı sûrenin 97. âyetinde bedevîlerin hem inkârcılık hem de nifakta ileri gittikleri genel olarak bildirildiği halde 99. âyetinde bu kimselerin içinde, imanında ve davranışlarında ihlaslı olanların vâr olduğuna dikkat çekilmiştir. 120. âyetinde de samimi bir şekilde iman etmiş kimselerle yakın ilişkileri olan bedevîler hakkında müspet ifadeler kullanılmıştır, böylelikle hem 97. âyetteki ifadenin kapsam alanı sınırlandırılmıştır hem de zikredilen ıslah hedefinin boş ve kuru bir hayalden ibaret olmadığına işaret edilmiştir.[349] Bu örneğin kendisinden sonra gelen âyetlerle arasındaki münasebet belirli bir konu çerçevesinde bir izahat olup tanzir kapsamında değerlendirilebilir.

---

[345] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. II, s. 716.
[346] Tevbe, 9/60.
[347] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 23.
[348] Tevbe, 9/90.
[349] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 48-49.

Tevbe sûresi getirilmiş olan örneklerin dışında da kendisinde birçok tenasüp örnekleri barındırmaktadır.[350] Tezin bu bölümünde Tevbe sûresinde yer alan âyet içi ve âyetler arası münâsebet örneklerine yer verilmiş olup bu örneklerin tenâsüp çeşitlerinden hangi kısma girdiklerine temas edilmiştir.

3.9.2. Tevbe Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Tenasüp çeşitlerinden hüsnü'l hatime kapsamında değerlendirilebilecek olan Tevbe sûresinin son kısmında: *"Buna rağmen yüz çeviririlerse de ki: "Allah bana yeter, O'ndan başka ilah yoktur, ben yalnız O'na güvenip dayanırım; O, büyük arşın sahibidir."*[351] âyeti yer almaktadır. Sûrenin başlangıcında Allah ve resulünden bildirime yer verilmişti. Son kısmında da Allah'u Teâlâ'nın Peygamberi aracılığıyla insanlığa yaptığı genel bir ikaz ile yüce arşın sahibinin kendisinden başka ilâh olmayan Allah olduğu vurgulanmaktadır.[352] Böylelikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) maneviyatı Allah'ın destek vaadiyle güçlendirilmektedir.

3.10. Yûnus Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 10., nüzûl sıralamasında ise 51. sûre olup 109 âyettir. Adını, Hz. Yûnus'un kavminin peygamberlerinin tebliğine uyarak ona iman etmeleri nedeniyle cezadan kurtulduklarını ifade eden 98. âyetten almaktadır.[353]

3.10.1. Yûnus Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu sûrenin ilk örneği: *"Bilesiniz ki göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Dikkat edin, Allah'ın olacağını bildirdiği şey gerçektir; ama onların çoğu bilmezler. Hayatı veren de alan da O'dur; sonunda O'na döndürüleceksiniz."*[354] âyetidir.

Getirilen bu iki âyet ile evren ve hayatın kaderi ile ilgili olarak toplu bir bakışı ortaya koymakta, dolaylı olarakta bu kaderi kudret elinde tutanın âhiret hayatını gerçekleştirmesini olanaksız görmenin abesliğine işaret etmektedir. Evren ve hayat ile ilgili bu sonuç Allah tarafından bildirildiğine göre kat'i sûrette olacaktır. Bunun aksini düşünmek –hâşâ– Allah'ın acziyet içerisinde olduğunu veya sözünde durmayacağını düşünmek ve kabul etmek anlamına gelir; böyle bir anlayış ise ancak cehalet sebebiyle olabilir. Bu nedenle 55. âyetin son kısmında âhireti inkâr eden kimseler kastedilerek, "Onların çoğu bilmezler" yani "delillerden habersiz olup, varlık ve olayların zahiriyle yetinip aldanırlar; neticede de gerçeğin derin

---

[350] Tevbe sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Tevbe, 9/22, c. II, s. 740; Tevbe, 9/53-54, c. III, s. 20-21; Tevbe, 9/90-99, c. III, s. 48-50.
[351] Tevbe, 9/129.
[352] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 78.
[353] Heyet, Kur'an Yolu, c. II, s. 79.
[354] Yûnus, 10/55-56.

bilgilerinden mahrum kalırlar" buyurulmuş; 56. âyetin son kısmında da Allah'a dönüşün varlığı bir kez daha teyit edilmiştir.[355] Böylece hem iki benzer hususun ard arda getirilmesi açısından tanzir kapsamında hem de âyetin evveliyle sonu arasındaki münasebet dikkate alındığında teşabühü'l-etraf kısmında değerlendirilebilir.

Bir diğer örnek ise: *"Mûsâ'ya ve kardeşine şöyle vahyettik: "Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın, evlerinizi ibadet mahalli yapın ve namazı kılın. (Ey Mûsâ!) İnananları müjdele."*[356] âyetidir.

Bu âyetin kendisinden önce gelen âyet ile münâsebeti ise şöyledir: Göç hazırlığı ile ilgili olarak birtakım işaretler taşıyan âyetin hemen arkasından namazı kılmalarının emredilmesi, göç zamanında çoğalacak meşguliyet nedeniyle ibadet görevini aksatmamaları için özel bir uyarı anlamını hatıra getirmektedir.[357] Nitekim anlatılan mevzunun tamamıyla bırakılıp başka bir konuya geçilmiş olması nedeniyle tenasüp çeşitlerinden tahallüs kapsamında değerlendirilebilir.

Yûnus sûresi getirilmiş olan örneklerin dışında da kendisinde birçok tenasüp örnekleri barındırmaktadır.[358] Tezin bu bölümünde Yûnus sûresinde yer alan âyet içi ve âyetler arası münâsebet örneklerine yer verilmiş olup bu örneklerin tenâsüp çeşitlerinden hangi kısma girdiklerine temas edilmiştir.

3.11. Hûd Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 11., nüzûl sıralamasında ise 52. sûre olup 123 âyettir. Hûd ismi sûrede beş kez geçmekte olup Hûd peygamberin putperest olan kavmine karşı vermiş olduğu mücadeleden bahsedilmesi nedeniyle bu isim verilmiştir.[359]

3.11.1. Hûd Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu başlık altında getirilecek ilk örnek: *"Arşı, su üzerinde iken hanginizin daha güzel davranacağını denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Eğer sen, "Öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz" desen kâfirler derhal, "Bu büyü gibi bir düzmecedir" derler.*[360] âyetidir.

Allah Teâlâ, bir önceki âyette ilim ve kudretinin nihâyetsiz olduğunu gösteren delilleri bildirdikten sonra, bu âyette de o sıfatlarının birer tecellileri ve eserlerinden olan hem gökleri

---

[355] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 113.
[356] Yûnus, 10/87.
[357] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 131-132.
[358] Yûnus sûresinde yer alan diğer münasebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Yûnus, 10/50-54, c. III, s. 111-112; Yûnus, 10/88-89, c. III, s. 132-133; Yûnus, 10/99-103, c. III, s. 139-140.
[359] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 142.
[360] Hûd, 11/7.

hem de yeri vâr edenin kendisi olduğunu ifade etmek sûretiyle, yine ilminin ve kudretinin bir sonu olmadığına işaret etmektedir. Âyette de geçen "gökler ve yer" ifadesinin bu ikisindeki diğer varlıkları da kapsadığında şüphe yoktur. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde gökler ve yer arasında bulunan varlıkları da kendisinin vâr ettiğini buyurmuştur.[361] Bu örnek tenasüp çeşitlerinden tanziri akla getirmektedir. Nitekim burada Allah'ın sıfatları peş peşe getirilen âyetlerle ve delilllerle izah edilerek muhatabın zihninde iyice yerleşmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Diğer bir örnek ise: *"Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları ateşe götürecektir. Gidilen o yer ne kötü! Onların burada da kıyamet gününde de lânet peşlerini bırakmadı; verilen "ödül" ne kötü!"*[362] âyetleridir.

Bu iki âyetten ilkinde yani 98. âyette Firavun ve onun ardına düşen halkın gittikleri yolun Firavun da dahil olmak üzere tamamını cehenneme götürecek bir yol olduğu bildirilmiş, 99. âyette de genel bir ifadeyle insanların tabi oldukları önderlerini ve rehberlerini dikkatlice ve bilinçli bir şekilde seçmeleri gerektiğine işaret edilmiştir.[363] Bu âyetle hem iki benzer hususun peş peşe getirilmesiyle tanzir akla gelmekte hem de *"Gidilen o yer ne kötü!"*denilmek sûretiyle arada başka bir konuya değinilip tekrar asıl konuya dönülmesiyle istidradı anımsatmaktadır.

3.12. Nahl Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 16., nüzûl sıralamasında ise 70. sûre olup 128 âyettir. Sûre ismini 68. âyette geçen ve bal arısı anlamına gelen nahl kelimesinden almaktadır.[364]

3.12.1. Nahl Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu sûredeki ilk örnek: *"O, geceyle gündüzü, ayla güneşi hizmetinize verdi; yıldızlar da O'nun emrine boyun eğmişlerdir. Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır. Sizin için yerden türlü renklerde bitirdiği şeyler de böyle; bunda da düşünüp taşınan bir topluluk için büyük ibret vardır."*[365] âyetidir.

Getirilen bu âyetlerden önce yer alan 11. âyetin sonunda *"İşte bunda düşünen bir topluluk için büyük ibret vardır."* buyrulduktan sonra 12. âyetin son kısmında *"Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır.";* 13. âyetin son kısmında da *"Bunda*

---

[361] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 149; meselâ bk. Furkan 25/59; Rûm 30/8; Duhân 44/38.
[362] Hûd, 11/98-99.
[363] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 196.
[364] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 375.
[365] Nahl, 16/12-13.

düşünüp taşınan bir kavim için büyük ibret vardır." buyurulmak sûretiyle insanın zihinsel kapasitesinin, âyetlerde yer alan "tefekkür, akletme ve tezekkür" kavramlarıyla ifade edilen işlevleri dikkate sunulmuştur. Tefekkür, "zihni sürekli olarak kullanmak ve varlığın gizli anlamlarını merhale merhale kavrama faaliyeti"; akletme, "duyu kapsamına dahil olan varlık ve olaylardan hareket etmek sûretiyle görülmeyen hakikatler ile ilgili bilgi edinme şeklindeki aklî gayret"; tezekküre gelince ise "üzerinde düşünülüp yoğunlaşılan varlıkların türlerini, kendilerine ait özelliklerini hatırlayıp bunu dikkate alarak gerçeği anlama çabası" için kullanılır. Böylece getirmiş olduğumuz örnek üç âyette de hem varlık hem de olaylardaki "âyet" kelimesiyle belirtilen gizli ve derin manaları ile delilleri anlayıp kavrayabilmek, nihâyetinde de insanın hem ilâhî hakikatlere hem de hidâyete ulaşabilmesi için mutlak sûrette zihnin sahip olduğu yeteneklerini ve aklını kullanması gerektiği ifade edilmiştir.[366] İnsanın zihinsel kapasitesinin aşamalarından bahseden ilgili âyetlerin peş peşe gelmesi, münasebet çeşitlerinden tanzir kapsamında değerlendirilebilir.

Bir diğer örnek ise: *"Biz bir şeyi murat ettiğimizde sözümüz "ol!" demekten ibarettir, o da hemen oluverir."*[367] âyetidir.

Nahl sûresi 38. âyette ifade edildiği üzere inkârcılar Allah'ın insanları yeniden dirilteceğinin aklen mümkün olmadığını düşünüyorlardı. Bu dünyanın fizik yasaları düşünüldüğünde bir olayın gerçekleşmesinin mümkün görülmemesi, onu gerçekleştirecek yetkin bir gücün olmaması anlamına gelir. Oysaki Allah'ın gücü düşünüldüğünde yetersizlikten veya imkânsızlıktan söz edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle âyette, *"Biz bir şeyi murat ettiğimizde "ol!" dememiz yeterlidir, o da hemen oluverir."* buyurulmuştur. Zira bunun tersini düşünmek ulûhiyyet kavramıyla örtüşmeyeceği gibi aynı zamanda çelişki oluşturur.[368]

Nahl sûresinde getirilmiş olan bu örneklerin dışında da birçok tenasüp örnekleri bulunmaktadır.[369] Tezin bu bölümünde Nahl sûresinde yer alan âyet içi ve âyetler arası münâsebet örneklerine yer verilmiş olup bu örneklerin tenâsüp çeşitlerinden hangi kısma girdiklerine temas edilmiştir.

---

[366] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 382-383.
[367] Nahl, 16/40.
[368] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 398.
[369] Nahl sûresinde yer alan diğer münasebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk. Nahl, 16/3-8, c. III, s. 379; Nahl, 16/41-42, c. III, s. 399-400; Nahl, 16/75-76, c. III, s. 422; Nahl, 16/95-96, c. III, s. 437-438; Nahl, 16/98, c. III, s. 439; Nahl, 16/104-105, c. III, s. 442; Nahl, 16/114, c. III, s. 448-449.

3.13. Kehf Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 18., nüzûl sıralamasında ise 69. sûre olup 110 âyettir. Sûre ismini 9-26. âyetlerde kıssasına yer verilen ve "mağara dostları" anlamına gelen Ashâb-ı Kehf'ten almaktadır.[370]

3.13.1. Kehf Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu sûrede getirilen örnek: *"İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar bilmelidirler ki, biz güzel iş yapanların ecrini asla zâyi etmeyiz. İşte onlara, altlarından ırmaklar akan adn cennetleri vardır. Onlar orada altın bileziklerle bezenecekler; ince ve kalın ipekli yeşil elbiseler giyecekler; orada tahtların üzerine kurulacaklardır. Ne güzel bir karşılık ne güzel bir konak!"*[371] âyetleridir.

Bu âyetlerden bir önceki âyette Allah Teâlâ, iman etmeyen kimselere verilecek olan cezayı bildirdikten sonra 30. âyette de *"Biz, güzel iş yapanların ecrini asla zâyi etmeyiz"* buyurmak sûretiyle kendisinin adaletini hatırlatmakta, inanıp iyi işler yapan kimselerin emeklerinin zayi olmayacağını, kendilerine bu çalışmalarının karşılığının tam bir şekilde verileceğini ifade buyurmaktadır. 31. âyete bakıldığında ise iman edip iyi işler yapan kimselere verilecek olan karşılığın neler olduğu tek tek bildirilmektedir. Âhiret hayatı da müminlere burada verilecek olan nimetler de öz ve yapı itibariyle insanların dünyada bildiği nesnelerden farklı olmaları nedeniyle insanlar bunları bilmektedirler.[372] Hem burada yer alan hem de buna benzer diğer âyetlerdeki tasvirlere bakıldığında[373] inanan kimseler için sonsuz hayatın ne denli konforlu, capcanlı ve rahat olduğunun temsilî birer anlatımı olduğu görülmektedir.[374] İki zıd hususun zikredildiği bu örnek tenasüp çeşitlerinden mudâddeyi akla getirmektedir.

3.13.2. Kehf Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Bu başlık altında getirilecek örnek: *"O inkârcılar, beni bırakıp kullarımı yardımcı edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi inkârcılar için bir konak olarak hazırladık!"*[375] âyetidir.

Bu âyetten sûrenin son kısmına kadar olan bölümde bulunan âyetler,[376] sûrenin sonucu mahiyetinde olup hem başlangıç kısmında işaret edilen hemde sûrenin içinde anlatılan kıssalar

---

[370] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 532-533.
[371] Kehf, 18/30-31.
[372] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 552.
[373] Hac 22/23; İnsân 76/21.
[374] Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. Bakara 2/25.
[375] Kehf, 18/102.
[376] Kehf, 18/102-110.

ve darb-ı mesellerle desteklenen temel fikri tekrar vurgulamaktadır. Sûrenin ilk kısmında (1-8. âyetler) Rububiyete dair konulara yer verilerek Allah Teâlâ'nın hem kutsiyetine hem de kemal sıfatlarına değinilmiş, Kur'an'ın yücelik ve üstünlüğü ile inanan kimselere verilecek olan benzersiz mükâfatın müjdesi ve Allah'a çocuk isnad ederek O'na ortak koşanların ikaz edilmesi konuları yer almıştır. İnkâr edenlerin inâdi bir tutumla iman etmeyişleri karşısında çok üzülen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu durumuna da işaret edilmiş, insanoğluna verilen dünya nimetlerinin imtihan nedeniyle verildiği, bu nimetlerin sonsuz olmayıp bir gün yok olup gideceği bildirilmiş ve kâfirler âhirete inanmaya davet edilmişlerdi. Sûrenin son kısmında da başlangıca bir atıf sadedinde temel konu tekrar ele alınmış, Arap edebiyatına bakıldığında konunun son kısmı ile baş tarafı arasındaki irtibatı gösteren ve "reddü'l-acez" diye ifade edilen sanata çok güzel bir örnek verilmiştir.[377] Ayrıca sûre: *"De ki: "Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın, sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın."*[378] nasihat içeriği ile tamamlanarak hüsnü'l hatimeye de örnek teşkil etmektedir.

3.14. Tâhâ Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 20., nüzûl sıralamasında ise 45. sûre olup 135 âyettir. Sûre ismini ilk âyetinde geçen hurûf-i mukattaa'dan almaktadır.[379]

3.14.1. Tâhâ Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu sûrenin ilk örneği: *"O gün -Rahmânın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseler müstesna- şefaatin bir yararı olmaz."*[380] âyetidir.

Bu âyetin öncesinde yer alan âyetlerde Allah'u Teâlâ kıyametin dehşetli hallerinden bahsetmiş ve ahiretin çetin bir gün olduğundan haber verip asla hiçbir kurtuluş yolu olamayacağını bildirmişti. Bu bilgilerin ardından getirilmiş olunan örnek âyette, insanın aklına gelebilecek ilk muhtemel düşünce olan başkalarından medet bekleme eğilimine işaret edilmek sûretiyle, şefaatin de yalnızca Allah'ın izin vermesi ve rızâsına bağlı bir durum olduğu hatırlatılmaktadır.[381] Görüldüğü üzere yanlış anlaşılmaya sebebiyet verecek durum, akabinde gelen âyetle ortadan kaldırılmış ve ihtirasa güzel bir örnek oluşturmuştur.

---

[377] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 583.
[378] Kehf, 18/110.
[379] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 622.
[380] Tâhâ, 20/109.
[381] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 653.

Diğer bir örnek ise: *"Sakın kendilerini sınamak için onların bir kesimini yararlandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine göz dikme! Rabbinin sana verdiği nimetler daha hayırlı ve daha kalıcıdır."*[382] âyetidir.

Bu âyette yapılan uyarı aslında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahsında müminlere olup 129. âyette işaret buyurulan beklentinin bir başka çeşidini, yani müminlerden bazılarının Allah'ın birliğini inkâr eden kimselerin refah içerisinde fahur bir şekilde yaşamalarına özenmiş olabilecekleri ihtimalini anımsatmaktadır. Örnek âyette ve buna benzeyen birçok âyette ifade edildiği üzere, bu dünya hayatındaki refah düzeyi sonsuz mutluluğun ve de Allah'ın hoşnut olduğunun göstergesi değildir; bu hayatın sınavdan ibaret olduğuda aşikardır. Fakat bu yaklaşım, Allah'ın rızasını kazanmanın dünya hayatını mahrumiyetler içinde geçirmeye bağlı olduğu şeklinde ters bir mantık yürütülmesine de izin vermez; tam tersine âyette yalnızca, Allah'a ve O'nun bildirmiş olduğu dinini kulak arkası edip geçici birtakım dünya nimetlerinin şaşasına kaptırmış olanların bu durumuna aldanılmaması ve onlara imrenip özenilmemesi istenmiş, bunun yanı sıra Allah'ın rızasına uygun bir şekilde kazanılmış olan maddî ve mânevî imkânların ise hem en iyisi olup hem de sonuçları bakımından en kalıcı olduğuna değinilmiştir. İnanan kimseler helâl yoldan elde ettiği dünya nimetlerinden faydalanır, diğer insanlara da yardımcı olur; yokluk ve yoksulluk içerisinde kalırsa çökmez, ayakta durabilmeyi, rabbine güvenmeyi ve O'nun hoşnutluğunu kazanma bilinci içinde sürur içerisinde olmasını bilir.[383] Böylelikle iki benzer husus ard arda zikredilerek tanzire örnek teşkil etmiştir.

Tâhâ sûresinde getirilmiş olan bu örneklerin dışında da birçok tenasüp örnekleri bulunmaktadır.[384] Tezin bu bölümünde Tâhâ sûresinde yer alan âyet içi ve âyetler arası münâsebet örneklerine yer verilmiş olup bu örneklerin tenâsüp çeşitlerinden hangi kısma girdiklerine temas edilmiştir.

3.14.2. Tâhâ Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Bu başlık altında getirilecek örnek: *"De ki: "Herkes beklemekte, siz de bekleyin bakalım. Dosdoğru yolda yürüyenler kimmiş ve hidâyete erenler kimmiş, yakında anlayacaksınız!"*[385] âyetidir.

Bu âyette sûrenin ilk kısmındaki hitabın maksadıyla bağlantılı olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve ona samimiyetle bağlı olan kimselere şu şekilde bir mesaj verildiği anlaşılmaktadır:

---

[382] Tâhâ, 20/131.
[383] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 661.
[384] Tâhâ sûresinde yer alan diğer münasebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Tâhâ, 20/25-50, c. III, s. 634-637; Tâhâ, 20/67-69, c. III, s. 641; Tâhâ, 20/115-128, c. III, s. 657-658.
[385] Tâhâ, 20/135.

Müslümanların âhirette hakikatlerin tamamının ortaya çıkacağına inanarak bunu beklemelerine mukabil, kendini kişisel arzu ve heveslerinin veya çevresel etkilerin girdabına bırakmış kimselerde inananların iddialarının boşa çıkacağı şeklinde bir beklenti içindedirler; tebliğ vazifesi hakkıyla uygulandıktan sonra onlar bu tutumlarında ısrar ediyorlarsa, imtihan yurdu olan dünya hayatında insana verilmiş olan seçim özgürlüğünün bir neticesi olarak bu kuruntularıyla yalnız bırakılmalıdırlar, fakat mutlaka bir gün gelecek ve hakikatleri bütün yalınlığıyla görüp anlayacaklardır.[386] Âyet kendi içerisinde mudâddeye örnek oluşturuken, sûrenin sonunun inanlara vadedilenlerin kat'i olduğunun vurgulanmasıyla hüsnü'l hatime kapsamında değerlendirilebilir.

3.15. Enbiyâ Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 21., nüzûl sıralamasında ise 73. sûre olup 112 âyettir. Sûrede on yedi peygambere yer verilmesi ve onların kavimleri ile aralarındaki münâsebetten bahsedilmesi nedeniyle sûreye 'peygamberler' anlamına gelen Enbiya ismi verilmiştir.[387]

3.15.1. Enbiyâ Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu başlık altındaki örnek: *"Yoksa O'ndan başka birtakım tanrılar mı edindiler? De ki: "Haydi delilinizi getirin! İşte benimle beraber olanların söylediği, işte benden öncekilerin söylediği!" Hayır, onların çoğu hakkı bilmezler; bunun için de inatla yüz çevirirler."*[388] âyetidir.

Önceki âyetlerde kâinatta Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığı aklî delillerle bildirilmişti; bu âyette ise Allah Teâlâ kendisine ortak koşarak şirke düşen kimselerden, hem Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verilen kitaptan hem de daha önceki peygamberlere verilmiş olan kitaplardan, iddialarını ispat edecek naklî delil getirmelerini istemektedir. Gönderilmiş olan bu kitaplar yerde de gökte de Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığını haber vermiştir. Fakat âyette ifade buyurulduğu üzere birçokları bu hakikati bilmezler ve öğrenmek istememeleri nedeniyle de ona sırt çevirirler.[389]

Enbiyâ sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka bir tenasüp örneği daha bulunmaktadır.[390]

---

[386] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 662.
[387] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 663.
[388] Enbiyâ, 21/24.
[389] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. III, s. 663.
[390] Enbiyâ sûresinde yer alan diğer münâsebet örneği için bk; Enbiyâ, 21/24, c. III, s. 705-706.

3.16. Mü'minûn Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 23., nüzûl sıralamasında ise 74. sûre olup 118 âyettir. Sûre adını inanan kimselerin seçkin özelliklerinden bahsedilmesi nedeniyle mü'minûn kelimesinden almaktadır.[391]

3.16.1. Mü'minûn Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Buradaki örnek: *"Biz hiç kimseyi gücünün yettiğinden fazlasıyla yükümlü kılmayız. Katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır, onlara haksızlık edilmez."*[392] âyetidir.

Bu âyetten önce yer alan bölümde belirtilen güzel davranışların ve hayırlı işlerde yarışmanın öneminden bahsedilmişti. Bu âyette ise bu işlerin insanlar için imkân dâhilinde olduğu ve Allah'ın insanlardan güçlerinin üzerinde bir şey istemediği bildirilmektedir. Ayrıca Kur'an'ın çeşitli yerlerinde de[393] insanlara güçlerinin üzerinde bir şeyin yüklenmesinin Allah'ın koymuş olduğu yasasına uymadığına, dolayısıyla böyle bir şeyin âdil olmadığına işaret edilmektedir.[394]

Mü'minûn sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışındaki başka bir tenasüp örneği daha bulunmaktadır.[395]

3.16.2. Mü'minûn Sûresinin Son Kısmı ile Arasındaki Münâsebet

Burada verilecek örnek: *"Gerçek egemenliğin sahibi olan Allah yüceler yücesidir. O'ndan başka tanrı yoktur. O, şerefli arşın sahibidir. Her kim Allah ile birlikte başka bir tanrıya taparsa -ki bu hususta hiçbir kanıtı olamaz- muhakkak sûrette o kişinin hesabı rabbinin katında görülecektir. Şu bir gerçektir ki inkârcılar iflah olmayacak! (Resulüm!) De ki: "Bağışla ve acı rabbim! Sen merhametlilerin üstünüsün."*[396] âyetleridir.

Sûrenin son kısmında yer alan bu âyetler, bütün sûrede ele alınan Tanrı'nın birliği ile aşkın kudreti ve âhiret hayatının gerçek olduğu konularında insanlara birtakım uyarılarda bulunmaktadır: Hem mutlak gücün hem de iktidarın yegâne sahibi olan Allah, eşi benzeri olmayan yüceler yücesidir; arşın tek başına sahibi odur. Bunun aksini düşünüp bu şekilde inananlar kesinlikle bunu kanıtlayamazlar. Durum böyleyken inkâra sapan kimseler kurtuluş imkânını kaybetmişlerdir. Sûrenin son âyeti de böylesine büyük bir mahrumiyetten koruması için Allah Teâlâ'nın engin bağışına ve sonsuz merhametine iltica etmeyi telkin etmektedir.[397]

---

[391] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 7.
[392] Mü'minûn, 23/62.
[393] Bakara 2/233, 286; En'âm 6/152; A'râf 7/42.
[394] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 30.
[395] Mü'minûn sûresinde yer alan diğer münâsebet örneği için bk; Mü'minûn, 23/15-16, c. IV, s. 15.
[396] Mü'minûn, 23/116-118.
[397] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 47.

Böylesi önemli bir hususta duanın telkin edilmesiyle biten sûre hüsnü'l hatimeye güzel bir örnek oluşturmaktadır.

3.17. Nûr Sûresi

Medine döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 24., nüzûl sıralamasında ise 102. sûre olup 64 âyettir. Sûre adını hem bir benzetme yapılmak sûretiyle Allah'ın nurundan bahseden 35. âyetten hem de Allah'ın insanlara ihsan edeceği nurdan nasibi olmayanlardan bahseden 40. âyetten almaktadır.[398]

3.17.1. Nûr Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Burada zikredilecek örnek: *"Ey iman edenler! Kendinizi tanıtıp izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Sizin için daha iyi olanı budur; umulur ki düşünüp anlarsınız. Eğer o evlerde bir kimse bulamazsanız -size izin verilmedikçe- oralara girmeyin. Size "(Kabul edemiyoruz,) dönün" denirse hemen dönün; bu sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir. İçinde kimsenin oturmadığı ve kendinize ait eşya bulunan evlere girmenizde sizin için bir sakınca yoktur. Allah açıkladığınızı da bilir, gizlediğinizi de!"*[399] âyetleridir.

İffet ve namus ile alakalı iftira edilmesini yasaklayan, bu davranışın ne denli büyük bir günah ve ağır bir kabahat içerdiğini açıklayan âyetlerin ardından ve iffeti muhafaza etmek için tedbirlerin neler olduğunu belirtilen âyetlerden önce her iki mevzuyla da sebep-sonuç ilişkisi olan bir konuya yer verilmektedir: Başka kimselerin evlerine girip çıkma kuralları. Bu kurallara ve ortaya konulan ihtiyat tedbirlerine uyulmaması durumunda bu evlere girip çıkan kimseleri görenlerin suizanda bulunmaları böylece tecessüs ve merak duygularının tahrik edilmesiyle birlikte başkalarının evlerine girip çıkan kimselerin bazı aile sırlarına şahit olmaları, ev sahiplerinin görülmesinden hoşnut olmayacakları bazı şeyleri görmeleri, girilme anında veya ileride birtakım olumsuz ve yasaklanmış duyguların ve niyetlerin meydana gelmesi gibi kötü neticeler ortaya çıkmaktadır.[400] Birbirleriyle alakası olan hususların peş peşe getirildiği bu âyetler tanzir kapsamında değerlendirilebilir.

Nûr sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka tenasüp örnekleri de bulunmaktadır.[401]

---

[398] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 48.
[399] Nûr, 24/27-29.
[400] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 65.
[401] Nûr sûresinde yer alan diğer münasebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Nûr, 24/30, c. IV, s. 69; Nûr, 24/32-33, c. IV, s. 76-77; Nûr, 24/39-40, c. IV, s. 85-86.

3.17.2. Nûr Sûresinin Son Kısmı ile Arasındaki Münâsebet

Bu başlığa örnek: *"Evet, göklerde ve yerde olan her şey şüphesiz Allah'a aittir. O şu andaki durumunuzu da O'na götürüldükleri zamandaki durumu da iyi bilir. O zaman kendilerine de yapıp ettiklerini bir bir haber verecektir. Allah her şeyi bilmektedir."*[402] âyetidir.

Sûrenin adını da kendisinden aldığı ve belirleyici âyeti "nur âyeti"dir. Nur âyetiyle Allah'ın kendi varlığı ve O'nun yaratması sayesinde var olduğumuz, Allah'ın bilgisi ve bizleri bilgilendirmesi sayesinde zulûmattan nûra çıkıp hakikati bulduğumuz bir benzetme yapılmak sûretiyle açıklanmıştı. Bu hakikat sûrenin son kısmında da ele alınmış ve Allah'ın her şeyi bildiğini, bu dünyada O'nun irşadına ve hidâyetine kulağını ve gönlünü tamamiyle kapatan kimselere âhirette bütün yaptıklarını, kabule mecbur olacakları bir şekilde bildireceğini vurgulamaktadır.[403]

3.18. Ankebût Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 29., nüzûl sıralamasında ise 85. sûre olup 69 âyettir. Sûre adını Allah'tan başkasına güvenen kimselerin bu durumlarının örümcek ağına güvenerek buna dayananlara benzetilmesi nedeniyle 41. âyette geçen Ankebût kelimesinden almaktadır.[404]

3.18.1. Ankebût Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Buraya getirilebilecek örnek: *"Allah'tan başka varlıkların korumasına sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer: Örümcek, (ağını) kendine bir yuva edinir, ama yuvaların en çürüğü de örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi! Allah, onların kendisini bırakıp da ne türlü şeylere yalvarıp yakardıklarını şüphesiz bilmektedir. O, azîzdir, hakîmdir.*[405] âyetleridir.

Puta tapan kimselerin dinlerinin ne denli anlamsız ve çürük olduğunu; onların tanrı kabul ederek inanıp bağlandıkları, sığınıp güvenerek medet umdukları nesnelerin faydadan yoksun olduğunu bildiren âyet, daha genel bir şekilde Allah'ı bırakıpta O'nun dışındakileri tanrı kabul eden veya bu şekilde açıkça olmasa dahi, tutum ve davranış biçimleriyle bir beşere –olağan ve mâkul sayılabilecek saygı sınırlarını ihlal ederek– tanrıymışcasına bağlanan ve yalnızca Allah'tan bekleyebileceği tüm yardım ve desteği ondan beklemek sûretiyle insanın, düşmüş olduğu büyük yanılgıyı dikkat çekici bir benzetmeyle anlatmaktadır. Örnekte yer alan

[402] Nûr, 24/64.
[403] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 104.
[404] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 250.
[405] Ankebût, 29/41-42.

son âyet, bu tür sapkın inanç ve yanlış davranışta olan kimselere bir ikazdır. Örnek âyetlerin ilkinde Allah'tan başkasını dayanak edinen kimselerin sığınıp güvendikleri dayanaklarının ne denli zayıf olduğundan bahsedilmişti. İkinci âyetin son kısmında ise Allah'ın özellikle azîz (sınırsız düzeyde güçlü) ve hakîm (kusurdan uzak hüküm ve hikmet sahibi olan) isimlerine vurgu yapılmakla şu hakikate işaret edilmiştir: Allah, uydurma tanrıları, fânî varlıkları tek ve yegâne İlah olan kendisinin yerine koyarak bu tanrılara dayanıp güvenen kimseleri, sonsuz gücüyle hikmetinin gerektirdiği bir şekilde cezalandıracaktır. Nitekim daha önceki âyetlerde kıssalarına yer verilen kavimler bu cezayı tatmışlardır.[406] Fakat buna karşılık sadece Allah'a sığınıp O'nu koruyucu (velî) bilen kimseler, O'na inanıpta bağlananlar, yeryüzünde başka hiçbir şeyle kıyas edilemeyecek derecede emin ve yararlı bir sığınak edinmişlerdir. Böylelikle bu kimseler, kendilerine eksiklikten uzak tam bir güveni, sonsuz huzur ve mutluluğu lütfedecek olan bir velînin, hudutsuz güç ve hikmete sahip olan bir koruyucunun himayesini bu seçimleri sebebiyle hak etmişlerdir.[407] Bütün bu açıklamaların ışığında getirilen örnek âyetlerin kendisinden önceki âyetlerle benzer hususların zikredilmesi bağlamında tanzir ve örnek âyetin kendi bünyesinde teşabühü'l-etrafın varlığından bahsedilebilir.

Ankebût sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka tenasüp örnekleri de bulunmaktadır.[408]

3.19. Rûm Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 30., nüzûl sıralamasında ise 84. sûre olup 60 âyettir. Sûre adını 2. âyetinde geçen 'Rûm' kelimesinden almaktadır.[409]

3.19.1. Rûm Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu sûrede getirilen ilk örnek: *"Allah, varlığı ilkin yaratır, sonra bunu tekrar eder. Sonunda da O'na döndürüleceksiniz."*[410] âyetidir.

Bu âyetin başı ile sonu arasında teşabühü'l-etrafa örnek vardır. Nitekim âyet-i kerime de Allah Teâlâ'nın mahlûkatın tamamını hiçbir ortak ve yardımcıya muhtaç olmaksızın ve de herhangi bir temel maddeye gereksinim duymadan tamamen kendi eşsiz gücü ve kudretiyle baştan yarattığı, bunları yok etmesinin ardından da tekrar aynı şekilde yaratma güç ve

---

[406] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 270.
[407] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 270-271.
[408] Ankebût sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Ankebût, 29/12-13, c. IV, s. 258-259; Ankebût, 29/39-40, c. IV, s. 269; Ankebût, 29/50-60, c. IV, s. 279-282; Ankebût, 29/64, c. IV, s. 285; Ankebût, 29/67-68, c. IV, s. 286.
[409] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 287.
[410] Rûm, 30/11.

kudretine sahip olduğu belirtilmektedir.[411] Allah'u Teâlâ'nın tekraren yaratmasındaki maksad, tabiatta var olan devamlı yenilenmenin aynı şekilde O'nun irade ve kudretiyle meydana geldiğine veya kıyametin kopmasının ardından dirilişe ya da bahsedilen durumun her ikisine de işaret edilmiş olabilir. Örnek âyetin sonunda ifade edildiği üzere bunlardan bahsedilmesindeki asıl gaye, insanın hem ilk yaratılış hem de yeniden yaratılışla ilgili olarak bu gelişmelerin tamamının hikmeti üzerinde düşünmesini sağlayarak nihâyetinde mutlak kemal sahibi olan Allah'ın huzuruna çıkarılmanın da hesap vermenin de kaçınılmaz bir durum olduğunu hatırlatmaktır.[412]

Diğer bir örnek ise: *"Sizi güçsüz yaratan, güçsüzlüğün ardından kuvvet veren, kuvvetli halinizden sonra da güçsüz hale getiren ve yaşlandıran Allah'tır. O dilediğini yaratır. O hakkıyla bilendir, üstün kudret sahibidir."*[413] âyetidir.

Bundan önceki âyetlerde ilâhî güç ve kudretin âfakta yani dış âlemde gözlemlenebilen delillerinden bahsedilmişti. Burada ise insanın enfüste yani özbenliğinde tesbit edebileceği kanıtlara dikkat çekilmektedir.[414] Bahsedilenlerin özeti, kişinin kendi hayatının olağan akışında geçirmiş olduğu evreleri iyi bir şekilde incelemeye tâbi tutmasından ibarettir. Yaratılışının başlangıcında insan, aşılanmış bir yumurta yani zigot olduğunu, çeşitli aşamalardan geçtikten sonra güçlü ve kuvvetli olduğu dönemine ulaştığını, fakat hiç bir kimsenin –şâyet yaşlılık dönemine erişeceği bir ömür verilmişse– gençlik çağındaki bu güç ve kuvvetini aynı şekilde koruyamadığını, hele de hiçbir kimsenin dünya hayatında sonsuza değin kalamadığını tefekkür ederse, bunların tamamının varlıklar âlemine sahip ve egemen olan üstün ve kendisine karşı konulamaz bir iradeden neşet ettiğini anlar. Aynı sürecin bir benzerinin, içinde yaşamış olduğu kâinatı düşündüğünde de var olduğunu ve onun da bir nihâyeti olduğunu kabullenmekte güçlük çekmez.[415] İki benzer hususun izah edildiği bu âyetler tanzire örnek teşkil edebilir.

Rûm sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka tenasüp örnekleri de bulunmaktadır.[416]

---

[411] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 297.
[412] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 297.
[413] Rûm, 30/54.
[414] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 327.
[415] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 327-328.
[416] Rûm sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Rûm, 30/32, c. IV, s. 315-316; Rûm, 30/37-40, c. IV, s. 317-319.

3.20. Lokmân Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 31., nüzûl sıralamasında ise 57. sûre olup 34 âyettir. Sûre adını 12 ve 13. âyetlerde geçen Hz. Lokman'ın adından almaktadır.[417]

3.20.1. Lokmân Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Buraya getirilebilecek örnek: *"Bunlar, güzel işlerin peşinde olanlara hidâyet ve rahmet kaynağı olan hikmetli kitabın âyetleridir. Namazlarını özenle kılan, zekâtı veren ve âhirete kesin olarak inananlar; işte onlar rableri tarafından gösterilen doğru yol üzerindedirler; kurtuluşa erenler de yalnız onlardır."*[418] âyetleridir.

Bu âyetlerdeki münâsebet, kelimler ve bu kelimelerin arasındaki irtibat üzerinden yapılmaktadır. Kitap ile kastedilen Kur'an-ı Kerîm veya Kur'an'ın, Lokmân sûresinden önce inmiş olan kısmıdır. Aynı âyette Kur'an'ın bir niteliği olarak ifade edilen hakîm kelimesi, kendisinde en doğru ve en faydalı bilgilerin olduğunu ifade eder; 3. âyette yer alan hüdâ ve rahmet kelimeleride bu manayı açmaktadır. Kur'an âyetleri bütün insanlar için gönderilmiş olmasına ve onlar için bir nimet özelliği taşımasına rağmen bu âyetlerden sadece "güzel işler peşinde olanlar" faydalanabileceklerdir. 4. âyette de bu nimetten yararlanan kimselerin özellikleri namazı itinalı bir şekilde kılmak, zekâtı vermek ve âhiret gününe kat'i olarak inanmak şeklinde özetlenirken, burada Allah'a iman etme şartına açıkça değinilmesine lüzum görülmemiştir. Bunun nedeni 3. âyetin son kısmında yer alan ve muhsin kelimesinin de masdarı olan ihsan kavramının Allah'a imanı da içeriyor olmasıdır.[419] Nitekim ihsan kavramı bir hadiste, *"İhsan Allah'a O'nu görüyormuş gibi ibadet etmektir"* [420] buyurulmuştur. Bu örnek kendisinden önceki âyetlerden sonra "bunlar" ifadesiyle başlıyor olması yönüyle tenasüp çeşitlerinden intikale örnek teşkil edebilir. Ayrıca örnek âyetler arasında benzer durumların peş peşe gelmesiyle tanziri de kapsamaktadır.

Lokmân sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka tenasüp örnekleri de bulunmaktadır.[421]

---

[417] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 330.
[418] Lokmân, 31/2-5.
[419] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 331.
[420] Buhârî, "Îmân", 37; Müslim, "Îmân", 5-7.
[421] Lokmân sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Lokmân, 31/20-22, c. IV, s. 342-343; Lokmân, 31/25-33, c. IV, s. 343-344.

3.21. Secde Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 32., nüzûl sıralamasında ise 75. sûre olup 30 âyettir. Sûre, 15. âyetinde inanan kimselerin teslimiyet ve tevazu ile secdeye kapanmalarından bahsedilmesi nedeniyle bu ismi almıştır.[422]

3.21.1. Lokmân Sûresi ile Secde Sûresi Arasındaki Münâsebet

Lokmân sûresinin son kısmında Allah'ın birliğinin delillerine ve bu dünya hayatının ardından gelecek olan âhiret gerçeğine değinilmişti. Secde sûresine de inancın önemli basamaklarından biri olan peygamberlere ve onların tebliğ ettiklerine iman konusuyla başlanmıştır.[423] Sûre başta olduğu gibi sonda da ilâhî kudretin delilleri üzerinde düşünme çağrısına temel teşkil eden örneklerle sona ermiştir. Öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğuna dikkat çekilen sûrede hakiki müminlerin özellikleri ve kavuşacakları nimetlerle inkârcılıkta ısrar edenlerin karşılaşacakları cezalar üzerinde durulmuştur.[424]

3.21.2. Secde Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu başlığa getirilecek örnek: *"Âyetlerimize yürekten inananlar ancak o kimselerdir ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve rablerini hamd ile tesbih ederler. Korku ve ümit içinde rablerine ibadet ve dua etmek üzere vücutları yatak görmez, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah için harcarlar. Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez. İman etmiş kimse günaha batmış kimse gibi olur mu? Bunlar elbette eşit değildirler. İman edip iyi işler yapanlar için, yapmış olduklarına karşılık, hazır olarak onları bekleyen, huzur içinde kalacakları cennetler vardır.*[425] âyetleridir.

İnkâr eden kimselerin hakikatleri açık bir şekilde gördükten sonra *"Artık kesin olarak iman ettik"* diyeceklerini, fakat bunun Allah katında hiçbir değer ifade etmediğini bildiren âyetlerin ardından getirilen bu âyetlerde, kimlerin gerçek anlamda iman etmiş olduğu açıklanmakta, bu kapsamdakilerin beğenilip övülen hallerinden ve kendileri için hazırlanmış olan nimetlerin benzersiz oluşundan söz edilmektedir. Bu durumda gerçek müminler, sırf Allah'ın katından geldiği için O'nun âyetlerine teslimiyet gösterenlerdir. İnananların övgüyle bahsedilen özelliklerinin başında büyüklük taslamamaları, Allah'ın âyetlerine karşı derin bir saygı içinde bulunmaları ve rablerini hamd ile tesbih etmeleri gelmektedir. Şüphesiz bu da kişinin yalnızca, kendisi için en büyük kıymetin Allah'u Teâlâ'ya kul olma bilincinde

[422] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 346.
[423] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 346.
[424] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 344-345.
[425] Secde, 32/15-19.

yattığını anlaması durumunda kainattaki yerini doğru belirleyebileceğini ve insanın onuruna yaraşır bir hayat yaşamayı başarabileceğini göstermektedir.[426] Peş peşe gelen iki zıt hususun anlatıldığı bu örnek âyetler mudâdde kapsamında değerlendirilebilir.

Secde sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka tenasüp örnekleri de bulunmaktadır.[427]

3.21.3. Secde Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Burada getirilebilecek örnek: *"Muhakkak ki rabbin, ihtilâf edip durdukları hususlarda kıyamet günü onların arasında hükmünü verecektir. Halen yurtlarında gezip dolaştıkları, kendilerinden önceki nice nesilleri yok etmiş olmamız, onların doğru yolu görmelerini sağlamadı mı? Bunlarda elbette ibretler var. Hâlâ kulak vermeyecekler mi? Görmediler mi ki biz, kupkuru yerlere suyu ulaştırıyoruz da onunla gerek hayvanlarının gerekse kendilerinin yediği ekini çıkarıyoruz. Hâlâ ibret gözüyle bakmayacaklar mı? "Eğer söylediğiniz doğru ise bu hüküm ne zaman?" diye soruyorlar. De ki: "İnkâr edenlere o hüküm günü inanmaları fayda vermeyecek ve kendilerine mühlet de tanınmayacak! Artık sen onlara aldırma ve bekle. Zaten onlar da bekliyorlar."*[428] âyetleridir.

Sûre, Allah tarafından gönderilen haberleri düzmece olarak niteleyen inkârcılara kainattaki olaylar ve bunları yöneten yüce kudret üzerinde düşünmeye davet ederek başlamıştı. Sûrenin son kısmı da bununla örtüşen bir içerikle bitmektedir. Şöyleki; yapılan tüm ikaz ve uyarıları dikkate almayan ve iman etmemek hususunda direnen kimseler için acı bir âkıbetin kat'i olduğu ve nihâyetinde peygamberin de bu hususta tebliğden başka yapacak hiçbir şeyi kalmadığı ifade edilerek son bulmuştur.[429]

3.22. Sebe' Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 34., nüzûl sıralamasında ise 58. sûre olup 54 âyettir. Sûre ismini 15. âyetinde geçen ve Yemen'de bulunan bir toplumu anlatan Sebe' kelimesinden almaktadır.[430]

---

[426] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 355.
[427] Secde sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Secde, 32/18, c. IV, s. 357; Secde, 32/23, c. IV, s. 359-360.
[428] Secde, 32/25-30.
[429] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 360-361.
[430] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 408.

3.22.1. Sebe' Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu başlıktaki örnek: *"Sizi bize yaklaştıracak olan ne servetiniz ne evlâtlarınızdır. Ama iman edip dünya ve âhirete yararlı iş yapanlar başka, yaptıklarına karşılık onlara kat kat fazlası mükâfat vardır ve onlar köşklerde huzur ve güven içinde yaşayacaklar."*[431] âyetidir.

Bundan önceki âyetlerde maddi varlık ve nüfuzunu her durumda kurtuluşun bir teminatı gibi görenlerin hakikatten tamamıyla uzak bu düşünceleri, rızkı verenin Allah'u Teâlâ olduğunu unutmalarından dolayı eleştirilmişti; bu âyette ise tanınmış olan bu imkânların insanı Allah'a yaklaştırma ve O'nun rızasını kazanma hususunda ölçü olamayacağı; fakat bu imkânlar kuvvetli bir imana dayalı bir şekilde sergilenen iyi ve güzel davranışlara dönüştürüldüğünde Allah'u Teâlâ'nın katında kıymet bulacağı ifade edilmektedir.[432] Bu açıklamalar ışığında örnek âyetin kendisinden önceki âyetlerle tenasübü mudâdde kapsamında değerlendirilebilir.

3.22.2. Sebe' Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Burada getirilen örnek: *"Korkuya ve telâşa kapıldıklarında onları bir görsen! Artık kaçış-kurtuluş yoktur, yakın bir yerden yakalanmışlardır. "Artık ona inandık" diyecekler; ama (dünyaya) bu kadar uzak bir yerden (kurtarıcı bir imana) kavuşmak ne mümkün! Daha önce onu inkâr etmişlerdi, gayb hakkında da körü körüne atıp tutuyorlardı. Artık kendileriyle arzuladıkları arasına bir set çekilmiştir; tıpkı daha önce benzerlerine yapıldığı gibi. Çünkü onlar sürekli şaşkınlığa iten bir kuşku içindeydiler."*[433] âyetleridir.

Sûrenin ilk kısmında kıyametin kendi başlarına gelmeyeceğini iddia edenlerden bahsedilmişti; bu son âyetlerde de inkâr edenlerin kendisinden kaçışı ve kurtuluşu olmayan o güne yakalanmanın her türlü ızdırabı ve telâşı içindeki durumları tasvir edilmektedir.[434]

3.23. Fâtır Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 35., nüzûl sıralamasında ise 43. sûre olup 45 âyettir. Sûre ismini ilk âyetinde yer alan ve "yaratan" manasına gelen fâtır kelimesinden almaktadır.[435]

---

[431] Sebe', 34/37.
[432] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 440; Sebe' sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Sebe', 34/15-17, c. IV, s. 425; Sebe', 34/20-21, c. IV, s. 431-432.
[433] Sebe', 34/443-444.
[434] Ayrıntılı bilgi için bk. Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 443-444.
[435] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 445.

3.23.1. Fâtır Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu bölümdeki örnek: *"Onlara yalvarsanız duanızı işitmezler, işitseler bile size karşılık veremezler. Kıyamet günü de onları (Allah'a) ortak koşmanızı kabullenmezler. Hiç kimse sana, her şeyden haberdar olan Allah gibi bilgi veremez."*[436] âyetidir.

Önceki âyetin son kısmında Allah'ı bırakıpta ilah edinilerek kendilerine tapılan varlıkların âcizliği, hiçbir şeye mâlik ve sahip olamadıkları ve hükmedemediklerinden bahsedilmişti. Bu âyetle de kendilerinden yardım beklenmesinin ve fayda sağlayacaklarının düşünülmesinin ne denli abes bir durum olduğu somut bir anlatım şekliyle açıklanmaktadır: Bunlar işitmeyen, işittikleri farzedilse bile karşılık veremeyen; kıyamet günü de yüce Allah'ın onlarda var edeceği bir yetenek sayesinde kendileri için tanımlanan bu sıfatı reddettiklerini beyan ederler. Müfessirler ekseriyetle bu varlıkları putlar olarak izah etmişlerdir; ancak âyetin ifadesi umumi olduğu için kendilerine tanrı nazarıyla bakılan insan, hayvan, ay ve güneş gibi varlıkların tamamının bu kapsam içerisinde düşünülmesi daha uygun görünmektedir. Elbette bu takdirde, tanrı olarak görülüp kendilerinden yardım umulan veya korkulan kimselerin herhangi bir insan gibi duyamaması veya karşılıkta bulunamamasının değil, hem gizli-açık hem de uzak-yakın nerede ve ne şekilde yalvarırlarsa yalvarsınlar kendilerinden yardım isteyen ve kendilerine tapanları işitip buna cevap verememelerinin kastedildiği söylenebilir.[437] Tüm bu açıklamalar ışığında örnek âyetin kendisinden önceki âyetlerle arasındaki münasebet benzer hususların peş peşe zikredilmiş olması nedeniyle, tanzir kapsamında değerlendirilebilir.

Fâtır sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka tenasüp örnekleri de bulunmaktadır.[438]

3.24. Yâsîn Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 36., nüzûl sıralamasında ise 41. sûre olup 83 âyettir. Sûre ismini iki harften oluşan ilk âyetinden almaktadır.[439]

3.24.1. Yâsîn Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu sûredeki örnek: *"Kime uzun ömür verirsek onu yaratılış çizgisinde tersine çevririz. Hiç düşünmezler mi!"*[440] âyetidir.

---

[436] Fâtır, 35/14.
[437] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 456-457.
[438] Fâtır sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Fâtır, 35/10*,* c. IV, s. 453; Fâtır, 35/29-30*,* c. IV, s. 467.
[439] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 473.
[440] Yâsîn Sûresi, 36/68.

Allah'u Teâlâ insanların her biri için süresi farklı olan bir ömür biçmiştir. Bunlardan kimisine henüz gençlik çağındayken ecel gelmekte kimisine de uzun bir ömrün ardından ecel yaşlılık çağındayken gelmektedir. Fakat ne kadar uzun yaşanırsa yaşansın insana biçilen bu ömür en nihâyetinde sona ermektedir. Hatta yaşlılık çağına ulaşan bir kimse gün be gün sona doğru gitmekte olduğunu ve ölümün alâmetlerini daha net görebilmektedir. Bu âyetle kendisinden önce gelen iki âyet arasında irtibat kurularak yorum yapılmış ve bu hatırlatma ile başlıca şu iki neticenin çıkarılabileceği ifade edilmiştir: Bu neticelerden ilki şu şekildedir: Dilediği kimselerin –gençlik veya çocukluk çağında– hayatını sonlandıran Allah'u Teâlâ elbette bir önceki iki âyette belirtildiği üzere inkâr eden kimselerin gözlerini kör edip iman etmelerini sağlayabilir veya ölmeden evvel de daha dünyadayken cezalarını verebilirdi. Fakat O, insanları böyle bir mecburiyet altında bırakmamış, onları doğru ile yanlış, iyi ile kötü ayırımı yapacak donanımda yaratmıştır. Çıkarılan ikinci netice de şu şekildedir: İnsana uzun bir ömür verilmiş olması kendisi için ileriye yönelik bir güvence olmayıp tam tersine yaşamın bir nihâyeti olduğunu daha net bir şekilde görme imkânı sağlamaktadır. Bu durum da inkâr edenlerin dünyada kendileri için tanınmış olan fırsatı ve zamanı bitip tükenmeyen bir sermaye olarak düşünmeleri büyük bir yanılgıdır. Aynı şekilde âyette bu kimselerin akıllarını kullanmamaları ve bu hakikatler üzerinde durup düşünmemeleri kınanmaktadır. Bu kısım için Zemahşerî de yaşlılık dönemin de insanın özelliklerini ve gençliğinde rahat bir şekilde kullandığı yeteneklerini tersine döndürüp bildiğini bilmez bir hale getiren yüce Allah'ın 66. ve 67. âyetlerde ifade edilenlere de şüphesiz kâdir olduğu açıklamasını yapar. Daha umumi bir yorum yapılarak örnek âyette, inkârcılıkta diretenlere, "Allah'u Teâlâ'nın insanı halden hale soktuğu çok açık bir şekilde ortadayken, bu hakikat üzerinde düşünüp O'nun, insanı öldükten sonra diriltmeye de gücünün yeteceğini anlamazlar mı?" şeklinde bir eleştiri olduğu da düşünülebilir. Bu kısım ile ilgili olarak İbn Âşûr da şöyle bir anlamın bulunduğu kanaatindedir: İnsanlardan uzun ömür verip yaşlılık çağına ulaştırdıklarımıza 66. ve 67. âyetlerde ifade edilenleri yapmıyorsak bu, sırf süre vermemize rağmen hâlâ küfür ve kötülükte ısrar edip direnmeleri sebebiyle zelil ve yenik düşmelerini gerçekleştirmek içindir.[441] Yeniden dirilmeyi imkansız gören kafirlere getirilen örnekle bir delil sunulmuş ve akletmeye çağrılmışlardır. Böylece ahiret hayatının mutlaka geleceğini bildiren bu âyet kendisinden önceki âyetle iki benzer hususun arka arka getirilmesi ve desteklemesi nedeniyle tenasüp çeşitlerinden tanzire örnek oluşturabilir.

[441] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 507-508.

Yâsîn sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka tenasüp örnekleri de bulunmaktadır.[442]

3.25. Sâffât Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 37., nüzûl sıralamasında ise 56. sûre olup 182 âyettir. Sûre ismini ilk âyette geçen "sıra sıra dizilenler ve saf tutanlar" manasına gelen ve çoğunluğun yapmış olduğu yoruma göre meleklerin kastedildiği Sâffât kelimesinden almaktadır.[443]

3.25.1. Sâffât Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu bölümde getirilebilecek örnek ise: *"(Ey inkârcılar!) Size ne oldu ki şimdi birbirinize yardım etmiyorsunuz?" Evet, o gün onlar artık çaresiz boyun eğmişlerdir."*[444] âyetleridir.

Mekkeli putperestler, 22. âyette geçen ve "zalimler" diye zikredilen lider kesiminin öncülüğünde İslâm dinine, Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı birbirleriyle tam bir muavenet ve dayanışma içinde mücadele veriyorlar; hâssaten bu sûrenin nazil olduğu Mekke döneminin ortalarından itibaren bahsedilen tazyik ve zulümleri günden güne şiddetleniyordu. İşte 25. âyette, onların birbirleriyle olan bu muavenet ve yardımlaşmanın haksız olduğu gibi sonuçta vermeyeceğine ve ağır bir cezayı gerektirdiğine dikkat çekilmiş; 26. âyette de İslâm dinine ve inananlara karşı şiddetli bir tazyik ve zulüm için yardımlaşan kimselerin âhirette Allah'ın hükmüne boyun eğmekten başka çarelerinin kalmayacağı belirtilmiştir. Getirilen örnek âyetler, bahsedildiği üzere –22. âyetle de irtibatlı olarak– başta Kur'an-ı Kerim'in ilk muhatapları olmak üzere, her türlü bâtıl inanç ve ideolojiler, herhangi bir hak gözetilmeksizin yapılan adaletsiz uygulamalar uğruna birbirlerini destekleyip dayanışmaya girişen kimselere hem bu yolda öncülük edenlere hem de bu kimseleri destekleyenlere yönelik veciz bir ikaz değeri taşımakta, başlarına gelecek olan nihaî hezimeti dile getirmektedir.[445] Getirilen örneklerde benzer hususlar zikredilmek sûretiyle mevzu desteklenmiş ve tanzire güzel bir örnek oluşturmuştur.

Sâffât sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka tenasüp örnekleri de bulunmaktadır.[446]

---

[442] Yâsîn sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Yâsîn Sûresi, 36/55-58, c. IV, s. 505-506; Yâsîn Sûresi, 36/60-67, c. IV, s. 507.
[443] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 517.
[444] Sâffât, 37/25-26.
[445] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 528.
[446] Sâffât sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Sâffât, 37/11-12, c. IV, s. 524; Sâffât, 37/38-49, c. IV, s. 531-532; Sâffât, 37/160-163, c. IV, s. 557.

3.25.2. Sâffât Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Bu başlıkta getirilebilecek örnek: *"Şimdi onlardan şunu cevaplamalarını iste: Kızlar rabbinin de erkek çocuklar onların mı! Yoksa biz, gözlerinin önünde melekleri dişi olarak mı yarattık? İyi bilin ki onlar, sırf kendi uydurmaları olarak, "Allah çocuk sahibi oldu!" diyorlar. Onlar katıksız yalancıdırlar. Allah, kızları oğlanlara tercih mi etmiş! Ne oluyor size? Nasıl yargıda bulunuyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa açık bir kanıtınız mı var? Eğer gerçekten doğru sözlü iseniz belgenizi getirin."*[447] âyetleridir.

Sûrenin ilk kısımlarında Allah'ın birliği ve kainatın tek yaratıcısı ve idare edeni olduğu bildirildikten sonra puta tapan kimselerin buna tamamıyla zıt olan inançları ve özellikle âhiret gününü ve Allah'ın huzuruna getirilip hesap verileceğini inkâr etmeleri eleştirilmiş; bu tutumları nedeniyle mâruz kalacakları elim âkıbet hatırlatılmış; ayrıca kendilerine gönderilen peygamberlerine inanmamakta ısrar edip direnmiş olan bazı geçmiş toplulukların bu inkarlarının bedelini nasıl ödedikleri hususunda îkaz edici bilgiler verilmişti. Sûrenin sonuç bölümü denilebilecek bu kısımda da tekrar puta tapan muhatapların tutum ve davranışlarına dönülmekte; onların bâtıl inançlarındaki bir başka hususa, yani Allah'u Teâlâ'ya çocuk isnad etmeleri ile melekleri Allah'u Teâlâ'nın kızları olarak kabul etmelerine ve dolaylı olarak evlâtlar arasında haksızlıkta bulunarak ayırımcılığa gidip kızları değersiz görmelerine eleştiriler yöneltilmektedir.[448]

Diğer bir örnek ise: *"(Putperestlerce Allah'ın kızları sayılan melekler şöyle derler:) "Bizim her birimizin mutlaka belli bir yeri vardır. Biz mutlaka (o yerlerde) saf tutarız. Ve biz, kuşkusuz Allah'ı tesbih ederiz."*[449] âyetleridir.

Sûrenin başında Allah'u Teâlâ'nın huzurunda O'na ibadet etmek ve O'nun buyruklarını almak için sıra sıra dizilen meleklerden bahsedilmişti. Sûrenin son kısımlarında yer alan bu âyetlerde de aynı husus meleklerin ağzından ifade edilmektedir. Bundaki amaç putperestlerin, daha önceki âyetlerde bahsi geçen melek telakkisinin yanlışlığını, meleklerle yaratıcı olan Allah arasında bir nesep bağı değil rab-kul ilişkisi olduğunu ortaya koymaktır. Getirilen örnek âyetlerin sonuncusu, Allah nezdinde meleklerin birbirinden farklı derecelerde ve değişik vazifelerle sorumlu olduklarını ifade etmektedir.[450] Âyette yer alan *"Ve biz, kuşkusuz Allah'ı tesbih ederiz"* cümlesi bu konu bağlamında özellikle şu anlama gelir: Puta tapan kimselerin melekleri Allah'ın kızları olarak görmeleri, gözle görülmeyen varlıklar ile Allah'u Teâlâ arasında bir nesep-akrabalık bağı kurmaları türünden insanlar tarafından iddia

[447] Sâffât, 37/149-157.
[448] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 555.
[449] Sâffât, 37/164-166.
[450] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 558-559.

edilip ileri sürülen ve asla Allah'u Teâlâ'nın şanına yakışmayan bütün isnadlardan, yakıştırmalardan O'nu tenzih eder ve O'nu zatına lâyık olan şekilde anarız.[451] Getirilen bu örnek iki benzer durumun birbirine benzetilmesiyle tanzire örnek oluşturulabilir.

3.26. Sâd Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine ve nüzül sıralamasına göre 38. sûre olup 88 âyettir. Sûre ismini ilk âyetinde yer alan ve hurûf-ı mukattadan olan "Sâd" harfinden almaktadır.[452]

3.26.1. Sâd Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu bölümdeki ilk örnek: *"Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Cehennem ateşinden vay o inkârcıların başına geleceklere! Yoksa iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanları yeryüzünde fesat çıkaranlarla bir mi tutacaktık? Yahut günah işlemekten sakınanları günaha batanlar gibi mi sayacaktık? Bu bir mübarek kitaptır ki onu sana, insanlar âyetleri üzerinde iyice düşünsünler, akıl iz'an sahipleri ondan dersler, öğütler alsınlar diye indirdik."*[453] âyetleridir.

26. âyetin sok kısmında "hesap günü"nü unutmaktan, yani âhiret gününü ve oradaki hesap vermeyi inkâr etmenin insanın ebedî hayatı olan ahiret ile ilgili ortaya çıkacak tehlikeden bahsedilerek buna dikkat çekilmişti. Bu âyetlerde ise âhiret hayatının gerçek olduğunun hem aklî hem de mantıkî gerekçelerinin neler olduğu ortaya konmaktadır. Buna göre Allâh'u Teâlâ göğü, yeri ve bu ikisinin arasındakileri yani kâinatı ve kâinattakileri boş yere yaratmamıştır. Yaratılışın kesinlikle bir anlamı, hikmeti ve gayesi vardır. İnsan davranışları bakımından da bu amaç nihaî düzeyde adaletin yerini bulmasıdır. Şu durumda, inkâr eden kimselerin zannettiklerinin tam tersine, bu dünyanın ötesinde oraya varacağımız yeni bir âlem ve bizi bekleyen yeni bir hayat olacak; imtihan için gönderildiğimiz bu dünyada inkâr ve kötülük etmeleri sebebiyle cezayı hak edenler âhirette "ateş" kelimesiyle ifade edilen azapla cezalandırılacaktır. Bu dünyada iman edip erdemli ve faydalı işler yapanlarla bunun tersine yeryüzünde fesat çıkarıp bozgunculuk edenler, günah işlemekten sakınanlarla günaha dadananlar âhirette kesinlikle bir tutulmayacak, herkes yapmış olduğunun karşılığını ilâhî adalete uygun bir şekilde bulacaktır. 28. âyette soru yöneltilerek yapılan bir anlatım şeklinin seçilmesi, bu sonucun kat'iliğini vurgulama amacı taşır. Yerin, göğün ve bu ikisi arasındakilerin boş yere yaratılmamış olması ve iyi işler yapanlarla bunun tam aksine hareket

[451] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 558.
[452] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 563.
[453] Sâd, 38/27-29.

edenlerin bir tutulmayacağı ifade edildikten sonra bunlarla irtibatlı olarak 29. âyette Allah'u Teâlâ'nın peygamberi Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kutsal kitabı Kur'an-ı Kerîm'i gönderdiğinden böylece insanların onu okuyup dikkatli bir şekilde dinleyerek âyetleri üzerinde düşünüp de inancın en doğru olanına ulaşmanın, erdemli ve faydalı işlerle meşgul olmanın kat'i anlamda kendileri için yegâne kurtuluş yolu olduğu bildirilmiştir.[454] Bu açıklamalar Kur'an'da sıklıkla rastladığımız birbirini desteklemek amacıyla peş peşe getirilen benzer hususları ifade etmekte olup tanzir kapsamında değerlendirilebilir.

Sâd sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka tenasüp örnekleri de bulunmaktadır.[455]

3.26.2. Sâd Sûresinin Son Kısmı ile Arasındaki Münâsebet

Burada getirilebilecek ilk örnek: *"(Resulüm!) De ki: "Sizden görevimle ilgili bir karşılık istemiyorum; ben, olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim." Bu (Kur'an) ise bütün âlemlere kesinlikle bir öğüt ve uyarıdır. Ve onun bildirdiklerinin gerçekliğini bir zaman sonra öğreneceksiniz."*[456] âyetleridir.

Temel amacı nübüvvetin ispatı olan Sâd sûrenin sonunda yer alan bu âyetlerde de aynı hakikat üzerine son bir kez daha dikkat çekilmekte, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hak peygamber olduğunun delilleri onun dilinden bildirilmektedir. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.v.), görevini devam ettirmek amacıyla muhataplarından kendisi için bir çıkar, herhangi bir maddî veya mânevî karşılık beklentisine girmemiştir; halbuki gerçek bir peygamber olmasaydı çıkar sağlamak için elbette bu işe kalkışması gerekirdi. Durum böyle olmadığına göre o bu davetinde samimidir, tebliğ ettiği şeyler gerçektir; hakiki bir misyonu vardır, peygamberlik taslayan biri hiç değildir; tebliğ etmiş olduğu Kur'an da asla onun yakıştırması değil, âlemlerin tamamına, yani akıllı ve sorumlu varlıkların hepsine gönderilen ilâhî bir öğüt ve ikazdır.[457]

3.27. Zümer Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 39., nüzûl sıralamasında ise 59. sûre olup 75 âyettir. Sûre ismini 71. ve 73. âyetlerde inkâr edenlerin guruplar halinde cehenneme sürüleceğinden bunun tam tersine inananlarında topluluklar halinde cennete

---

[454] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 578-579.
[455] Sâd sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Sâd, 38/25-26*,* c. IV, s. 576-577; Sâd, 38/49-54*,* c. IV, s. 587-588; Sâd, 38/65-66*,* c. IV, s. 589.
[456] Sâd, 38/86-88.
[457] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 593.

götürüleceğinden bahseden ve "guruplar- topluluklar" anlamına gelen "zümer" kelimesinden almaktadır.[458]

3.27.1. Zümer Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Burada getirilebilecek örnek: *"Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar. Ölümüne hükmettiklerini tutar, diğerlerini ise belli bir süreye kadar (hayata) salar. Kuşkusuz bunda iyice düşünenler için dersler vardır."*[459] âyetidir.

41. âyette insanların doğru yola yönelmelerinin de bu yoldan çıkmalarının da kendi istek ve seçimlerine bağlı bulunduğuna temas edilmişti. Hidâyetin ilk şartı Allah'a iman etmektir. İşte burada insanların hem Allah'a hem de O'nun yaratması ve yönetmesindeki hikmetlere dikkat çekilmekte; daha sonra gelecek olan âyetlerde de başka delillere yer verilmektedir. İnsanın en asli özelliklerinden biri ruhunun olmasıdır. Allah'u Teâlâ'nın insanı öldürmesinden maksat ruhun bedenle olan ilişkisini kesmesidir. Âyette de işaret edildiği üzere ruhun başta gelen özelliği hem can hem de şuur kaynağı olmasıdır. Ölüm hadisesinde Allah'u Teâlâ ruhu bedenden bütünüyle ayırdığından beden candan da şuurdan yoksun bir hale gelmekte, psiko-fizyolojik bir olay olan uyku halin de ise can bedenden ayrılmayıp her ikisiyle birlikte geçici bir duyum ile beraber bilinç kaybı yaşanmaktadır. Bu durum bir açıdan ruhun bedeni kısmî olarak terketmesi manasına geldiği için âyette de uyku ölüme benzetilmiştir.[460]

Ölüm hadisesinde –âyetteki ifadesiyle– Allah ruhu tutarken, uykunun son bulmasıyla ruh, uyanıklıktaki fonksiyonunu tekrar kazanır. Ama bu durumun da ölümle nihâyete erecek belirlenmiş bir süresi vardır. Bu âyetten sonra yer alan 44. âyetin son kısmında da değinildiği üzere, sonun da bütün herkes O'nun huzuruna dönecektir.[461] Getirilen delil iki benzer durumun birbirine benzetilmesiyle tanzire örnek oluşturulabilir.

Zümer sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka tenasüp örnekleri de bulunmaktadır.[462]

---

[458] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 594.
[459] Zümer, 39/42.
[460] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 621-622.
[461] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 621-622.
[462] Zümer sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Zümer, 39/11-14, c. IV, s. 607; Zümer, 39/24-28, c. IV, s. 612-613.

3.28. Şûrâ Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 42., nüzûl sıralamasında ise 62. sûre olup 53 âyettir. Sûre ismini 38. âyetinde yer alan "danışma ve istişare etme" manasına gelen *şûrâ* kelimesinden almaktadır.[463]

3.28.1. Şûrâ Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu kısımdaki örnek: *"Siz, dünyanın hiçbir yerinde O'nun gücünün önünde duramazsınız. Sizin için Allah'tan başka gerçek dost ve yardımcı yoktur. Denizde (yelkenlerini) bayraklar gibi (açarak) süzülüp giden gemiler de O'nun kudretinin kanıtlarındandır. O dilese rüzgârı dindirir de gemiler denizin üzerinde hareketsiz kalıverirler. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır. Yahut yapıp ettiklerinden dolayı onları batırıp içindekileri helâk eder; birçoğunu da bağışlar. Böylece âyetlerimize karşı mücadele verenler bilsinler ki kendileri için kaçacak yer yoktur."*[464] âyetleridir.

İlk âyetten anlaşıldığı üzere insanın irade gücünü ve kendisine bahşedilmiş olan yetenekleri yanlış yolda kullanması şüphesiz kendisi için kötü neticelerin ortaya çıkmasına yol açar. Bu durum madde âleminde geçerli olan diğer kanunlar gibi bir kanun ve kuraldır. Böylesi neticelerden kurtulmak için insanın kendi gücüne ve kapasitesine bakmaksızın ilâhî iradeye karşı direnç gösterip mücadele vermeye kalkışması ise çok büyük bir cüretkarlık ve faydasız bir çabadır. 31. âyetin ilk cümlesi müfessirler tarafından genellikle şöyle açıklanmıştır: İnsan ne kadar güçlü ve kuvvetli olursa olun, ne şekil bir yola başvurursa başvursun, yapıp ettiği şeylere karşılık başına herhangi bir musibetin gelmesi takdir edilmiş ise ondan kaçıp kurtulamaz, bu konuda Allah'u Teâlâ'yı âciz bırakamaz, ilâhî iradeyi kendisinden bertaraf edemez. Âyette geçen "yeryüzünde" kaydı ise mekân ile ilgili genelliği ifade etmek içindir ve "nerede olursanız olun" manasına gelmektedir. 32-34. âyetlerde Allah'u Teâlâ'nın kudretine karşı direnç göstermenin anlamsız olduğunu kavratmak üzere kolay bir şekilde gözlemlenebilen bir doğa olayına yer verilmekte, gemilerin denizlerde yüzebilmesini gerçekleştiren yasanın yüce yaratıcının iradesinden kaynaklandığı bildirilmektedir. 32. âyette geçen a'lâm kelimesinin "dağlar" manası esas alınarak âyetin bu bölümüne genellikle, *"Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler"* şeklinde anlam verilmiştir.[465] Kur'an Yolu tefsirinin meâlinde ise, burada yapılan tasvirin daha geniş haline yer verilen

[463] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 726.
[464] Şûrâ, 42/31-35.
[465] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 752-753.

Rahmân sûresindeki mâna tercih edilerek, *"denizde (yelkenlerini) bayraklar gibi (açarak) süzülüp giden gemiler"* anlam verilmiştir.[466]

33. âyette rüzgârın, gemilerin akıp gitmesine yardımcı olma niteliği ön plana çıkarılımış, 34. âyette ise -sırf rüzgârın bu niteliğine bağlanmaksızın- Allah Teâlâ'nın dilemesi halinde gemilerde bulunan kimseleri helâk edebileceği ifade edilmiştir.[467]

Şûrâ sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka tenasüp örnekleri de bulunmaktadır.[468]

3.29. Ahkâf Sûresi

Mekke döneminde Câsiye sûresinden sonra Zâriyât sûresinden önce nazil olmuştur. İbn Âşûr'da sûrenin peygamberlik geldikten iki sene sonra vahyedildiğini ifade etmektedir.[469]

3.29.1. Ahkâf Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Burada getirilebilecek örnek: *"İnsana, anne ve babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu zahmete katlanarak taşıdı ve zorluk çekerek doğurdu. Karnında taşıması ve sütten kesmesinin süresi otuz aydır. Nihâyet çocuk olgunluğuna ulaşıp kırk yaşına girince şöyle yakarır: "Rabbim! Bana ve anne babama lutfettiğin nimete şükretmeye, razı olacağın işleri yapmaya beni muvaffak kıl. Benden gelecek nesli hayırlı eyle. Dönüp kapına başvurdum ve ben şüphesiz sana boyun eğenlerdenim!" İşte cennetlikler arasında olan bu kimselerin yaptıkları güzel işleri kabul ederiz, kötülüklerini de görmezden geliriz. Bu kendilerine yapılagelen gerçek vaaddir."*[470] âyetleridir.

Peygamberlere iman edenler ve onların dostdoğru yolundan giden kimseler ile inkâr, isyan ve inananlara eziyet edenlerin hali, anne babalar ile evlatları arasındaki ilişkiyi hatırlatıyor. Bu nedenle 15-20. âyetlerde bu konu işlenmiş; ana babaların birçok eziyet çekerek dünyaya getirip baktıkları ve büyüttükleri, kendilerine ümit bağladıkları evlatlarının da birbirine benzemediği, bunlardan kimileri itaat edip iyi muamelede bulunurken bazılarının da âsi olduğu ve hayırsız çıktığı hatırlatılarak, hem Hz. Peygamber (s.a.v.) hem de inananlar teselli edilmiştir.[471] Bu örnek birbirine zıt olan inkar edenlerle iman edenlerin durumu izah edilerek mudâddeye örnek oluşturabilir.

---

[466] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 752-753.
[467] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. IV, s. 753.
[468] Şûrâ sûresinde yer alan diğer münâsebet örneklerinin bulunduğu ayet numaraları için bk; Şûrâ, 42/15, c. IV, s. 740; Şûrâ, 42/21, c. IV, s. 746-747; Şûrâ, 42/49-50, c. IV, s. 760-761.
[469] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. V, s. 24.
[470] Ahkâf, 46/15-16.
[471] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. V, s. 34.

3.29.2. Ahkâf Sûresinin Son Kısmı ile Arasındaki Münâsebet

Buradaki verilen örnek: *"Allah yolunun davetçisine kulak vermeyenler yeryüzünde O'nu âciz bırakamayacak, O'na karşı bir yar ve yardımcı da bulamayacaklardır; bunlar apaçık bir sapkınlık içindedirler. Onlar düşünmüyorlar mı; gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratma konusunda acze düşmeyen Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi? Şüphe yok ki O her şeye kādirdir. İnkâr edenler ateşe getirilince, "Bu gerçek değil miymiş?" denilecek, "Rabbimiz hakkı için öyle" diyecekler, Allah da "İnkâr etmiş olmanız sebebiyle azabı çekin!" buyuracaktır."*[472] âyetleridir.

Sûre Allah'a ve âhiret gününe inanmaya davet ile insanları bu inanca sevk edecek delilleri izah etme mevzularını baştan itibaren işlemişti. Son kısmında tekrar âhiret gününe iman konusuna değinilmekte, kıyas yoluyla da bunun mümkün olup hatta ilk yaratmadan daha hafif ve kolay olduğu belirtilmektedir.[473]

3.30. Necm Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 53., nüzûl sıralamasında ise 23. sûre olup 62 âyettir. Sûre ismini ilk âyetinde yer alan ve "yıldız" manasına gelen necm kelimesinden almaktadır.[474]

3.30.1. Necm Sûresinde Âyet İçi ve Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Burada getirilen örnek: *"Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Sonunda O, kötülük yapanlara işlediklerinin cezasını verecek; iyilik yapanları, ufak tefek kusurlar hariç, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanları ise daha güzeliyle ödüllendirecektir. Şüphesiz rabbinin bağışlaması çok geniştir. Sizi topraktan yarattığı zamanki halinizi de annelerinizin karınlarında cenin olarak bulunuşunuzu da en iyi bilen O'dur. Şu hâlde kendinizi temize çıkarmayın! Kimin günahtan sakındığını en iyi bilen O'dur."*[475] âyetidir.

Önceki âyetlerde Hz. Peygamber'den, (s.a.v.) gerçekleri öğrenip bilmek ve anlamak istemeyen ve kendilerine yapılan ikazlara sırt çeviren kimseleri dikkate almaması ve onlardan yüz çevirmesi ifade edilmiş; herkesin hangi niyette olduğu, kimin hakikate kimin sapkınlığa yöneldiğini Allah'u Teâlâ'nın çok iyi bildiği hatırlatılmıştı. Getirilmiş olan örnek âyette de göklerin ve yerin hükümranlığının yegâne sahibi olan Allah tarafından imtihan maksadıyla bu farklı seçimlere izin verildiğine îmâda bulunulmakta; fakat bunun sonsuza kadar böyle devam etmeyeceği, bir gün O'nun bütün insanlara kendi yapmış olduğu şeylerin karşılığını kesin

[472] Ahkâf, 46/32-34.
[473] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. V, s. 41.
[474] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. V, s. 155.
[475] Necm, 53/31.

olarak tattıracağı haber verilmektedir. İlgili âyette kötülük yapan kimselerin, bunun cezasını görecekleri buyrulduğu halde iyilik yapanların yapmış olduklarından daha güzeliyle mükâfata ereceklerinin bildirilmesi, Allah'u Teâlâ'nın haksızlıkta bulunmasının ve hak edilenden daha fazla ceza vermesinin kat'iyyen düşünülemeyeceğini, O'nun kötülük işleyenlere adaletiyle, iyilik yapanlara ise ihsan ve lutfuyla muamele edeceğini, iyi kimselere hak ettiklerinden daha çoğunu vereceğini göstermektedir. *"Sonunda O, kötülük yapanlara işlediklerinin cezasını verecek, iyilik yapanları, ufak tefek kusurlar hariç, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanları ise daha güzeliyle ödüllendirecektir"* diye tercüme edilen kısım, 29. âyete bağlanarak *"Dünya hayatından başka arzusu olmayan kişilerden sen de yüz çevir, çünkü O, ... ödüllendirecektir"* diye mana verilmiş veya 30. âyetle bir bağ kurularak, *"Şüphesiz kendi yolundan sapanı en iyi bilen rabbindir; nitekim O, ... ödüllendirecektir"* şeklinde de yorumlanmıştır.[476] Tüm bu izahlar tenasüp çeşitlerinden mudâddeyi akla getirmektedir.

3.30.2. Necm Sûresinin Son Kısmı ile Arasındaki Münâsebet

Buradaki örnek: *"Artık rabbinin hangi nimetlerinden şüphe duyabilirsin? Bu (Kur'an) da önceki uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır. Artık yaklaştı o yaklaşmakta olan. Onu Allah'tan başka ortaya çıkaracak yoktur. Yoksa bu haberi tuhaf mı buluyorsunuz? Ağlayacağınıza gülüyorsunuz! Ve gaflet içinde oyalanıp duruyorsunuz. Haydi artık Allah için secdeye kapanıp kulluk ediniz."*[477] âyetleridir.

Kendilerine verilen nice nimetlerin yanı sıra, yapılan hatırlatma ve ikazlara rağmen Allah'ın birliği ile âhiret hayatının gerçekliğini tartışma mevzusu yapma küstahlığını gösteren, vahiyle bildirilen haberler, bilgi ve davetler karşısında akıl ve iz'an ile hareket etmek yerine gaflet içinde oyalanmaktan keyif alanlar eleştirilmektedir. Buna rağmen sûrenin son âyeti olan 62. âyette kısa, öz ve etkileyici bir anlatımla herkes Allah'a kulluk yapmaya ve O'na olan saygısını göstermeye çağırılmakta, böylece sûre temel mesajın tekrar edilmesiyle tamamlanmaktadır.[478]

3.31. Vâkıa Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 56., nüzûl sıralamasında ise 46. sûre olup 96 âyettir. Sûre ismini ilk âyetinde yer alan ve "olay, hadise" manasına gelen ve kıyâmet günü için kullanılan vâkıa kelimsedinden almaktadır.[479]

---

[476] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. V, s. 171-172.
[477] Necm, 53/55-62.
[478] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. V, s. 176.
[479] Heyet, *Kur'an Yolu,* c. V, s. 215.

3.31.1. Vâkıa Sûresi ile Rahmân Sûresi Arasındaki Münâsebet

Mushaf tertibine göre bundan önce gelen Rahmân sûresiyle Vâkıa sûresi arasında mevzu birliği açısından birtakım bağlar kurulmuştur. İki sûre arasındaki münâsebet dört madde halinde izah edilmiş olup şu şekildedir:

1. Rahmân sûresi Allah Teâlâ'nın sıfatlarından olan celâl ve ikram sahibi olduğu ifade edirelerek sona ermiş, bu sûrede Allah'u Teâlâ'nın bu sıfatlarının tecellileri açıklanmıştır.
2. Rahmân sûresin de Allah'ın nimetleri insanlara hatırlatılmış ve bunları yalanlama tavrı tekrar edilerek kınanmış, bu sûrede de dünya hayatının son bulup kıyametin kopmasıyla artık bu hakikatin inkâr edilemeyeceği haber verilip orada verilecek olan karşılıklardan söz edilmiş ve fırsat elden kaçmadan bu gerçeğe uygun davranılması ikazında bulunulmuştur.
3. Rahmân sûresinde mükelleflerin inkârcılar ve müminler olarak iki ana gruba ayrılmalarının ardından iman eden kimselere de derecelerine göre çeşitli nimetler verileceği ifade edilmiş, bu sûrede de bu açıklamaya paralel üçlü bir guruplandurma yapılmıştır.
4. Rahmân sûresinde göğün yarılmasından bahsedilerek kıyamet tasvirinin anlatımına başlanmış, bu sûrede yerin şiddedli bir şekide sarsılması ve dağların un ufak edilerek toz duman olması halinden bahsedilmiş ve bu anlatım şekli sürdürülmüştür.[480]

Ayrıca iki sûre arasında benzerlik söz konusu colup icmal-tafsil münasebeti bulunmaktadır.

3.31.2. Vâkıa Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Burada verilen örnek: *"Şâyet o, Allah'a yakın olanlardan ise; Ona huzur, güzel nasip ve nimetlerle dolu cennet vardır. Eğer amel defteri sağından verilenlerden ise, (ona şöyle denir:) "Selâm sana ey hakkın ve erdemin yanında olmuş kişi!" Ama yoldan sapmış inkârcılardan ise; Onu da kaynar sudan bir ziyafet ve atılacağı cehennem ateşi beklemektedir! Şüphesiz bu kesin gerçeğin ta kendisidir."*[481] âyetleridir.

Ölüm hakikatinin ardından insanın yüz yüze geleceği bir gerçek daha vardır ki o da sûrenin ilk kısmında belirtildiği gibi herkesin bu dünyada yapmış olduğu ameline göre bir tasnife tâbî tutulup buna uygun muamele göreceğidir. Sûre başlangıcında ifade ettiği bu hakikatleri yeniden hatırlatarak sona ermektedir.[482]

---

[480] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 218-220.
[481] Vâkıa, 56/88-95.
[482] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 231.

Âhirette insanların üç sınıfa ayrılmaları hususunda ayrıntılı bilgi verilmesinin ardından sûrenin son âyetinde *"Öyleyse ulu rabbinin ismini tesbih et"*[483] buyrulmuş Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahsında O'nun yolunu takip edenlerden, inkâr edenlerin tutumu her ne olursa olsun, Allah'u Teâlâ'yı O'na yaraşır bir şekilde anmaya, O'nu her türlü eksikliklerden tenzih etmeye devam etmeleri buyrularak sûre sona ermektedir.[484] Tüm bu izahlar ışığında denilebilir ki sûrenin son kısmında vaad ve vaide yer verilmesiyle hüsnü'l-hatimeye örnek oluşturabilir.

3.32. Talâk Sûresi

Medine döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 65., nüzûl sıralamasında ise 99. sûre olup 12 âyettir. Sûre genel konusu boşanma ile ilgili olması ve ilk âyetinde bu anlamı ifade eden fiilerin kullanılması nedediyle boşanmayı ifade eden talâk olarak isimlendirilmiştir.[485]

3.32.1. Talâk Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örneği

Bu kısımdaki örnek: *"Rabbinin ve elçilerinin emrine karşı direnen nice memleket halkını şiddetli biçimde hesaba çekip bilinmedik görülmedik azaba çarptırmışızdır. Böylece yaptıklarının cezasını tatmışlar ve işlerinin sonu tam bir hüsran olmuştur. Allah onlar için şiddetli bir azap hazırlamıştır. Şu hâlde Allah'a karşı gelmekten sakının, ey iman etmiş akıl sahipleri! İşte Allah size bir uyarı indirdi. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları karanlıklardan aydınlığa çıkarsın diye size Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir elçi gönderdi. Kim Allah'a iman eder, rızâsına uygun davranırsa, onu içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere koyar. İşte böylece Allah ona gerçekten güzel bir rızık ihsan etmiştir."*[486] âyetleridir.

Aile ilişkilerinin düzenli bir şekilde, hak ve hukuk kurallarına riâyet ederek yürümesi, yapılan harcamalarda dengeye uyulması gibi iyi ve faydalı amaçlar etrafında bir takım hükümleri açıklayan âyetlerin ardından burada Allah'ın ve elçilerinin emir ve nehiylerine karşı direnen ve taşkınlık gösteren toplumların acı âkıbetlerinden bahsedilmesi, toplumun çekirdeğini oluşturan aile müessesesinin ve bununla yakından alakası bulunan iktisadî düzenin dayanıklı bir yapıda olması ve sağlıklı bir şekilde işlemesinin, medeniyetlerin hem varlık hem de bekaları açısından ne denli önemli olduğuna, böyle bir yapının kurulması ve geliştirilebilmesinin ise ancak bütün davranışlarını Allah inancı ve ahlâk prensipleriyle şekillendiren ve denetleyen kimseler yetiştirilmesine bağlı bulunduğuna dair bir îkaz olarak

[483] Vâkıa, 56/96.
[484] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 232.
[485] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 279.
[486] Talâk, 65/8-11.

değerlendirilebilir. Nitekim İslâm âlimleri amelî ahlâkı incelerken, kadîm kültürlerin doğru bildikleri taraflarından da istifade ederek bu doğrultudaki ilke ve kaideleri ferdi, aileyi ve toplumu dikkate alarak ele almalarının yanı sıra iktisâdî ahlâk ve ailenin en iyi bir şekilde yönetilmesi üzerinde husûsî bir biçimde durmuşlardır. Bununla beraber hatta "tedbîr-i menzil" ismini verdikleri ekonomi-politik yoğunluklu bir ilmî disiplin geliştirmişlerdir. Ayrıca siyaseti de genellikle bilinen fonksiyonlarının yanında insanların tamamının mânevî gelişimini ve en âlî mutluluktan pay almalarını temin eden bir kurum ve de siyaset bilimini her şeyden önce bu imkânları inceleyen bir disiplin olarak görmüşlerdir.[487] Tüm bu açıklamalar ışığında denilebilir ki, tenasüp çeşitlerinden mudâddeye örnek vardır.

3.33. Tahrîm Sûresi

Medine döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 66., nüzûl sıralamasında ise 107. sûre olup 12 âyettir. Sûre ismini Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisi için koymuş olduğu bir takım geçici yasaklardan bahsedilirken ilk âyette yer alan fiilin mastarı olan "tahrîm" kelimesinden almaktadır.[488]

3.33.1. Talâk Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örneği

Burada verilen örnek: *"İkiniz de Allah'a tövbe ederseniz (çok iyi olur), çünkü kalpleriniz eğrilmişti. Ama peygambere karşı bir dayanışma içine girecek olursanız bilin ki herkesten önce Allah onun dostu ve koruyucusudur, sonra da Cebrâil ve iyi müminler. Melekler de bunların ardından onun yardımcısıdır."*[489] âyetidir.

Bu ve daha sonra gelecek olan 6. âyette melek inancına güçlü bir şekilde vurgu yapılmış olması, sûrede sır saklama konusunun çok önemli bir yere sahip olmasıyla alakası kurulabilir. Şöyle ki hem söz hem de davranışlarının tamamının kaydedilmesi için görevlendirilmiş lakin göremediği varlıklar olduğuna inanan kimse, kendisine verilen bir sırrı –ister sır sahibinin bilme durumu olsun ister olmasın– insanlara yaymaktan ve emanete hıyanet etmekten son derece çekinir ve bu hususta daha dikkatli hareket eder. Bununla birlikte, meleklerin Allah'u Teâlâ tarafından görevlendirilmiş olan varlıklar olduğuna dikkat çekmek için önce O'nun dostluğu ve koruyuculuğundan bahsedilmiş, 6. âyette de meleklerin ilâhî buyruklara kesinlikle karşı gelmedikleri hatırlatılmıştır. Âyette kötülük yapanların, bunun cezasını görecekleri belirtildiği halde iyilik yapanların yaptıklarından daha güzeliyle ödüllendirileceklerinin bildirilmesi, yüce Allah'ın haksızlık etmesinin ve hak edilenden fazla

[487] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 395.
[488] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 400.
[489] Tahrîm, 66/4.

ceza vermesinin asla düşünülemeyeceğini, O'nun kötülere adaletiyle, iyilere ise ihsanıyla muamele edeceğini, bu sonunculara hak ettiklerinden fazlasını vereceğini göstermektedir. "Sonunda O, kötülük yapanlara işlediklerinin cezasını verecek, iyilik yapanları, ufak tefek kusurlar hariç, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanları ise daha güzeliyle ödüllendirecektir" diye çevrilen cümle, 29. âyete bağlanarak *"Dünya hayatından başka arzusu olmayan kişilerden sen de yüz çevir, çünkü O, ... ödüllendirecektir."* [490]

Yapılan bu açıklamalar ışığında denilebilir ki: Bahsi geçen âyetlerde tenasüp çeşitlerinden teşabühü'l-etraftan söz edilebilir.

3.34. Mülk Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 67., nüzûl sıralamasında ise 77. sûre olup 30 âyettir. Sûre ismini birinci âyette yer alan "mâlik olma ve hükümranlık" gibi anlamlar taşıyan *mülk* kelimesinden almıştır.[491]

3.34.1. Mülk Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Kıyamet olaylarından ve cehennemliklerin hallerinden bahsedilmesinin ardından cehennem muhafızlarının cehennemliklere, *"Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?"*[492] diye sormaları üzerine şöyle cevap verirler: *"Evet, doğrusu bize bir uyarıcı (peygamber) gelmişti; fakat biz onu yalancılıkla itham etmiş ve 'Allah hiçbir şey göndermemiştir; siz gerçekten büyük bir sapkınlık içindesiniz!' demiştik. Şâyet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık! diye de ilâve ederler. Böylece günahlarını itiraf etmiş olurlar. O alevli ateşin mahkûmları artık rahmetten mahrumdurlar."*[493]

Âhiretteki bazı sahnelerini tasvir eden bu ve bunlardan önceki âyetlerin, ölümün ve hayatın kimlerin daha güzel amelde bulunacağını imtihan etmek için yaratıldığını ifade eden 2. âyetle bir bağı olup, dünya hayatında Allah'a isyan eden kimselerin âhirette alacakları cezayı, O'na karşı saygılı olupta günah işlemekten korunan kimselerin ise nâil olacakları ödülleri açıklamaktadır.[494] Âyette dünyadayken peygamberin tebliğine kulak tıkayıp uyarıları dikkate almayarak inkâr ve isyanlarını devam ettirmekte direnen kimselere, âhirette, *"Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?"* diye sorulacağını bildiren bölüm aslında yaşayanlara yönelik bir uyarıdır. Bu sorunun ardından gelen 9-11. âyetlerde de o gün artık her şey olup bittikten sonra

[490] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 408.
[491] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 414.
[492] Mülk, 67/8.
[493] Mülk, 67/9-11.
[494] İbn Âşûr, XXIX, 25.

değil, henüz fırsat eldeyken yapılan uyarıyı dikkate almak, yani peygamberin getirdiklerine iman etmek, ayrıca Allah'ın insan için çok büyük bir lütuf olarak vermiş olduğu aklı ve diğer bilgileri de kullanmak sûretiyle dosdoğru yolu bulmak gerektiğine, ebedî kurtuluşun da ancak bu vesileyle kazanılabileceğine işaret etmektedir. Cehennemliklerden bahsedilmesinin ardından ise 12. âyetle müminlerin kavuşacakları uhrevî mutluluk veciz bir şekilde özetlenmiştir.[495] İman edenlerle inkar edenlerin hallerinden bahseden bu örnekte mudâdde bulunmaktadır.

Mülk sûresinde yer alan diğer bir örnek şöyledir: *"De ki: "Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren O'dur. Ne az şükrediyorsunuz!" De ki: "Sizi yeryüzünde çoğaltıp yayan O'dur; sadece gelip O'nun huzurunda toplanacaksınız."*[496]

Birinci âyet, âyetin başı ile sonu arasındaki tenasübe güzel bir örnektir. Hayata gözlerini açtığında hiçbir hususta bilgisi olmayan insana bilgi vasıtaları arasında yer alan kulaklar, gözler ve kalpler verilmiş olduğunun hatırlatılması, insanın en değerli özelliği olmasının yanı sıra ayırıcı niteliğinin gözlem yapma ve düşünme kapasitesi olduğuna, böyle büyük nimetleri verene şükretmenin gerekliliğine işaret eder. İlk âyetin ikinci âyetle arasındaki münâsebete bakıldığında ise bu nimetlerin aynı zamanda Allah'u Teâlâ'nın benzersiz sanatını ve sonsuz gücünü göstermesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Burada insanın sağduyusuna hitap edilmek sûretiyle onun bir takım yanlış inanç ve davranışlardan kurtulması, Allah'u Teâlâ'nın varlığını ve birliğini tanıyıp O'na iman etmesi istenmektedir. Âyette bildirilen, insanoğlunun yeryüzünde çoğaltılması ve yayılması da Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini gösteren delillerden biridir. İnsanları bu şekilde çoğaltıp yeryüzüne yayma kudretine sahip olan Allah'u Teâlâ, ölümün akabinde dirilterek kendi huzurunda toplamaya da kadirdir. Bu duruma ikinci âyetin son cümlesinde, *"Sadece O'nun huzurunda gelip toplanacaksınız"* ifadesiyle işaret edilmiştir.[497] Böylece teşahabühü'l-etrafa güzel bir örnek oluşturmuştur.

Bir diğer örnek ise: *"Bir de şunu sor: "Suyunuz çekiliverse size yerden kaynayan suyu kim getirebilir?"*[498] âyetidir. Bundan önceki âyetlerde bahsedildiği gibi burada da Allah'ın kudreti ve lutufkârlığı hatırlatılmış ve 15 ve 21. âyetlerle bağlantılı bir şekilde 30. âyet kuvvetli ihtimalle Hz. Peygamber (s.a.v.) ile müşrikler arasında vuku bulan bir tartışmanın neticesi olarak onlara yöneltilmiş eleştiri ve uyarı maksatlı bir sorudur. 15. âyette Allah'u Teâlâ'nın yeryüzünü yaşanmaya uygun bir hale getirdiğinden bahsedilmiş ve insanlardan

---

[495] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 419.
[496] Mülk, 67/23-24.
[497] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 423.
[498] Mülk, 67/30.

O'nun yaratmış olduğu rızıklardan yararlanmaları istenmiş; daha sonra 21. âyette rızkın Allah'u Teâlâ'ya ait olduğu, şâyet O, verdiği rızkı keserse rızık verecek başka birinin asla bulunmayacağı bildirilmişti. Getirilmiş olan örnek âyette de rızıkların en önemlisi olan ve hayatın temel unsuru konumunda bulunan suyun, şâyet yerin derinliklerine çekilecek olursa Allah'tan başka yeryüzünde suyu var edecek bir gücün bulunmadığına işaret edilmek sûretiyle böylesine benzersiz bir gücün sahibi Allah'u Teâlâ'yı bırakıp da bir takım bâtıl tanrılara tapan kimseler, ne denli yanlış bir yol üzerinde oldukları hususunda düşünmeye davet edilmektedir.[499] Ayrıca birbirleriyle benzer hususlar peş peşe zikredilerek tanzire örnek oluşturmuştur.

Mülk sûresinde getirilmiş olan bu örneğin dışında başka tenasüp örneği de bulunmaktadır.[500]

3.35. Fecr Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 89., nüzûl sıralamasında ise 10. sûre olup 30 âyettir. Sûre ismini birinci âyette yer alan "Fecr" kelimesinden almaktadır. Fecr, tan yerinin ağardığı vakit anlamındadır.[501]

3.35.1. Fecr Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örneği

Bu başlık altında getirilecek örnek: *"Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak rabbine dön. Böylece has kullarımın arasına sen de katıl. Cennetime gir!"*[502] âyetleridir.

Sûrenin bu kısmından evvel yer alan âyetler de kendisini beğenmiş, muhteris ve bencil insan tipi eleştirilmişti. Buna mukabil örneğin ilk âyetinde ifade edilen *"imanın huzuruna kavuşmuş insan",* cümlesiyle de dünya hayatını hem Allah'ın emirlerine karşı saygılı hem de O'nun yarattıklarına karşı şefkatli bir şekilde yaşayan müminden bahsedilmektedir. *"İmanın huzuruna kavuşmuş insan"* diye çevirilen "nefs-i mutmainne" ifadesi de bu bağlamda, dünya hayatını, yukarıda çerçevesi belirtilen modele uygun yaşayarak ruhunu kemale erdirmiş mümin kimseyi ifade eder. Nefs-i mutmainne derecesine yükselmiş olan kimsenin iç çatışmaları durulmuş, sıkıntı ve gerilimleri nihâyet bulmuştur. Bu kimse Allah ile barışık olduğu gibi insanlarla ve kendisiyle de barışıktır; böylece huzur ve itminan içerisindedir. Şüphesiz insan için en büyük mutluluk, kulluktaki kemali vesilesiyle rabbini kendisinden memnun etmiş böylece rabbi tarafından ödüllendirilerek kendisinin de O'ndan hoşnut

[499] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 425-426.
[500] Mülk Sûresinde yer alan diğer tenâsüb örneği için bk. Mülk, 67/25-27.
[501] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 614.
[502] Fecr, 89/27-30.

olmasıdır. Allah'ın, cennetine kabul ettiği kimseleri "Benim kullarım" diye anması yapılacak iltifatların en güzelidir. Elbette hem bu sevgininin hem de bu hoşnutlukların kullara kazandırmış olduğu son nimet de cennete kabul edilmiş olmalarıdır.[503] Bu sûre de getirilmiş olan bu örnek âyetlerin kendisinden öncesiyle münasebeti zıt durumlardan bahsedilmesi yönüyle mudâdde kapsamında, ayrıca sûre müminlere vaadilen cennetin bahsiyle son bulması yönüyle de hüsnü'l hatime kapsamında değerlendirilebilir.

3.36. Zilzâl Sûresi

Medine döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 99., nüzûl sıralamasında ise 93. sûre olup 8 âyettir. Sûre ismini birinci âyette yer alan ve kıyamet sırasındaki büyük yer sarsıntısı anlamına gelen "zilzâl" kelimesinden almaktadır.[504]

3.36.1. Zilzâl Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örneği

Bu başlık altında getirilecek örnek: *"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür."*[505] âyetleridir.

İstisnasız her insanın mutlaka yaptıklarının karşılığını bulacağını ifade eden bu âyetler, tüm insanlığın paylaştığı bir hakikati dile getirmesi yönüyle özlü ve hikmetli ifadelerden yani cevâmiu'l-kelimden sayılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'de (s.a.v.) bu âyetleri, kuşatıcı anlamlarından dolayı eşsiz bir ifade olarak tanımlamıştır.[506] Örnek âyetler, dünyada yapılan çok küçük bir hayrın veya şerrin dahi yok olmayacağını, âhiret gününde tüm yapılanların insanların önüne getirilip hesabının sorulacağını, yapılmış olan her bir iyilik ve şerrin karşılığının mükafat veya ceza olarak görüleceğini ifade eder.[507] Tüm bu açıklamalar iki âyet arasında bulunan zıtlık ilişkisini yani Kur'an'da en çok rastlanılan tenasüp çeşidi mudâdde bulunduğunu göstermektedir.

3.37. Kureyş Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 106., nüzûl sıralamasında ise 29. sûre olup 4 âyettir. Sûre ismini birinci âyette yer alan "Kureyş" kelimesinden almaktadır.[508]

---

[503] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 621-622.
[504] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 621-622.
[505] Zilzâl, 99/7-8.
[506] Buhârî, "Şürb", 12; "Tefsîr", 99.
[507] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 669-670.
[508] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 692.

3.37.1. Kureş Sûresi ile Fîl Sûresi Arasındaki Münâsebet

Bu başlık altında sûrenin tamamına yer verilecek olup kendisinden önceki sûre ile münasebeti ele alınacaktır. Allah'u Teâlâ meâlen şöyle buyurnmaktadır: *"Kureyş'in güvenliğini, onların kış ve yaz yolculuklarında güvenliğini sağlamak için (Allah lutuflarda bulundu). Onlar da kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin rabbine kulluk etsinler."*[509]

Heyet, *"Güvenliğini sağlamak için"* şeklindeki meale göre Kureyş sûresinin Fîl sûresinin devamı gibi olduğunu ve cümlenin, *"Ebrehe ve ordusunu helâk ettik"* şeklinde tamamlandığını ifade etmektedir. Bu durumda sûrenin bir önceki sûre ile arasında sebep-müsebbep ilişkisinden bahsedilebilir. Ayrıca sûrenin sonunu başına bağlayarak mânanın *"... sağladığı için Kâbe'nin rabbine kulluk etsinler."* şeklinde de mümkün olabileceğini söylemektedirler.

Kureyş kabilesi, Araplar tarafından kutsal kabul edilen Kâbe'nin korunmasını ve bakımını üstlenmeleri nedeniyle diğer Arap kabileleri tarafından büyük saygı görürlerdi; özellikle de Kâbe'yi yıkmaya yeltenen fil ordusunun mûcizevî bir şekilde felâkete uğrayarak Kâbe'yi yıkma teşebbüslerinin boşa çıkması Kureyşliler'in kabilelerin yanındaki saygınlığını dahada arttırdı. Kabile hayatı yaşaması ve devlet otoritesinden yoksun bulunması nedeniyle Arap yarımadasında genel bir güvensizlik bulunmasına rağmen Mekke Hz. İbrâhim'den bu yana Allah tarafından saygınlığı korunan (harem) bölge olarak insanoğluna ilan edilmiş, bu sayede de Mekke halkı dış saldırılara karşı korunmuştur. Kureyş kabilesi emîrler ve krallar tarafından saygı görür, diğer kabileler çöllerde eşkıyalar tarafından saldırılara uğrarken onlar güven içerisinde yaz mevsiminde Tâif'in serin yaylalarına, kış mevsiminde de Yemen'in ılık bölgelerine korkmadan seyahatlerde bulunur ve büyük kazançlar elde ederlerdi. Mekke tarım ve hayvancılığa elverişli olmaması nedeniyle bölge halkının ticaretten başka herhangi bir gelir kaynağı neredeyse yoktu. Diğer bölgelerde üretilen meyve, sebze ve diğer gıda ürünleri Hz. İbrâhim'in yapmış olduğu duanın bereketiyle[510] adeta bir ticaret merkezi haline gelen Mekke'ye getirilip satılır, böylelikle bölge halkının ihtiyacı karşılanırdı. Hac mevsimindeki panayırlar ticaretlerinin hareketlenmesine vesile olduğu gibi aynı şekilde buralarda düzenlenen hitabet, şiir vb. yarışmalar da hem dil ve edebiyat hem de kültürün gelişmesine katkı sağlardı. İşte Kureyş sûresinde Allah'ın onlara ihsan ettiği bu imkânlar hatırlatılmakta, özellikle de Kâbe'ye dikkat çekilerek *"Şu evin (Kâbe) rabbine kulluk etsinler"* buyurulmaktadır.[511] Netice itibariyle sûrede Kureyş'in, hem Fîl sûresindeki Allah'ın Kâbe'yi

[509] Kureyş, 106/1-4.
[510] İbrâhim 14/37.
[511] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 693-694.

koruyarak bölge halkı tarafından gördükleri saygı ve imtiyaz hem de bu sûrede belirtilen güven içerisinde yapmış oldukları seyehatleri hatırlatılarak tüm bu nimetlerin şükrünü ifa etmek için Allah'a kulluk etmesi istenmiştir.

3.38. Kevser Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 108., nüzûl sıralamasında ise 15. sûre olup 3 âyettir. Sûre ismini birinci âyette yer alan "kevser" kelimesinden almaktadır.[512]

3.38.1. Kevser Sûresinin Kendisinden Önceki Sûrelerle Arasındaki Münâsebet

Bu başlık altında Kevser Sûresinin, kendisinden önceki sûrelerle ve kendi içindeki âyetlerle münasebetine değinilecektir. Kevser sûresinde şöyle buyurulmaktadır: *"Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik. Şimdi sen rabbin için namaz kıl ve kurban kes! Asıl soyu gelmeyecek olan, sana karşı nefret duyandır."*[513]

Kevser kelimesi "çokluk" anlamındaki "kesret" kökünden türemiştir ve hem çok kıymetli hem de çok önemli şeyler için kullanılır. Tefsirlerde kevser kelimesine, "çok hayır, peygamberlik, Kur'an-ı Kerîm, cennetteki bir havuz veya nehir, makam-ı mahmûd, Kur'an'la ilgili ilimler, inanan kimselere dinî hayatlarında tanınan kolaylıklar, Hz. Peygamber'in nesli, kelime-i tevhid, beş vakit namaz, İslâm dini, şefaat, ashabın ve ümmetin çokluğu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) duasının kabul edilmesi, şanının yüceliği, mûcizeler, başkasını kendine tercih etme, din konusundaki bilgi, kalbin nuru," gibi çeşitli birçok anlam verilmiştir.[514] Heyet bunlar içinde "çok hayır" anlamıyla örtüşen "bitip tükenmez iyilik" şeklindeki kapsayıcı anlamı tercih etmişlerdir.[515]

Râzî, sûredeki kevser kelimesiyle, Allah'u Teâlâ'nın Duhâ sûresinden Kevser sûresine kadar direkt veya dolaylı bir şekilde, peygamberine ihsan ettiği, çok kıymetli nimetlerin, şan ve şeref vesilelerinin kastedildiğini ifade ederek dolaylı bir şekilde ona, "Öyleyse sen de, sana böylesine lütufta bulunan rabbine ibadet etmekle ve kullarını onlar için en iyi olan doğru yola davet etmekle meşgul ol" buyurulduğunu ifade eder.[516]

Kevser kelimesi ile aynı şekilde sûrenin âyetleri arasında da bir münasebet kurulmaktadır. Allah'u Teâlâ, erkek çocukları küçük yaşta vefat ettiği için Hz. Peygamber'i (s.a.v.) üzmek ve hakaret etmek maksadıyla neslinin kesik olduğu ve soyunun devam

---

[512] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 699.
[513] Kevser, 108/1-3.
[514] Ebu'l- A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani, vd., İnsan Yayınları, İstanbul 2006, c. VII, s. 266-267; Seyyid Kutub, *Fîzılâl-il-Kur'an*, çev. M. Emin Saraç, vd., Hikmet Yayınları, İstanbul, c. XVI, s. 397-399; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* s. 463-471.
[515] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 700.
[516] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* c. XXIII, s. 452.

etmeyeceğini söyleyen müşriklerin bu sözlerinden mahzun olan peygamberine kevser, yani nihâyetsiz nimetler verdiğini müjdelemek sûretiyle hem üzüntüsü giderilmiş hem de müşriklerin bu mevzudaki dedikoduları reddedilerek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şanının yüceliği gösterilmiştir.[517] Tüm bu anlatılanlar ışığında şunları söylemek mümkündür: Kevser sûresinin ilk âyetinde verilen nimetten bahsedilmiş, ikinci âyetinde farklı bir konu olan namaza değinilip tekrar üçüncü âyetle kendisine hakaret eden kimselerin sözlerine üzülmemesini çünkü asıl O'na soyu kesik diyenlerin isimlerinin unutulup gideceğini, peygamberin ise şanının yüce olacağı bildirilerek adeta Allah'ın ilk âyette kendisine verdiği kevser yani çok hayır hatırlatılmış olmakta tenasüp çeşitlerinden olan istidrattan bahsedilebilir.

3.39. Kâfirûn Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 109., nüzûl sıralamasında ise 18. sûre olup 6 âyettir. Sûre ismini birinci âyette yer alan inkarcılar manasına gelen "kâfirûn" kelimesinden almaktadır.[518]

3.39.1. Kâfirûn Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Tezin bu bölümünde Kâfirûn sûresi bir bütün olarak ele alınıp değerlendirelecektir. Kâfirûn sûresinde şöyle buyurulmaktadır: *"De ki: "Ey inkârcılar! Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Ben sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır."*[519]

Kâfirûn sûresi Tevhid ilkesinin sembolüdür. Mekke döneminin ilk yıllarında nazil olmuştur ve Mekkeli müşriklerin şahsında tüm putperestlere duyurulmak üzere iman ile şirkin tamamıyla ayrı şeyler olduğu, ikisi arasında asla bir benzerlik bulunmadığı, dolayısıyla bunların birlikte bulunmasının ve iki inanç arasında herhangi bir uzlaşmaya gidilmesinin kesinlikle mümkün olmadığı kat'i olarak ifade edilmiştir. 2. ve 3. âyetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahsında tüm müminlerin yalnızca bir Allah'a tapmaları emredilmiş, Allah'a ortak koşan kimselerle inanç ve ibadet bakımından hiçbir benzerliklerinin olmadığı vurgulanmıştır. 4. ve 5. âyetlerde ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi dinlerine gelmesini isteyen putperestlerin ümidini tamamen kırmak amacıyla söz tekrar edilmiştir. Heyet'in *"Sizin dininiz size, benim dinim banadır"* şeklinde tercüme ettiği 6. âyet, çok daha kapsamlı ve vurgulu bir

[517] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 700.
[518] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 703.
[519] Kâfirûn, 109/1-6.

şekilde kendisinden önceki âyetleri tekit etmekte ve iman ile şirk arasında uzlaşmanın olamayacağını göstermektedir. Nitekim bu ikisini uzlaştırmak, hak ile bâtılı uzlaştırmak manasına gelir.[520] Görüldüğü gibi Kâfirûn sûresindeki iki zıt durum yani hak ile batıl peş peşe zikredilmiş ve mudâddeye güzel bir örnek oluşturmuştur. Ayrıca hem mü'minlerin sadece Allah'a ibadet edecek olduklarının tekrarlanması hem de kâfirlerin dinlerinden dönmeyeceklerinin vurgulanması benzer hususların peş peşe getirilmiş olması yönüyle tanzir için örnek oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra adeta sûrenin evvelinde bir giriş yapılmış ve bu şartlarda asıl söylenecek olan ifadenin "*Sizin dininiz size, benim dinim banadır."* şeklinde son âyette yer alması hüsn-i matlab için örnek oluşturabilir.

3.40. İhlâs Sûresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Mushaf tertibine göre 112., nüzûl sıralamasında ise 22. sûre olup 4 âyettir. Sûrenin kaynaklarda belirtildiği üzere yirminin üzerinde ismi bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı İslam dininin temel ilkesi de olan tevhid inancının en öz ifadesi olarak kabul edilen "ihlâs" kelimesidir.[521]

3.40.1. İhlâs Sûresinde Âyetler Arası Münâsebet Örnekleri

Bu başlık altında sûrenin ilk üç âyetine yer verilecektir. Allah'u Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"De ki: "O, Allah'tır, tektir. Allah sameddir. Doğurmamış ve doğmamıştır."*[522]

İhlâs sûresi Allah'ın nasıl bir ilah olduğunun veciz bir şekilde anlatımı olup sûredeki her bir âyette yer alan isim ve sıfatların birbirleri ile çok yakından alakası vardır. Aynı şekilde bu sûre hem Allah Teâlâ'yı tanıtması hem de İslâm'ın temeli olan tevhid inancını özlü bir şekilde ifade etmesi nedeniyle Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Kur'an'ın üçte birine eşit olduğu[523] ifade buyurulmuştur. Allah ismi, Allah'u Teâlâ'nın has ismi olup O'ndan başkası için kullanılması mümkün değildir. Müfessirler bu sûrede yoğun bir şekilde Allah'ın bir olduğunu ifade eden "ahad" terimi ve var oluş bakımından da kimseye muhtaç olmayan anlamına gelen "samed" kelimesi üzerinde durmuşlardır.[524] Samed, herkesin kendisine muhtaç olup ihtiyacını arzettiği, fakat kendisi hiç kimseye muhtaç olmayan,[525] sonu asla

---

[520] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 704-705.
[521] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 713.
[522] İhlâs, 112/1-3.
[523] Buhari, Fedailu'l-Kur'an, 13; Müslim, Müsafirûn, 259; Tirmîzî, Fedâilu'l-Kur'an, 11.
[524] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 714-715.
[525] Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l- Kur'ani'l-Kerim*, çev. Mahmud Çanga, Timaş Yayınları, İsatanbul 1986, s. 288.

gelmeyecek biçimde bâki olan,[526] gibi anlamlara gelmektedir. Sûredeki bağlamına göre ise samed kelimesi, var oluş cihetiyle kendisi kimseye muhtaç olmayıp her bir şeyin varlık ve devamlılıkta daima kendisine borçlu bulunduğu vâcibü'l-vucûd" anlamındadır. Bu anlama göre samed kelimesinin doğrudan ahad ismiyle irtibatı olup onu açıklamaktadır. Aynı şekilde üçüncü âyette yer alan "doğurmamış ve doğmamıştır" âyeti de samed isminin izahıdır. Yaratılmışlara ait noksan sıfatlardan Allah tenzih edilerek samed ismi açıklanmıştır.[527] Aynı âyet Allah'a evlât nisbet edenlerle birlikte soy ve nesep kavramına giren her anlayışı ve yakıştırmayı da reddetmektedir.[528] Zira bir evladın olması, eşin de olmasını gerekli kılar; halbuki eş de çocuk da bir takım ihtiyaçları karşılama isteğinin sonuçlarıdır; Allah ise böylesi ihtiyaçlardan münezzehtir. Kainattaki her bir şeyi var ettiği gibi eşleri ve çocukları da var eden O'dur. Yarattıklarına muhtaç olması ise mümkün değildir.[529] Bu izahlar ışığında denilebilir ki: Allah'ın zatı ve sıfatları ile ilgili bilgi verilen bu örnekte birbirini destekleyen âyetler arasında tenasüp çeşitlerinden tanzire örnek vardır.

3.40.2. İhlâs Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

"O'nun hiçbir dengi yoktur."[530]

Bu âyet hem sûrenin ilk âyetinin açıklaması hem de tümüyle sûrenin bir özeti şeklinde olup Allah'u Teâlâ'nın zâtında, fiillerinde ve sıfatlarında benzersiz olduğu şeklindeki manasıyla birinci âyetteki "ahad" kelimesinin tefsiri gibidir. Yaratıcının yaratmış olduğu şeylere denk olması mümkün değildir. Nitekim bahsedilen bu durum Kur'an'ın çeşitli yerlerinde de ifade edilmiştir.[531] Yukarıda İhlâs sûresinin, Kur'an-ı Kerim'in üçte birine denk olduğu hususundaki hadise yer verilmişti. Hadisin yorumu ile ilgili olarak âlimlerden bir kısmı buradaki denkliği, konusu ve mânası yönünden değerlendirmiş ve özetle şöyle yorumlamışlardır: Sûre, Kur'an'ın üç temel mevzusundan ilki olan tevhid konusu ile alâkalı olup, söz konusu sûrenin anlamını iyice benimseyen ve inancını bu sûrenin öğretisi çerçevesinde oluşturan bir kişi Kur'an'ın tevhid ve inanç kısmınıda kavrayıp benimsemiş olur. Kur'an-ı Kerim'deki bilgiler ana çerçevesiyle Allah hakkında bilgi, âhiret dair bilgi ve doğru yol hakkında bilgi olmak üzere üç kısma ayrılır. İhlâs sûresi bu bölümlerden ilkini, yani Allah hakkındaki bilgiyi ve tevhid mevzusunu içermektedir. Kur'an'da yer alan diğer

---

[526] Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmiʿ beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ʿilmi't-tefsîr,* c. V, s. 612.
[527] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 716.
[528] Tevbe, 9/30; En'âm 6/100.
[529] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 716.
[530] İhlâs, 112/4.
[531] Nahl 16/17-22; Şûrâ 42/11.

hükümler söz konusu sûredeki tevhid temeline dayanması sebebiyle Kur'an-ı Kerim'in üçte birine denk görülmüştür.[532]

[532] Heyet, *Kur'an Yolu*, c. V, s. 416-417.

SONUÇ

Bu çalışma, "Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri" eseri çerçevesinde tenâsüp ilminin önemi ve Kur'an'ın anlaşılmasına katkısını incelemeyi amaçlamıştır. Tezin bulguları, Kur'an Yolu tefsirinin, Kur'an'ın âyetleri ve sûreleri arasındaki münasebetleri belirleyerek Kur'an'ın anlam derinliğini kavramada önemli bir araç sunduğunu ortaya koymaktadır.

Giriş bölümünde belirtildiği üzere, tefsir ilmi yalnızca Kur'an'ın anlamını açıklamakla kalmayıp, dinî, ahlaki ve sosyal meselelerin anlaşılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Münâsebâtü'l Kur'an ilmi, bu bağlamda, âyetler ve sûreler arasındaki ilişkilerin derinlemesine anlaşılmasına olanak tanımakta ve Kur'an'ın bütünlüğünü göz önünde bulundurarak daha sağlıklı bir yorum süreci sağlamaktadır.

Araştırmanın birinci bölümünde tenâsüp kavramının tanımı, münâsebâtü'l Kur'an ilminin ortaya çıkışı ve diğer Kur'an ilimleriyle ilişkisi gibi konular ele alınmıştır. Bu bölümde, bu ilmin köklü bir geçmişe sahip olduğu ve pek çok müfessirin bu alanda farklı görüşler geliştirdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, tenâsübün belirlenmesinde kullanılan genel kaidelerin ortaya konması, araştırmanın metodolojik sağlamlığını artırmıştır.

İkinci bölümde ise "Kur'an Yolu" tefsirinde yer alan tenâsüp ile ilgili âyetler üzerinde detaylı bir analiz yapılmıştır. Tarama/değerlendirme yöntemi ile belirlenen başlıklar altında toplanan âyetler, tefsir metnindeki yerleri itibarıyla derinlemesine incelenmiş ve gerekli bilgilere yer verilmiştir. Bu kısım, Kur'an'ın metin içindeki dinamik yapısını ve birbirini tamamlayan unsurlarını ortaya koyarak Kur'an'a bütüncül bir perspektiften yaklaşılmasına katkı sağlamaktadır.

"Kur'an Yolu" tefsirinin tenâsüp ilmi açısından incelenmesi, hem eserin günümüz insanına hitap etme potansiyelini artırmakta hem de Kur'an'ın derinlemesine anlaşılması sürecine önemli bir katkı sunmaktadır. Bu bağlamda, Kur'an ilimlerinin günümüz insanının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yorumlanması gerektiği vurgulanmakta ve "Kur'an Yolu" tefsirinin bu hedefe ulaşmadaki rolü net bir biçimde ortaya konmaktadır. Araştırma, gelecekteki çalışmalara temel oluşturacak nitelikte bir zemin hazırlamakta ve Kur'an tefsiri alanında daha fazla derinlemesine incelemelere ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Çalışma, Kur'an Yolu tefsirinin tenâsüp ilmi açısından değerlendirilmesiyle, bu alanda daha önce yapılmamış bir katkı sağlamaktadır. Elde edilen sonuçlar, ilgili tefsir eserinin günümüz insanının ihtiyaçlarına nasıl cevap verdiğini göstermektedir. Özellikle, müelliflerin âyetler arası tenâsüp konusundaki yorumları, Kur'an'ın derin anlamlarını anlamada ve bu anlamların hayata aktarılmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Münâsebâtü'l Kur'an ilminin tefsir içindeki önemi, sadece âyetlerin birbirleriyle olan ilişkisini açıklamakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Kur'an'ın bir bütün olarak ele alınmasının gerekliliğini de vurgulamaktadır. Eserin, İlahiyat eğitimi ve toplumun genel dinî bilgi düzeyini yükseltme açısından bir başvuru kaynağı olma niteliği, çalışmanın önemini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

Abduh M.– Rızâ M, R., *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakim Tefsiru'l Menar*, çev. Mehmet Erdoğan, vd., Ekin Yayınları, İstanbul 2011.

Abdülbâkî, M. F., *Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l- Kur'ani'l-Kerim*, çev. Mahmud Çanga, Timaş Yayınları, İsatanbul 1986.

Albayrak, H., *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, Şule Yayınları, İstanbul 1992.

Arslan, G., "İbrahim Sûresinin İlk ve Son Âyeti Arasındaki Belağı Uyum", *Fırat Ünviversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2006, ss. 1-22.

Bilgiz, M., *Âyetler ve Sûreler Arası Münasebet (Sâid Havva Örneği),* Araştırma Yayınları, İstanbul 2006.

Bilmen, Ö. N., *Büyük İslâm İlmihali*, Ravza Yayınları, İstanbul 2015.

Bilmen, Ö. N., *Büyük Tefsir Tarihi*, Semerkand Yayıncılık, İstanbul 1973.

Birışık, A. "Sûre", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXVII. ss. 538-539

……, "Kur'ân'da İç Bütünlük: İslâhî'nin Tefsîr Yöntemi", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, sy: 11, İstanbul 2001, ss. 59-90.

Bolay, S. H., "Akıl", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. II, ss. 238-242.

Bulut, H., "Kur'ân Bağlamında Sabır ve Şükür İlişkisi", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 16, 2020, ss. 338-355.

Cerrahoğlu, İ., *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015.

……, "Fahredin Razi ve Tefsiri", *A.Ü. İslam bilimler Fakültesi Dergisi,* sy. 2, ss. 7-50.

Çetin, M., Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* İzmir 1989, sy. VI, ss. 505-543.

Demirci, M., *Tefsir Usûlü,* İFAV Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

……, "Esbâb-ı Nüzul", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XI. ss. 360-362.

Demirci, S., "Kur'ân Âyetleri ve Sûreleri Arasındaki Tenâsüb (Fahruddîn Râzî'nin Tefsîri Mefâtîhu'l-Ğayb Örneği)", *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 62, 2015, ss. 147-172.

Derveze, M., İ., *Kur'ânü'l-Mecîd*, çev. Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul 1997.

Dırâz, M., A., *En Mühim Mesaj Kur'an,* ter. Suat Yıldırım, Işık Yayınları, Ankara 1985.

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, nşr. Heysem b. Nizâr Temîm, Dâru'l-Erkam, Beyrut, 1999.

el-Âlûsî, Mahmûd, *Ruhu'l-Meani Fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'u'l-Mesani,* Beyrut 1301.

el-Bika'i, Burhaneddin b. Ömer, *Nazmu'd-Dürer Fi Tenasübi'l-Ayi ve'Süver,* Daru'l Kütübi'l İslamiyye*,* Kahire 1413-1992.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahîm el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Dâru Tûgi'n-Necat, 1422 by.

el-Endülüsi, Ebû Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit,* Beyrut, 1403/ 1983.

el-Gazzâlî, Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *İhyâu Ulûmi'd-Din,* çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 2002.

el-İsfahânî, Râgıb, *el-Müfredât*, Daru'l Kalem-Ed-Daru'ş-Şamiyye, Beyrut 1412.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiʿ li-ahkâmi'l-Kurʾân (I-XXIV),* thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin Turkî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1427/2006.

en-Nesefî, Ebu'l-Berekât, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâʾiku't-Teʾvîl,* Dâru'l İbn-i Kesir, Beyrut 1439/2018.

er-Râzî, Fahreddin, *Mefâtîhu'l-Gayb,* Akçağ Yayınları, Ankara 1989.

……, *Mefâtîhu'l-Gayb,* çev. Heyet, Huzur Yayınları, İstanbul ts, c. 1, s. 464.

……, *Mefâtîhu'l-Gayb,* Daru İhyâit- Türasi'l Arabiy, Beyrut 1420, c. XXVI, s. 105.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali; *Safvetü't-Tefâsir*, Beyrut 1402/1981.

es-Sâlih, Subhî, *Mebâhis fi Ulumi'l Kur'an,* Daru'l İlmi'l Melayin, Beyrut 2014.

es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn, *el-İtkan fi Ulumi'l- Kur'an*, Heyetü'l Mısriyyetü'l Âmme, Mısır 1398/1978.

es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn, *Tenâsuku'd- dürer fî tenâsubi's-suver*, çev. Mustafa Karakoç, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004.

eş-Şâtıbî, İbrahim b. Musa, *el-Muvafakat fi Usuli'ş-Şeria*, Beyrut 1411/1991.

eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî, *Fethu'l-kadîr el-câmiʿ beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ʿilmi't-tefsîr (I-V),* Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1417/1997.

et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurʾân*, çev. Mehmet Keskin, Ümit Yayıncılık, İstanbul 1995, c. I.

et-Tahanevi, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşafu Istılahati'l-Fünun,* Kalkuta 1279/1862.

et-Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre, Süneni't-Tirmîzî, thk. Beşşâr İvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.

ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn,* Dâru's-Saâde, Mısır ts.

ez-Zemahşerî, Ebu'l Kasım Carullah Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf ʿan Hakâiku't-tenzîl,* Darul'l Kitabu'l Arabi, Beyrut 1397/1977.

ez-Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an,* nşr. İsa el-Babi'l Halebi, Daru'l Kütübi'l İhyai'l İlmiyye Beyrut 1957.

ez-Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-irfân,* Heyetü'l Mısriyyetü'l Âmme, 1974.

Gedik, Ş., *Keşşâf Tefsirine Göre Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet ve Âhenk,* (yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, Şubat 2014.

Gezgin, A., G., "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb ile Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfîliğinin Kur'an'ın Metin İçi Bağlamı Açısından Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* c.1, sy. 30, 2018, ss. 1-47.

Hamîdullah, M., *İslam Peygamberi II*, Beyan Yayınları, İstanbul 2021.

Havva, Said, *el-Esas Fi't-Tefsir,* Kahire 1412/1991.

Itır, N., "Münasebet İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Önemi", çev. Eyüp Yaka, *İslâmî İlimler Dergisi,* sy. 2, 2006, ss. 219-245.

İbn Aşur, Tahir, *et-Tahrir ve't-Tenvir,* Darus-sehnun, Tunus, c. VII.

İbn Manzur, Ebu'l Fadl Cemaleddin Muhammed, *Lisanü'l Arab*, Daru's- Sadır, Beyrut 1990.

İbn Manzur, Ebü'l-Fazl, *Lisânü'l-Arab,* Daru Sadır, Beyrut 1414.

İbni Kesir, Ebü'l-Fidâ, *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿAzîm,* çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1993.

Kara, N., *Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu,* (doktora tezi), Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kütüphanesi, Erzurum 1981.

Karaman, H., Çağrıcı, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

Kattân, Mennâ' Halîl, *Mebâhis fî Ulûmi'l Kur'an,* Müessesetü'r-Risale, Beyrut-Lübnan 1998-1418.

Kaya, M., "Nisbet", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXIII. ss. 144.

Kutup, M., *Kur'an'ı Nasıl Okuyalım,* çev. Bekir Karlığa, İşaret Yayınları, İstanbul 1992.

Kutub, S., *Fîzılâl-il-Kur'an*, çev. M. Emin Saraç, vd., Hikmet Yayınları, İstanbul, c. XVI.

Merâğî, Muhammed Mustafa, *Bahs fî tercemeti'l-Kurʾâni'l-Kerîm ve Ahkâmihâ,* Kahire 1385/1960.

Mevdûdî, Ebu'l- A'lâ, *Tefhîmü'l-Kurʾân*, çev. Muhammed Han Kayani, vd., İnsan Yayınları,

İstanbul 2006, c. VII.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

Nursî, S. *İşaratü'l-İ'caz Fi Mazanni'l-İcaz*; ter. Abdülmecid Nursi, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2007.

Onay, A., "Kur'an Yolu İsimli Türkçe Meal ve Tefsir Üzerine Söyleşi", *Diyanet Aylık Dergi,* sy. 163, 2004.

Şensoy, S., "Nazmü'l-Kur'ân", TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. XXXII, ss. 464-466.

Tekkoyun, M., F., *Rûhu'l-Meaâni'de Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet*, (yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2009.

Tuncer, F., *Tenâsüb İlmi Açısından Kur'an Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk,* Işık Akademi Yayınları, İzmir 2010.

Yavuz, Y., Ş., "İ'câzü'l-Kur'an", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXI. ss. 403-406.

Yavuz, Y., Ş., Çetin, A., "Âyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. IV. ss. 242-244

Yazır, M., H., *Hak Dini Kur'an Dili,* Yenda Yayıncılık, İstanbul ts.

Yıldırım Sarıkaya, M., "Tenasüp", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XL, ss. 446-447.

Yıldırım, S., *Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 1989.

Yıldız, S., "Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, 1986.

Yılmaz, M., F., *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

……, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA),* c. XXXI, ss. 568-570.

https://www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm

https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ibrahim-kafi-donmez (erişim tarihi 09.07.2024)

https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/mustafa-cagrici (erişim tarihi. 08.07.2024)

https://istanbul.diyanet.gov.tr. (erişim tarihi. 08.07.2024).

https://www.29mayis.edu.tr/tr/akademik-kadro/ibrahim-kafi-donmez(erişimtarihi 09.07.2024)

https://www.biyografya.com/biyografi/11416 (erişim tarihi 09.07.2024)

https://www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm(erişim tarihi 08.07.2024)

Hayreddin Karaman Yazıları – Hayreddin Karaman Kimdir? - Yeni Şafak (yenisafak.com) (erişim tarihi 08.07.2024)

https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/hayreddin-karaman (erişim tarihi 08.07.2024)

https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/hayreddin-karaman (erişim tarihi 08.07.2024)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Fatma TÜRKBEN BİTERGE
Doğum Yeri- Tarihi	
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Mesleki Açık Öğretim Lisesi-İmam Hatip Lisesi Programı (Antalya), 2006-2012
Lisans Diploması	Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlahiyat Önlisans,2012-2014, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul, 2014-2016.
Dönem Proje Konusu	Kur'an Bütünlüğünde Mağdûb Aleyhim / Gazaba Uğrayanlar
Yüksek Lisans Tez Konusu	Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'in Tenâsüp İlmi Bakımından Değerlendirilmesi
Yabancı Dil / Diller	Arapça/iyi